MARIUS GREC

ARHEOLOGIA, ÎNTRE ŞTIINŢĂ ŞI PASIUNE

„Vasile Goldiș” University Press
Arad - 2009

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Mihai Bărbulescu
Prof. univ. dr. Adrian Bejan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GREC, MARIUS
Arheologia, între știință și pasiune / Marius Grec – Arad: „Vasile Goldiș” University Press, 2009
Bibliogr.
ISBN: 978-973-664-320-0

902

Tehnoredactare computerizată: **GREC IOAN MARIUS**
Coperta: **GREC IOAN MARIUS**

ISBN: 978-973-664-320-0

Motto:
„Veşnic căutând adevărul şi niciodată găsindu-l”
(Irenaeus)

Ediția a II-a
(revăzută și adăugită)

Moto:

**,, Ştiinţele se autodistrug în două feluri,
prin extinderea pe care o iau şi prin adâncimea
la care se afundă.”**

(Goethe)

ARGUMENT

„… dacă folosim zilnic unele cărţi, mi se pare firesc să ne amintim, din când în când, şi de cei care le-au scris”

(M. Bărbulescu, **Magiştri şi discipoli**, în **„In memoriam Dumitru Tudor”,** Timişoara, 2001)

În ultimele decenii se poate constata o tot mai accentuată expansiune a cercetării arheologice, vestigiile trecutului exercitând o tot mai mare influenţă asupra generaţiilor tinere, lucrările savante care încearcă să explice demersul cercetării fiind însă anoste; mult mai interesante sunt relatările unor situaţii excepţionale ale cercetării, făcute de nespecialişti, dar buni mânuitori ai condeiului. Arheologia romanţată poate fi însă un adevărat pericol, contribuind la formarea unei concepţii eronate despre cercetarea arheologică propriu-zisă şi ca urmare asupra rezultatelor concrete ale acesteia. Modelul cel mai răspândit al acestui tip de *arheologie romanţată* este celebra carte „**Zei, Morminte, Cărturari**” a lui C. W. Ceram. O astfel de lucrare induce cititorului onest ideea că arheologia nu este altceva decât o goană după comori, iar arheologii glorioşi, plini de merite excepţionale, sunt doar aceia care au dezgropat obiecte de mare preţ.

O astfel de concepţie lasă de înţeles că oricine poate deveni arheolog peste noapte, la mijloc fiind doar şansa descoperirii unor obiecte preţioase. Plecând pe un astfel de drum, cu astfel de principii, arheologul nu este altceva decât un aventurier, iar arheologia o eternă

aventură. Din păcate în zilele noastre apar tot mai puţine cărţi care să explice modalităţile concrete ale cercetării ştiinţifice, care de multe ori este plictisitoare, solicitând specialistului arheolog foarte multă răbdare şi perseverenţă.

Arheologul nu este nici pe departe un aventurier, este un om de ştiinţă, care utilizând o anumită tehnică de cercetare reuşeşte – nu de puţine ori – să pătrundă în miezul fierbinte al unui trecut, altfel de ne-perceput; ar fi greşit să credem, în acest context, că arheologul ar fi doar un tehnician. În fond, Sir Mortimer Wheeler, avea dreptate când sublinia că *arheologul nu dezvăluie lucruri moarte, ci popoare,* oameni.

„...the archeologist is digging up, not things, but people."
(Archaeology from the Earth)

CUVÂNT ÎNAINTE

Moto: „**Prieteni, eu ştiu că vorbele pe care le voi spune sunt adevărate. Cu multă trudă se găseşte adevărul şi cu greu pătrunde în suflet crezarea.”**
(Empedocles)

Lucrarea de faţă se adresează tuturor celor care doresc să depăşească faza de „entuziasm” în faţa antichităţilor, întâlnite în diferite zone turistice sau în muzee. Marea majoritate a vestigiilor din vremurile de mult apuse, au fost scoase la lumină, din adâncurile pământului sau de pe fundul apelor, prin munca migăloasă a arheologilor. Activitatea acestora este prea puţin cunoscută de publicul larg.

După o experienţă de peste două decenii în cercetarea arheologică şi la catedră, în învăţământul pre-universitar şi universitar, am ajuns la concluzia că despre arheologie foarte mulţi vorbesc, dar se cunosc puţine lucruri – de muncă concretă pe şantierele arheologice – în afara cercului, relativ restrâns, al „castei”.

Aduc un modest omagiu tuturor celor care ani în şir au trăit și trăiesc „***aventura arheologică***” şi care au întreţinut și întrețin tinerilor dragostea pentru **istorie**.

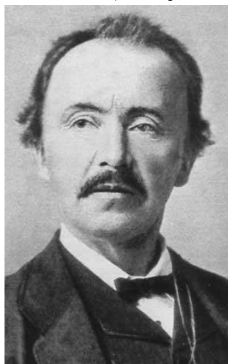
Autorul.

I. INTRODUCERE

Moto:

„**Există momente pasionante în viaţa arheologului. Primul este, pe teren, în emoţia săpăturilor, în mijlocul zgomotelor târnăcoapelor, lopeţilor, vagonetelor, când se anunţă o descoperire. Al doilea, în liniştea biroului, când, adunând toate rezultatele obţinute, completându-le eventual cu lucrările altor cercetători, se încearcă reconstituirea a ceea ce a fost, de-a lungul secolelor, viaţa oamenilor ale căror vestigii au fost culese**.”

(A. Parrot)

„Foarte mult se ocupau cu pirateria insularii, carieni fiind ei şi fenicieni, căci aceştia locuiau cele mai multe insule. Iată dovada: în acest război, atenienii purificând insula Delos şi **des*****chizând mormintele celor care muriseră pe insulă, peste jumătate s-*****au dovedit a fi carieni;** ***aceştia au fost recunoscuţi atât după felul armelor, cu care fuseseră îngropaţi, cât şi după felul îngropării, pe care o practică şi astăzi***.”[1]

Heinrich Schliemann (foto)

Ar putea fi aceasta o primă cercetare arheologică? Tot ce este posibil. Mai curând un prim exemplu de utilizare a analogiei, în determinarea originii unor vestigii. Este vorba despre un prim izvor istoric scris, care menţionează spiritul viu, cercetător al omului. Atenienii, fără să ştie, se dovedesc a fi primii utilizatori ai unei metode de cercetare arheologică, din istorie.

Obiectul de studiu al arheologiei este, cu precădere, **antichitatea**. Este foarte greu de precizat momentul în care putem vorbi despre o primă cercetare arheologică–în sensul unor preocupări conştiente şi

[1] Thukydides, **Războiul peloponesiac**, cartea I, 8, 1-3, Bucureşti, 1966, p.151.

constante pentru cunoaşterea şi înţelegerea unor valori ale trecutului. În acest sens este dificil de stabilit şi sensul noţiunii de antichitate.

Dacă ne referim la epocile apropiate nouă, putem spune că arheologia a devenit cu adevărat „ştiinţă” doar în a doua jumătate a secolului al XX–lea. Până atunci, diletantismul, însoţit in cele mai multe cazuri de un imens entuziasm, a scos la lumină vestigii de o valoare inestimabilă. Exemplul diletantului perfect este Heinrich Schliemann. Orice arheolog contemporan îşi dă seama de naivitatea lui în cercetare, dar nu poate să nu admire dăruirea, entuziasmul dar şi norocul care l-au însoţit în viaţă. Copil fiind, Schliemann, şi-a prefigurat destinul sub influenţa lecturilor.

Tezaurul lui Priam

(după:www.detecting.org.uk/html/Priams_Treasure_Tro.)

Cel care a demonstrat că legendele conţin şi multe adevăruri îşi aminteşte în autobiografie:

„Dar când, fiind eu un băiat de aproape opt ani, tata mi-a dăruit de Crăciun, în 1829, **Istoria universală pentru copii** de dr. Georg Ludwig Jerrer (Nürnberg, 1828, ediţia a 4-a), şi când am găsit în carte o imagine a Troiei arzând, cu zidurile ei uriaşe şi cu poarta ei scheiană, cu Enea care fuge purtându-l în spate pe tatăl său Anhise şi ţinându-l de mână pe micul Ascaniu, am strigat plin de bucurie:

- Tată, te-ai înşelat! Jerrer a văzut cu siguranţă Troia, altminteri n-ar fi putut s-o deseneze.

- Fiule, mi-a răspuns el, acesta nu-i decât un desen închipuit.

Dar la întrebarea mea, dacă vechea Troie a avut cândva într-adevăr ziduri atât de tari cum erau înfăţişate în acea ilustraţie, tata a răspuns afirmativ.

- Tată, am replicat eu, dacă au fost odată acolo asemenea ziduri, n-au putut fi nimicite cu totul, ci au rămas cu siguranţă ascunse sub ţărână şi molozul atâtor veacuri.

Tata a susţinut fireşte contrariul, dar eu am rămas ferm la ideea mea, iar până la urmă ne-am înţeles ca **eu să dezgrop cândva Troia**.”[2]

Cât de departe a ajuns pragmatismul şi rigurozitatea care se cere cercetătorului de astăzi, fată de romantismul cercetătorului din secolul al XIX-lea? Legătura dintre unii şi alţii este entuziasmul şi dorinţa de a cunoaşte cât mai mult din viaţa semenilor noştri de peste veacuri.

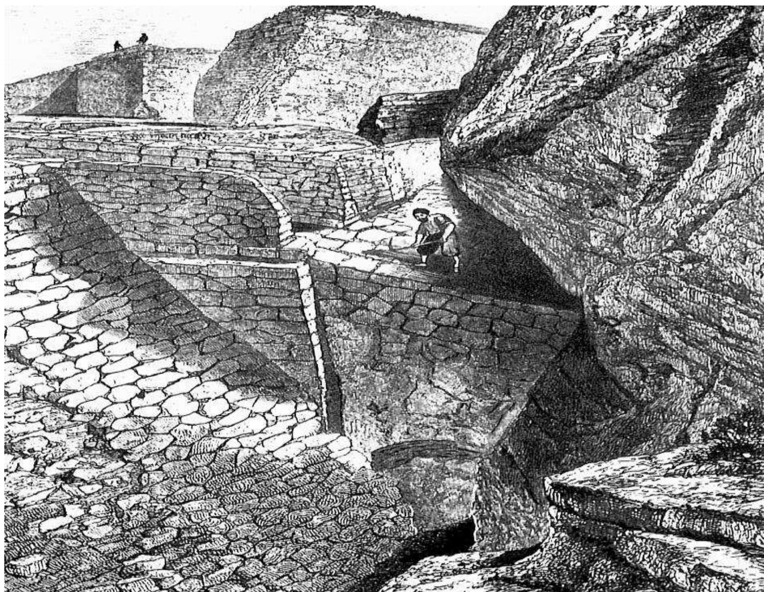
Tehnicitatea cercetării a adus precizie în studiul antichităţii, dar a furat din romantismul acesteia.

Pe măsură ce precizia, rigoarea, sunt mai mult prezente, rezultatele cercetării sunt mai greu accesibile publicului. Acesta, deşi fascinat de spectaculosul descoperirilor arheologice, rămâne cu un sentiment de insatisfacţie atunci când constată că nu găseşte corespondenţă între nivelul lui cultural şi exprimarea scrisă a arheologului.

Am punctat astfel unul dintre motivele punerii în pagină a lucrării de faţă. Sper să pot contribui, într-o oarecare măsură, prin conţinutul prezentei cărţi, la estomparea tendinţelor de izolare, prin specializare, a circulaţiei ideilor, sensurilor şi înţelesurilor unora dintre rezultatele cercetărilor arheologice.

În măsura în care cititorul, pătrunde, cât de puţin, în tainele cercetării arheologice, el poate desluşi – într-o oarecare măsură – demersul omului de ştiinţă. Consider că din istoriografia noastră lipsesc astfel de lucrări, care să pună la dispoziţia celui interesat – într-un stil accesibil, dar corect din punct de vedere ştiinţific – datele esenţiale care călăuzesc munca specialistului arheolog.

[2] H. Schliemann, **Pe urmele lui Homer**, vol.II, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1979, pp. 8-9.

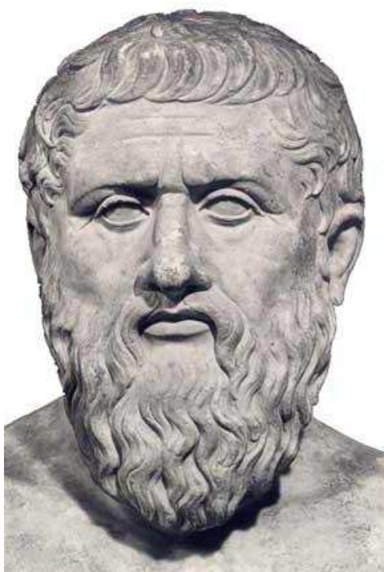

TROIA (commons.wikimedia.org/wiki/File:Heinrich_Schl.)

II. PAGINI DIN ISTORIA ARHEOLOGIEI

1. Începuturile arheologiei. De la o anexă a istoriei, o „ancilla historiae” spre ştiinţa de astăzi.

Moto: **„Timpul, scoate adevărul la lumină”**
(Menander)

Din punct de vedere etimologic, noţiunea provine din limba greacă: **archaios** : vechi şi **logos** : studiu, *cuvânt*, *ştiinţă*. Este utilizată încă din antichitate de către **Platon** (în imagine) în dialogul „**Hippias Maior**” cu înţelesul de istorie a *antichităţii*, iar mai apoi în epoca romano-bizantină, cu sensul de **preocupare pentru lucrurile vechi**, **antice**.

Renaşterea, marchează o etapă importantă în evoluţia interesului pentru antichitate, în condiţiile formării umanismului civic italian.[3] Printre precursorii renaşterii–într-o fază timpurie–când concepţia teologică era încă puternică, dar pierdea teren în faţa ideilor umaniste, îi amintim pe **Dante Alighieri** (1265–1321) şi **Francesco Petrarca** (1304–1374).

Dante, a scris în dialectul toscan al limbii italiene opera sa fundamentală, poemul „Divina Comedie”. Autorul, călătoreşte în cele trei împărăţii de dincolo de moarte: Infernul, Purgatoriul şi Paradisul,

[3] V. Cristian, **Istoriografie generală**, Bucureşti, 1979, pp. 121-143.

însoţit de către poetul latin Vergilius; intrăm astfel în contact cu preocuparea poetului pentru antichitate. Interesul manifestat pentru creaţiile şi personalităţile reprezentative ale antichităţii, fac din Dante un antemergător al renaşterii.

La Petrarca, preocuparea pentru antichitate este mult mai profundă. El studiază sistematic teme majore ale culturii greceşti şi romane şi colecţionează manuscrisele unor opere clasice. Abordează, în limba latină, unele subiecte din istoria Romei. Menţionăm, în acest sens, poemul „Africa”, în care povesteşte al doilea război punic sau lucrarea „Despre bărbaţi iluştrii”, care cuprinde biografiile unor oameni de seamă romani.[4] Redeşteptarea interesului pentru antichitate s-a produs mai întâi în Florenţa, sub forma unui umanism civic. Umaniştii căutau în operele anticilor un îndrumar, care să conducă la formarea unor oameni întreprinzători.

Mai mult decât în orice parte a Europei, în Italia, tradiţia clasică a fost continuată. Pretutindeni puteau fi văzute ruine romane; multe arce, apeducte, poduri, drumuri romane erau încă folosite. Materiale de construcţie romane, coloane, inscripţii, erau refolosite în noile edificii. Spre sfârşitul secolului al XIII–lea, modelele de sculptură ale lui **Nicolo Pisano** erau ruinele romane, care în Italia făceau parte din cotidian. În secolul al XV–lea reînvie nudul clasic masculin, ca mijloc de expresie artistică. Remarcabile sunt realizările lui **Ghiberti**, **Donatello**, **Pollainolo**, şi **Verrocchio**. La începutul secolului al XVI–lea, **Michelangelo** creează o tehnică remarcabilă, prin care reuşeşte nu numai să egaleze, dar chiar să întreacă realizările unor artişti antici, ca **Praxitele**.[5]

Interesul pentru antichitate era manifest în multe centre, de cultură, italiene. Atunci când s-a manifestat la Roma, renaşterea se afla la ea acasă. Atunci când în alte părţi erau descoperite şi scoase la lumină statui vechi, ele provocau o impresionantă uimire. La Roma, multe dintre monumentele antice erau în picioare. Atunci când lopata iubitorului de antichităţi săpa, scotea la lumină adevărate comori. Una

[4] R. Manolescu (coordonator), **Istoria medie universală**, Bucureşti, 1980, pp. 518–519.
[5] W. Fleming, **Arte şi idei**, vol. I, Bucureşti, 1983, p. 338.

câte una, opere ca Apollo Belvedere, Venus din Vatican şi grupul Laocoon, veneau să înaripeze munca lui Michelangelo sau a altor sculptori.[6]

Redeşteptarea interesului pentru cultura antică se reflectă şi în căutarea manuscriselor operelor antichităţii, în studierea şi interpretarea lor critică, pentru a le înţelege mai profund valoarea şi semnificaţia. Interesul umaniştilor s-a îndreptat nu numai asupra creaţiei antice în limba latină, limbă cunoscută în evul mediu de către oamenii de cultură, fiind utilizată în biserică, ci şi asupra celei în limba greacă şi ebraică. Se realizează în acest fel o cunoaştere de ansamblu a creaţiei culturale antice.[7]

Renaşterea a produs–în lumina ideilor novatoare dezvoltate–interesul pentru antichitate, în special pentru cea greco–romană; intelectualii idealişti ai vremii, purtaţi de entuziasm au efectuat studii asupra vestigiilor, le-au descris, desenat şi inventariat.

În cursul secolului al XVI–lea însă, acest avânt primeşte o puternică lovitură. Roma şi întreaga Europă se trezeşte din visul renascentist de armonie. Realitatea crudă a contradicţiilor şi conflictelor atinge toate laturile vieţii. Unitatea bisericii universale este zguduită din temelii. Reforma religioasă iniţiată de Martin Lüther găseşte tot mai mulţi adepţi. Europa va fi divizată în două tabere: adepţii **Reformei** şi cei ai **Contrareformei**.

Aportul renaşterii pentru evoluţia ulterioară a arheologiei este imens. Ajutată de avantajele oferite de proprietate, burghezia învinge o bună parte dintre prejudecăţile care o puneau în stare de inferioritate faţă de nobilime şi faţă de cler. O dată cu averea, cucereşte influenţă, consideraţie, libertate. Individul se regăseşte oglindit în idealul antic de viaţă, care exaltă forţa individuală, dezvoltarea integrală a personalităţii şi dorinţa de glorie. **Antichitatea clasică** a fost adorată pentru că legitima revolta împotriva închistării societăţii medievale; opunea autorităţii bisericeşti un nou tip de autoritate, o doctrină bazată pe simţul comun şi raţiune.

[6] **Ibidem**, p. 351.
[7] R. Manolescu, **op.cit.**, p.531.

Nu „descoperirea antichităţii” a creat omul modern, ci omul modern creând în republicile comunale condiţii de viaţă asemănătoare cu acelea din cetăţile antice, a chemat la o nouă viaţă idealurile fundamentale ale lumii antice, filosofia, artele şi literatura ei, înţelese independent de dogma bisericii.[8] Rezultă, din cele relatate mai sus, că renaşterea a creat condiţiile esenţiale, indispensabile, pentru dezvoltarea culturii moderne. Consecinţele acestei creaţii sunt vii şi astăzi.

Reforma şi **contrareforma** au pus Roma şi în fapt întreaga lume creştină, în faţa unei crude realităţi, a contradicţiilor şi conflictelor; toate laturile vieţii sociale sunt afectate, fiind supuse reevaluării şi schimbărilor radicale. După vizita lui Martin Lüther, de la începutul secolului al XVI-lea, care grăbeşte hotărârea acestuia de a reforma din temelii biserica catolică, Cetatea Eternă este vizitată de Carol Quintul, împărat al Sfântului imperiu roman, trupele de mercenari ale acestuia transformând oraşul într-o ruină fumegândă (în anul 1527): Vaticanul devine o cazarmă, papa Clement al VII-lea este închis în castelul San Angelo, iar basilica San Pietro devine grajd.

Omul renaşterii a primit un adevărat şoc în momentul în care a intrat în contact cu ideile astronomului Copernic, care în cartea sa „Despre mişcările de revoluţie ale corpurilor cereşti”, schimbă concepţia geocentrică despre univers cu cea heliocentrică. EL, nu mai este centrul universului, ci doar un locuitor al unei planete minuscule care se mişcă într-un spaţiu fără margini.

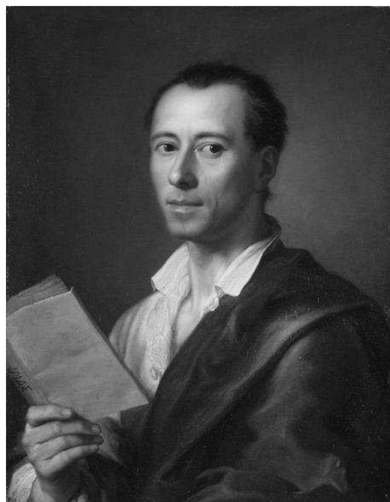
Într-o astfel de perioadă, armonia clasică, stabilitatea şi echilibrul Renaşterii nu erau destul de puternice pentru a rezista. Din toate aceste controverse teologice, contradicţii sociale, conflicte politice, lupte armate şi creaţii artistice care afectează Europa în întregul ei, se naşte stilul baroc care prefigurează epoca modernă.[9] Secolul al XVIII-lea, devine o piatră de hotar în dezvoltarea ideii arheologice. Pe fondul dezvoltării ideilor iluministe şi al neoclasicismului, atenţia spre valorile antichităţii greco–latine este

[8] A. Oţetea, **Renaşterea şi reforma**, Bucureşti, 1968, p. 359.
[9] W. Fleming, **op. cit**., vol. II, pp. 40 – 41, 134 – 135.

reevaluată în operele unor umanişti de felul lui Gibbon şi Winckelmann. Aceştia credeau în paradisul intelectual şi artistic al Greciei şi Romei antice. O menţiune specială trebuie făcută în cazul lui **Johann Joachim Winckelmann**

(în imagine, după:www.lindahines.net/blog/?cat=53)

Winckelmann (1717–1768) se înscrie în pleiada marilor gânditori iluminişti din secolul al XVIII-lea: Voltaire, Diderot, Helvetius, Lessing. Se formează ca personalitate umanistă a epocii, în urma studiilor aprofundate de teologie şi istorie. Este dominat de două idei care-i vor marca viaţa: „educaţia şi cunoaşterea". Dorinţa de a cunoaşte, pe cât posibil **TOTUL**, a trezit în studentul destinat de părinţi a deveni preot, impulsul unor studii cuprinzătoare în domenii variate, istoria, filozofia, fizica,matematica, lingvistica, medicina.

Cum idealul renascentist al „omului universal", policunoscător, nu era foarte departe, întreaga această aplecare spre educaţia ştiinţifică va fi întregită de o neobişnuit de puternică pasiune pentru artă şi teoria artei. În plan spiritual este călăuzit de Homer şi Platon. Alături de aceştia, Sofocle, Euripide, Aristofan, Teocrit şi Pindar, iar mai apoi Aristotel, Heraclit, Democrit, Epicur şi Herodot completează constelaţia sub care îşi dezvoltă setea de cunoaştere. Izvoarele gândirii lui Winckelmann nu se reduc la antichitatea greacă. El nu a rămas insensibil la curentele umaniste ale epocii sale. Curentele de idei dezvoltate în operele lui Montaigne, Spinoza, Buffon, Montesquieu, Voltaire, se numără între cărţile care se străduiesc să-i potolească setea de cunoaştere.

Cu un astfel de orizont cultural nu este de mirare că Winckelmann va deveni "întemeietorul istoriei artelor plastice". Istoria artei antice nu mai este cercetată din punctul de vedere al

raportului dintre aceasta şi diferitele evenimente istorice ale epocii, ci, dintr-o perspectivă specific estetică, aceea a influenţei artei asupra sensibilităţii umane. Lucrarea fundamentală a lui Winckelmann este „Istoria artei antice”. El va scrie „***Caracteristica generală şi principală a capodoperelor greceşti e o nobilă simplitate şi o calmă măreţie, atât în gesturi cât şi în expresie”,*** cu alte cuvinte frumuseţea artei greceşti este raportată la o anumită stare sufletească a artiştilor greci şi nu la chestiuni de tehnică estetică. Goethe şi Hegel au adoptat fără rezerve teza winckelmanniană, după care, dominantă pentru întreaga artă greacă este ideea de frumuseţe şi ideea perfecţiunii unice, a unei perioade unice a artei greceşti, şi a unei arte unice–sculptura.

Winckelmann a creat premizele pentru clasificarea şi periodizarea istoriei artei, el fiind cel care a formulat conceptul de „stil”. El a înţeles – mai mult decât predecesorii săi – „secretul” interacţiunilor necesare dintre viaţa socială şi artă: operele de artă ajută la explicarea întregii epoci istorice, în vreme ce cunoaşterea şi cercetarea istorică este, la rândul ei, indispensabilă explicării şi înţelegerii operelor de artă individuale.[10]

Winckelmann moare relativ tânăr (la 51 de ani), răpus de o mână criminală într-o cameră de hotel din Triest. Era în plină capacitate de creaţie. Cu toate că multe dintre afirmaţiile lui sunt astăzi reconsiderate, trebuie să apreciem că idealul estetic şi uman care stă la baza lucrărilor sale face din el personalitatea care a intuit **una din trăsăturile esenţiale ale arheologiei moderne**: coroborarea informaţiilor din textele literare cu vestigiile antichităţii, în cazul lui statuile pe care le-a avut la dispoziţie. Deşi copiile romane ale unor statui greceşti i se par originale, este remarcabilă teoria prototipului etalon al artei greceşti.

Datorită unei cunoaşteri mai amănunţite a trecutului, Winckelmann şi generaţia sa îndreaptă arheologia clasică (greco–latină) spre zona cercetării de tip ştiinţific. Săpăturile de la Pompei şi Herculaneum (de după 1738) furnizează material şi imbold pentru

[10] V.E.Maşek, **J.Joachim Winckelmann – redescoperitorul Greciei antice**, în **De la Apollo la Faust**, Bucureşti, 1978, pp. 17 – 24.

autenticitate. Se intră într-o nouă epocă, dominată de descoperiri extraordinare efectuate în Europa, dar mai cu seamă – la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului următor – în Egipt şi Mesopotamia. Revoluţia franceză descătuşează energii nebănuite. Setea de cunoaştere este alimentată de o istoriografie romantică care întreţine cultul pentru ruine, pentru contemplarea acestora. Expediţia lui Napoleon Bonaparte în Egipt, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, dă un impuls hotărâtor dezvoltării cercetărilor arheologice. Intrăm într-o perioadă în care **istoria** se fundamentează ca ştiinţă, iar **arheologia** devine un auxiliar tot mai preţios.

În ceea ce priveşte istoria, în primul său sens, este cunoaşterea originii şi evoluţiei umanităţii, în particular, a popoarelor şi naţiunilor. Pentru cunoaşterea trecutului se pune în primul rând o problemă epistemologică (o problemă de metodă); care sunt metodele care permit o cunoaştere obiectivă a trecutului şi considerarea istoriei ca ştiinţă? Trebuie deci definit obiectul istoriei şi metoda sa.[11] În timp, istoria şi-a subordonat treptat o serie de discipline, devenite ajutătoare, unele dintre acestea primind statutul de ştiinţe auxiliare ale istoriei. În acest fel istoria şi-a lărgit baza de investigaţie, de informare, diversificându-şi metodologia de cercetare. În această categorie a fost inclusă şi arheologia.

Declanşarea în secolul al XIX-lea a săpăturilor arheologice în numeroase puncte deosebit de atractive, scoaterea la suprafaţă a unor vestigii de valoare în interpretarea istorică, au impus definitiv arheologia ca o nouă tehnică de investigaţie a istoriei. Categoriilor de izvoare istorice tradiţionale, cu care opera istoricul până atunci (de obicei izvoare scrise), li se adaugă una nouă, cea a urmelor materiale rezultate prin cercetarea arheologică. Se impune un nou concept, cel de **izvor istoric arheologic**: tot ce este produs omenesc, rezultat al *activităţii şi vieţii umane, readus la suprafaţă* prin metode arheologice *şi care ne poate ajuta la cunoaşterea realităţilor trecute.* Concluziile dobândite prin cercetarea şi interpretarea acestor categorii de izvoare,

[11] J. Didier, **Dicţionar de filozofie** (**Larousse**), Bucureşti, 1998, p.165 (întreaga discuţie pp. 165–167).

conduc de cele mai multe ori, la un grad mai mare de obiectivitate decât interpretarea izvorului istoric scris. Oricum, coroborarea datelor oferite de cele două categorii de izvoare istorice (scrise şi arheologice) este în mod obligatoriu necesară, aşa cum, s-a arătat mai sus, susţinea Winckelmann.

Cercetarea arheologică a contribuit prin metodele ei specifice şi la îmbogăţirea numărului surselor istorice scrise, aducând la lumină numeroase monumente epigrafice, numismatice…

Într-o analiză celebră, Fernand Braudel arată că istoria trebuie descompusă în planuri etajate, fiind necesară studierea diferitelor tipuri de „ritmuri istorice"; este vorba despre istoria Terrei, istoria societăţii şi aceea a indivizilor.[12] În acest context putem spune că istoria Terrei poate fi studiată, în primul rând, prin metode geologico–arheologice, iar istoria societăţilor şi a indivizilor – în perioada de până la apariţia scrisului – doar prin metodele arheologice. În acest context, viziunea conform căreia arheologia este o „ancilla historiae" trebuie depăşită, deoarece pentru perioadele foarte vechi din istoria omenirii arheologia este însăşi istoria. Arheologia şi-a creat şi perfecţionat în ultimele două secole metode şi tehnici specifice de investigaţie, astfel încât epocile cele mai vechi sunt reconstituite exclusiv prin munca arheologilor, aceştia colaborând strâns cu numeroşi alţi specialişti (epigrafi, numismaţi, istorici ai artei, oameni de ştiinţă…), cărora le pun la dispoziţie rezultatele săpăturilor lor.

În concluzie putem aprecia că arheologia, nu este o anexă a istorie, ci este o disciplină care şi-a creat o metodă de cercetare specifică, utilizând, în special din a doua jumătate a secolului al XX-lea, mijloace moderne de prospecţiune şi excavaţie, o aparatură şi metodologie complexă de studiu (determinare, datare…), de conservare şi restaurare a materialului arheologic descoperit.

[12] **Ibidem**, p. 167.

2. Din istoricul descoperirilor arheologice

Moto: **„Dacă voi spune adevărul, nu-ţi voi face bucurie; iar dacă îţi voi face bucurie, nu voi spune adevărul”**
(Agathon)

Arheologia este un domeniu de cercetare cu un orizont deosebit de larg, care s-a dezvoltat rapid, hrănindu-se din propriile rezultate. În 1738 Carol de Bourbon, rege al Neapolelui deschidea săpăturile de la Herculaneum, iar zece ani mai târziu pe cele de la Pompei. Rezultatele au fost remarcabile: cercetarea arheologică concretă–prin săpături–se impune în raport cu simpla contemplare a vestigiilor antice încă în picioare. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea se concentrează în cercetare spre Italia, dar sunt create premizele studierii zonelor, mai apropiate (Grecia, Egiptul) sau mai îndepărtate (Mesopotamia, podişul Iran). Dacă secolul al XVIII-lea deschide apetitul pentru săpăturile arheologice, secolele următoare, al XIX-lea şi al XX-lea, vor fi caracterizate prin şantiere arheologice în care îşi desfăşoară activitatea echipe de arheologi şi sute de lucrători. Se va învăţa din greşeli, metodele de cercetare se vor perfecţiona, moderniza, iar la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului nostru, pe fondul reducerii numărului de lucrători zilieri, necalificaţi, se va proceda la completarea echipelor de cercetare cu specialişti din cele mai diverse domenii (de la topografi, la specialişti informaticieni).

Istoria descoperirilor arheologice–*în cadrul istoriei univers*ale–presupune aducerea *în faţa cititorului a unui mat*erial deosebit de *bogat, aproape de necuprins în paginile unei singure cărţi. Acesta este motivul pentru care ne mărginim a arăta doar câteva aspecte din istoricul cercetărilor arheolog*ice.

Cum este şi firesc atenţia arheologilor, s-a îndreptat–în primul rând asupra Italiei, leagăn al Renaşterii. Întâmplător, în timpul lucrărilor agricole, au fost deschise numeroase morminte etrusce.

Acestea au atras atenţia artiştilor, care le contemplau pentru a căuta surse de inspiraţie. Cu siguranţă că unele fresce etrusce l-au inspirat pe însuşi marele Michelangelo.

Splendide monumente ale artei etrusce au ieşit la lumină întâmplător. Lupoaica de pe Capitoliu–devenită în epoca modernă celebră, simbol al Romei şi romanităţii–era cunoscută încă din evul mediu. În secolul al XVI-lea, au fost descoperite monumente sculpturale care astăzi, celebre fiind, îşi găsesc un binemeritat loc în Muzeul arheologic din Florenţa (1553–Chimaera din Arezzo; 1554-Minerva din Arezzo; 1556–Arringatore oratorul). În secolul al XVII-lea, câteva morminte, ornamentate cu fresce uimeau trecătorii.

Interesul pentru Etruria a devenit pentru unii o adevărată pasiune, în special, după apariţia cărţii unui învăţat scoţian, Sir Thomas Dempster, intitulată „De Etruria regali libri septem” (şapte volume scrise în perioada 1616–1619). Rămasă în manuscris timp de peste 100 de ani, lucrarea–publicată în 1723/1724–era rodul unei vaste erudiţii, dar şi a unei bogate imaginaţii. Dempster, un foarte bun cunoscător al literaturii antice, a zugrăvit un tablou al istoriei vechilor etrusci, pornind de la izvoarele scrise. Cartea scoţianului era însoţită de 93 de planşe–deosebit de incitante–care au înflăcărat imaginaţia. Acesta a fost punctul de plecare pentru demararea cercetărilor istorice şi arheologice de anvergură din Toscana.

Cercetările se vor concentra în trei direcţii principale, legate strâns între ele: săpăturile din teren, organizarea colecţiilor de obiecte etrusce şi studiile teoretice cu privire la aceste colecţii sau la problemele de istorie generală.

Primele săpături, demne de acest nume, au început în anul 1728, în regiunea Volterra din nordul Toscanei. În 1739 a fost dezvelit mormântul familiei Cecina, în el fiind descoperite 40 de urne, găzduite astăzi de Muzeul arheologic din Volterra. Acest muzeu a fost întemeiat de către abatele Mario Guarnacci (în anul 1750), astăzi purtând numele acestuia. Momentul marchează începutul unei explorări amănunţite a regiunii, una dintre cele mai frumoase din Toscana.

În perioadele următoare descoperirile s-au succedat cu repeziciune. Arta etruscă atrage atenţia unor personalităţi de excepţie din epocă: Contele de Caylus şi Winckelmann. „Istoria artei" a lui Winckelmann şi lucrarea „Recueil des Antiquites" a Contelui de Caylus, cuprind capitole dedicate vechii Etrurii. Aceste studii şi altele care vor urma, îşi vor demonstra utilitatea în cunoaşterea istoriei etruscilor dintr-un motiv foarte solid: limba etruscilor este puţin cunoscută, nu dispunem de texte literare care să poată fi consultate. În secolul al XVIII-lea arheologia era într-o epocă a copilăriei, aşa încât singurele date valabile pentru istoric erau oferite de studiul detaliat şi temeinic al artei etrusce, în special al documentelor picturale.

La 22 aprilie 1836, la Cerveteri, preotul Regolini şi generalul Galassi au deschis un mormânt de o bogăţie greu de imaginat. Bijuteriile de aur descoperite erau o dovadă a perfecţiunii desăvârşite la care ajunsese arta etruscă. Întregul material scos la lumină demonstra strânsele înrudiri, în plan cultural şi artistic, care legau în secolul al VII-lea Etruria, de zona est–mediteraneană.

În 1853, Contele Gozzadini scotea la lumină, pe teritoriul Villanovei, un cimitir în care mormintele–destul de sărace–conţineau vase care prin formă semănau cu un con dublu trunchiat. Era vorba de urmele unei civilizaţii anterioare etruscilor, numită „villanoviană". Întreaga poveste a originii etruscilor, oricum controversată, se va adânci şi mai mult în tenebrele non-explicabilului.

Anul 1869 este o piatră de hotar importantă în studiul civilizaţiei etrusce, dar şi în arheologie. Pentru prima dată săpăturile–din cimitirul etrusc de la Certosa di Bologna–conduse de arheologul Zannoni, s-au desfăşurat în conformitate cu regulile pe care trebuie să le respecte arheologii. Fiecare mormânt era descris cu grijă, materialul descoperit era catalogat, iar diferitele straturi ale solului erau identificate. Zannoni a dat un exemplu pozitiv de cum trebuie să fie cercetat un mormânt etrusc.

Exemplul lui a fost urmat curând, deoarece săpăturile au fost intensificate peste tot în Toscana. La Tarquinia, Vulci, Chiusi, Vetulonia, Bologna, Orvieto pământul era săpat de cazmaua arheologilor. Numărul specialiştilor calificaţi era în creştere, iar datele

despre vechile civilizaţii ale Italiei erau din ce în ce mai multe, dar şi mai exacte.[13]

Una dintre cele mai bogate zone de interes arheologic din Europa, alături de Italia, este fără îndoială „lumea greacă”. Marea Mediterană şi Marea Neagră ale căror ape udau trei continente, au fost gazde primitoare pentru cei care în antichitate au creat cea mai avansată cultură şi civilizaţie. Grecia continentală propriu-zisă, „Grecia Magna”, numeroasele insule şi insuliţe din ceea ce grecii numeau „Marea noastră”, ţărmurile Asiei Mici… se constituie în tot atâtea puncte de interes în cercetarea arheologică.

Mitologia greacă este una dintre cele mai uimitoare realizări ale minţii umane. Gândirea filosofică şi concepţia greacă despre istorie, se vor întrupa în tot atâtea motive de admiraţie în faţa „miracolului grec”. Dacă Italia era plină de vestigii antice care trezeau admiraţia celor care le contemplau, „lumea greacă” în ansamblu se constituia într-un imens organism, care mai respira încă – în plină epocă modernă – din aerul glorioasei antichităţi.

Datorită săpăturilor arheologice din Grecia, se pot cataloga astăzi diferitele zone culturale antice. În nordul Greciei (Tesalia, Macedonia), arheologii disting un tip aparte de cultură materială specifică neoliticului târziu; Grecia centrală şi Peloponesul prezintă caracteristici deosebite. În perioada neoliticului era puternic locuit nordul Greciei propriu-zise, Tesalia (încă din prima jumătate a mileniului al III-lea î.Hr). În aceeaşi epocă toată insula Creta era locuită, iar sub palatul din Cnosos, Sir Arthur Evans descoperea straturi de cultură neolitică.

Epoca bronzului era semnalată – în primul rând – în partea răsăriteană a Mării Egee, în insula Creta şi Ciclade. În Grecia continentală se manifestă mai târziu (spre sfârşitul mileniului al III-lea î.Hr.), sub denumirea de *cultura heladică*. Cea mai interesantă zonă arheologică, pentru această perioadă, este Troia – unde în 1871 îşi începea săpăturile arheologice Heinrich Schliemann – rezultatele

[13] R. Bloch, **Etruscii**, Bucureşti, 1966, pp. 15 – 46.

acestor cercetări fiind de o valoare excepţională. Din păcate, rezultatele cercetărilor au fost mult diminuate în realizări datorită modului haotic în care s-a lucrat. Continuatorul acestor cercetări, Wilhelm Dörpfeld, pe baza unor metode mai moderne de cercetare, a stabilit stratigrafia detaliată a dealului Hissarlik, adică locul Troiei antice. Deşi, nici Schliemann şi nici Dörpfeld, n-au reuşit să stabilească cert stratul de cultură ce aparţinea cetăţii lui Priam, săpăturile lor au menţinut un interes ridicat pentru cercetarea de tip arheologic.

Cele mai interesante descoperiri din epoca bronzului s-au efectuat însă, în insula Creta. După dezvelirea Troiei şi a oraşului Micene, Schliemann avea intenţia să facă săpături în anticul Cnosos, dar nu şi-a putut realiza planurile. Aşa se face că cele mai importante descoperiri, pentru cultura antică greacă, au fost făcute de un englez, Sir Arthur Evans. Acesta, în primul pătrar al secolului al XX-lea a reuşit să dezvelească palatul de la Cnosos. El a denumit perioada civilizaţiei descoperite, după numele legendarului Minos–minoică. Deşi, insula Creta este extrem de bogată în vestigii antice (Faistos, Haghia, Camares, Triada, Malia…), toate acestea pălesc în faţa bogăţiei de vestigii aflate la Cnosos. Cu toate că Evans nu a reuşit o periodizare corectă a edificiilor descoperite în palatul de la Cnosos – cu excepţia celei mai frumoase perioade, aşa numita perioadă a palatului nou (circa 1700/1400) – nomenclatorul utilizat de acesta este şi astăzi folosit de arheologi, dar ţinându-se seama de dezvoltarea reală a culturii minoice.

Pe măsură ce descoperirile de la Cnosos avansau, Evans a început efectuarea unor parţiale restaurări „in situ” a acestei construcţii. Arheologul englez a trecut la primele acţiuni de restaurare a palatului înainte de primul război mondial, când cercetătorii se ghidau după un principiu al şcolii vieneze de artă şi conservare–principiu formulat de o autoritate în domeniu atunci, Alois Riegl. Acest principiu era scurt şi concis: să se conserve, nu să se restaureze.

Palatul – dezgropat într-o stare deplorabilă – cu zidurile din pietre măcinate care continuau să se degradeze sub acţiunea ploilor şi vântului, presupuneau intervenţii care duceau spre reconstrucţie. Ca

atare, Evans a hotărât să treacă la lucrări de „construcţie"; a utilizat în pripă betonul, a introdus, poate, prea multe elemente coloristice noi, dar dacă palatul de la Cnosos reprezintă acum una dintre cele mai mari atracţii arheologice ale Greciei, acesta este numai meritul lui.[14]

Drumul spre studiul vechilor civilizaţii de pe tărâmurile Greciei era inaugurat; echipe de arheologi din Anglia, Germania, Statele Unite ale Americii…vor conlucra tot mai strâns cu arheologii greci pentru a dezvălui cât mai mult din mirifica lume a „miracolului grec".

O zonă geografică mai puţin cunoscută prin cercetări directe, o lume a legendelor, mult mai greu accesibilă cercetării de tip arheologic decât Europa sau nordul Africii era **Mesopotamia**.

Primul om despre care se ştie că a plecat în Mesopotamia şi s-a şi întors teafăr de acolo, a fost rabinul sefardit Benjamin din Toledo. El a plecat în călătorie în anul 1160, după 5 ani a ajuns în Bagdad, iar în 1173 s-a reîntors în Europa. Întregul drum l-a efectuat pe jos, performanţă de-a dreptul remarcabilă. Întors acasă, a scris o carte deosebit de interesantă, dar contemporanii lui n-au reuşit să afle nimic despre călătoria temerarului rabin deoarece cartea a fost editată abia în anul 1543 la Istambul , în limba ebraică. După 30 de ani, în traducerea latină, textul a fost publicat la Anvers. Aflăm că Benjamin a scăpat de trei ori de tâlhari, de două ori de holeră, o dată de o puternică furtună de nisip care l-a surprins în deşert. Cartea sa este unul dintre cele mai remarcabile „Jurnale istorice de călătorie". Multe dintre datele oferite sunt uimitoare şi astăzi. Când autorul a ajuns la Tigrida, lângă Mosul, a recunoscut în colina de pe malul stâng al râului depunerile de argilă de pe ruinele anticului Ninive. Performanţa era mai mult decât remarcabilă dacă ne gândim că Strabon, care vizitase Mesopotamia cu circa 1165 de ani înaintea rabinului Benjamin, nu a aflat nimic despre Ninive, decât că a fost cândva capitala Asiriei. Curajosul rabin a căutat, fireşte, Babilonul şi l-a găsit. Îl va descoperi printre ruinele neacoperite încă de praful deşertului, dar nu va îndrăzni să intre printre ele, "fiindcă acolo îşi făcuseră cuibul balauri şi şerpi veninoşi". Abia câteva secole mai târziu, cavalerul bavarez Schiltberger a reuşit

[14] K. Michalowski, **Cum şi-au creat grecii arta**, Bucureşti, 1975, pp.31 – 44.

să se strecoare printre ruinele oraşului, pe la 1400. În cartea sa, bavarezul scria: „Acest oraş Babilon are un zid de două sute de coţi înălţime şi cincizeci lăţime…Apele râului Eufrates curg prin mijlocul lui; acum este în întregime distrus şi nu există nici urmă de locuinţă omenească”.

La începutul secolului al XVII-lea, Babilonul este vizitat de către un nobil roman, Pietro della Valle (1586–1652), care a ajuns acolo nu din motive ştiinţifice, ci pentru că fiind îndrăgostit şi refuzat, a luat drumul Pământului sfânt pentru a uita. El scria despre vestitul oraş: ”Am înconjurat aceste ziduri mărunte din toate părţile şi l-am escaladat pe cel mai înalt; apoi am coborât de pe el în mijlocul ruinelor şi am studiat totul foarte temeinic”. Tânărul nobil roman s-a îndrăgostit din nou, de data aceasta de o tânără creştină caldeeană, Sitti Maani din Bagdad, cu care se va căsători. Sitti Maani della Valle l-a adus pe soţul ei la Babilon (decembrie 1616), iar în anii următori l-a însoţit pe acesta în numeroasele lui călătorii. În 1625, au întreprins împreună o călătorie la răsărit de Golful Persic, unde au descoperit ruinele anticului Persepolis (una din capitalele imperiului persan, oraş ridicat de Dareios I şi Xerxes). Însemnările zilnice ale călătoriilor sale, Pietro della Valle le-a prelucrat în „Jurnalul unui călător”, în trei volume bogat ilustrate.

La scurt timp după italian, un englez, Thomas Herbert, a plecat în Mesopotamia. Din călătoria sa a adus desene, pe care le-a dat spre prelucrare gravorului ceh Vaclav Hollar, din Londra. Acestuia îi datorăm primele imagini, cu adevărat artistice, ale „locurilor biblice” dintre Tigru şi Eufrat.

Adevărata exploatare ştiinţifică a Mesopotamiei a început prin expediţia lui Carsten Niebuhr (1733–1855), german, de profesie geodez, aflat în serviciul regelui danez Friderich al V-lea. La începutul anului 1761, tânărul german, se îmbarcă pe o corabie militară la Copenhaga, iar la sfârşitul anului 1767 se reîntoarce, după o călătorie deosebit de dificilă. A trecut în peregrinările sale prin Egipt, Yemen, Mesopotamia şi Turcia. Pe drum au murit toţi tovarăşii cu care plecase, rămânând astfel singur. Om cu o voinţă de fier, a reuşit însă să-şi îndeplinească misiunea. În lucrarea sa „Jurnal de călătorie în

Arabia şi ţările vecine” (1772), el scria: ”Deşi moartea a secerat aproape în întregime expediţia noastră, cred că alţii n-ar trebui opriţi de a călători în Arabia”.

Rezultatele expediţiei lui Niebuhr sunt deosebit de importante: a determinat cu precizie locurile unde se găsesc vestigiile oraşelor Ninive şi Babilon; a adus din Persepolis lungi texte cuneiforme copiate minuţios. O altă consecinţă care nu trebuie uitată este faptul că, volumul său ajuns în mâinile tânărului general francez Napoleon Bonaparte, l-a determinat pe acesta să ducă în Egipt oameni de ştiinţă cu ocazia expediţiei militare din anii 1798-1799. Cu Carsten Niebuhr a fost inaugurată o nouă epocă în cercetarea Mesopotamiei, nicidecum sistematică, dar nici cu totul întâmplătoare. A crescut numărul călătorilor, negustorilor, misionarilor, dar şi a oamenilor de ştiinţă.[15]

Arheologia Mesopotamiei îşi are începutul în jurul anului 1842. Atunci, torinezul Paul-Emile Botta ajunge consul al Franţei la Mosul. Dincolo de Tigru, se puteau vedea ruinele–niciodată cercetate–ale locului unde se credea că ar fi fost vechiul oraş Ninive. Botta, plin de entuziasm, a angajat câţiva localnici şi s-a pus pe treabă, fără să obţină rezultate concludente. Într-una din zile, un sătean din Khorsabad, localitate apropiată, l-a anunţat că ceea ce caută (statui, inscripţii) pot fi găsite în satul său. Neîncrezător, Botta trimite totuşi câţiva muncitori la faţa locului, iar peste câteva zile primeşte confirmarea: fuseseră găsite figuraţii şi inscripţii. Atunci, torinezul, foarte repede se deplasează la Khorsabad unde constată şi el că terenul ascundea ziduri ornate cu basoreliefuri. Era în martie 1843; săpăturile au fost demarate într-un ritm deosebit de alert. Sculpturi de dimensiuni gigantice care înfăţişau animale fantastice, basoreliefuri, inscripţii, ieşeau la lumină. Totul aparţinea unui complex arheologic de dimensiuni apreciabile, care se va dovedi a fi Palatul regelui asirian Sargon al II-lea (din secolul al VIII-lea), personaj cunoscut din Vechiul Testament. Descoperirile arheologice şi scrierile biblice începeau să se

[15] V. Zamarovsky, **La început a fost Sumerul**, Bucureşti, 1981, pp. 13 – 21.

armonizeze; era începutul unei perioade glorioase pentru descoperirile arheologice din Mesopotamia.[16]

La începutul secolului al XIX-lea, Pământul Sfânt este o atracţie magnetică pentru mulţi europeni. Învăţatul german Seetzen, descoperă urmele oraşului, de epocă greco–romană, Gerasa. Elveţianul Burckhardt, scoate la lumină mormintele în stâncă de la Petra; este atât de entuziasmat încât devine musulman, sub numele de Şaikh Ibrahim, cutreierând astfel fără pericole regiunea. Vizitează tradiţionalul mormânt al lui Aron, şi până la urmă, la moartea sa, este îngropat într-un cimitir din Cairo. Totuşi, aceste explorări nu sunt încă profunde cercetări arheologice. În Siria şi Palestina arheologia temeinică începe în 1860, când Napoleon al III-lea trimite în zonă o misiune ştiinţifică condusă de Ernest Renan. Misiunea durează doar un an, dar localizează cele mai mari oraşe feniciene–Tyr, Sidon, Byblos…- scoţând la lumină numeroase piese arheologice.

La Ierusalim, săpăturile încep în anul 1867, fiind conduse de englezul Charles Warren. Lucrările sunt finanţate de „Palestine Exploration Fund", prima societate de arheologie palestiniană, cu caracter ştiinţific, întemeiată cu doi ani mai devreme.

În 1890, arheologia face un mare pas înainte, datorită lui Flinders Petrie care, săpând la Tell–el–Hesi, în Palestina meridională, introduce–pentru prima dată–metoda împărţirii în straturi a terenului. El datează aceste straturi după tipurile de ceramică descoperite. De acum, cercetarea arheologică a Palestinei se va desfăşura din plin.[17] Interesul pentru istoria Israelului, leagănul creştinătăţii, a fost deosebit de accentuat pentru europeni încă din antichitate. Substanţa acestui interes era Biblia, textul sfânt al evreilor. Informaţiile erau deosebit de bogate, atunci când celelalte civilizaţii ale vechiului Orient erau înconjurate de umbre. Pe aceste baze s-a dezvoltat o intensă mişcare de pelerini şi exploratori ai Pământului Sfânt. Cele mai importante rezultate referitoare la civilizaţia israelită–produse ale săpăturilor arheologice–sunt obţinute prin cercetarea capitalei regatului lui Israel,

[16] S. Moscati, **Vechile civilizaţii semite**, Bucureşti, 1975, p. 23.
[17] **Ibidem**, pp. 97 – 98.

Samaria. La început o expediţie arheologică americană (1908–1910), apoi una engleză, din nou una americană şi, în sfârşit, una evreiască (1931–1935), au scos la lumină vechiul palat regal, delimitând toate fazele de construcţie ale acestuia. Au fost descoperite numeroase fragmente ceramice cu inscripţii, care reprezentau recipise pentru vinul şi uleiul livrat palatului. Importante sunt şi săpăturile, efectuate de americani, la Meggido (1925–1939), unde au fost descoperite pietrele funerare ale regilor evrei ridicate în vremea lui Solomon.

Materialul epigrafic descoperit în cercetările arheologice este modest, mai curând banal, de natură să dezamăgească decât să lămurească pe cineva care aşteaptă – din partea arheologiei – dezvăluiri de natură a completa ştirile cunoscute din Vechiul Testament. Textele sunt scurte şi nu conţin informaţii relevante în ceea ce priveşte evenimentele politice sau religioase ale locuitorilor. Tot ceea ce am afirmat mai sus, este valabil, cu o singură şi deosebit de importantă excepţie: ***MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ***[18] (este vorba despre biblioteca unui grup religios ebraic, care trăia izolat în apropierea ţărmurilor Mării Moarte, într-o perioadă de început a creştinismului. Se poate considera că avem de-a face cu un grup al esenienilor, cunoscuţi şi din relatările unor scriitori antici; prin descifrarea şi punerea în circulaţie a conţinutului acestor manuscrise, cunoaşterea noastră asupra creştinismului incipient vor fi cu mult îmbogăţite, foto: www.iasiplus.ro/news/2/5409/Manuscrisele+de+l..).

O zonă geografică pe care arheologii nu au neglijat-o, a fost zona care, datorită condiţiilor solului, este cea mai veche regiune a vieţii

[18] **Ibidem**, pp. 143 – 145.

sedentare: Yemenul. Autorii antici i-au spus „Arabia Fericită". Descrierile clasicilor abundă în superlative la adresa bogăţiei solului şi blândeţii climei. Tot ei sunt aceia care ne dau informaţii şi despre unele evenimente istorice–mai ales atunci când există un interes direct–un exemplu îl constituie expediţia militară a lui Aelius Gallus (anii 25–24 î.Hr). Mai târziu, pe fondul decadenţei vechii civilizaţii arabe, intervin tradiţiile islamice, în care nu poţi avea–însă–prea mare încredere.

Izvoarele istorice scrise (alcătuite din scriitori asirieni, evrei, musulmani), sunt relatări secundare, indirecte. Civilizaţiile Arabiei vechi, ne-au lăsat şi vestigii directe, care au exaltat şi mai mult imaginaţia arheologilor. In ianuarie 1761, expediţia daneză, din care făcea parte şi germanul Carsten Niebuhr, pleca din Copenhaga fără să se prevadă sfârşitul tragic al acesteia (despre această expediţie am mai relatat). Lui îi datorăm primele inscripţii, al căror text ajunge–în copii-în Europa. Alte epigrafe sunt, după o lungă pauză–copiate de către englezul Wellsted (în anii 1834–1835). Câteva decenii mai târziu, francezul Halevy, din iniţiativa Academiei Inscripţiilor şi a Artelor Frumoase, face o călătorie în Yemen. Fiind la origine evreu, aceştia fiind aici dispreţuiţi dar toleraţi, se îmbracă în haine sărăcăcioase pe întreg parcursul călătoriei. În ciuda greutăţilor, el reuşeşte să copieze circa 700 de inscripţii, pe care le pune la dispoziţia ştiinţei. În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, austriacul Eduard Glaser (în perioada 1882–1894), parcurge regiunea interioară a Yemenului, reuşind să copieze aproape 1800 de inscripţii, stimulându-i pe beduini cu sume importante.

Exploatările arheologice–în adevăratul sens al cuvântului, prin săpături–se extind şi ele rapid, pornindu-se de la aceste relatări ale călătorilor. La sfârşitul secolului al XIX-lea se remarcă săpăturile conduse de Melchior de Vogue şi W. H. Waddington, care fac importante descoperiri la Palmira. Se intră astfel în secolul al XX-lea, perioadă în care cercetările cunosc o rapidă dezvoltare, uneori fiind deosebit de periculoase, alteori cercetările fiind susţinute intens de autorităţi. În acest context amintim două misiuni arheologice, care se

remarcă prin importanţa lor: este vorba de o misiune americană în Yemen şi de una belgiană în Arabia Saudită.

Fundaţia americană pentru Studierea Omului, condusă de Wendell Phillips, a studiat teritoriul protectoratului Aden, în perioada 1950–1951. Arheologii, W. F. Albright, A. Jamme, A. Honeyman, F. P. Albright, au reuşit să scoată la lumină vechea capitală a regatului Qataban, Timna. În anii următori (1951–1952), a fost explorată zona Marib, capitala regatului mineu, iar în anii 1952, 1953 a fost cercetată – pentru prima dată – regiunea Oman. Pretutindeni au fost întâlnite vestigii de temple, construcţii civile, statui, inscripţii, care au venit să precizeze mai clar cunoştinţele noastre despre trecutul acestor zone. Pentru aceste descoperiri, fundaţia americană a primit onorurile cuvenite din partea comunităţii ştiinţifice. Un răsunet la fel de mare a avut însă şi povestea aventurilor care au condus la aceste descoperiri. Deşi arheologii obţinuseră toate aprobările autorităţilor pentru desfăşurarea cercetărilor, se va pune la cale – la Aden – asasinarea lor; doar bunăvoinţa unor lucrători locali va face ca ei să poată fugi pentru a-şi salva viaţa, urmăriţi fiind de indigeni şi soldaţi.

Pe cât de periculoasă şi bogată în peripeţii a fost expediţia americană în Yemen, pe atât de liniştită şi bine primită a fost expediţia belgiană în Arabia Saudită. Arheologii, G. Ryckmans, J. Rickmans, P. Lippens şi călăuza Philby–cel care din dragoste pentru această zonă a trecut la islamism, luându-şi numele de Abdallah–au primit un ajutor de invidiat din partea guvernului saudit şi a localnicilor. Guvernul a acoperit din fonduri proprii toate cheltuielile expediţiei, iar localnicii i-au întâmpinat, pe arheologi, peste tot unde aceştia au ajuns cu sentimente de pace şi bunăvoinţă. Conducătorul expediţiei, în cartea sa apărută la Paris (P. Lippens, **Expedition en Arabie centrale**, Paris, 1956), relatează – cu umor – unele inconveniente ale acestei ospitalităţi exagerate:

„Când un emir important te primeşte, tradiţia cere să rămâi la el timp de trei zile şi tot la el să iei şi masa. Astfel, a doua zi, am înghiţit 22 ceşti cu cafea, cu ceai şi cu lapte cu ghimber, plus 15 inhalaţii de tămâie. Acum câţiva ani, o gazdă l-a adus pe Philby înapoi cu focuri

de armă pentru că încercase să plece mai înainte ca cele trei zile să se fi împlinit.”

Uneori aveau loc discuţii, de genul:

„- Am fost adeseori întrebat de beduini despre condiţiile de viaţă din Belgia.

- Cum se numeşte tribul tău ?
- Se numeşte flamandul.
- Spune-ne Fil (prenumele meu), câte cămile are tribul?
- Nici una; dar avem în schimb multe vaci, cai şi berbeci.

Până aici totul mergea bine; când afirmam însă că paznicii turmelor trăiau în case, aveau iarbă opt luni din douăsprezece şi hrăneau două vaci pe hectar, explicaţiile mele căpătau aspectul unei lăudăroşenii pe care se prefăceau că o cred.” Expediţia se va încheia în capitala statului, Riad, în anul 1952, cu rezultate generale deosebite.[19]

O altă zonă pentru care europenii au manifestat un interes aparte, este Etiopia. Italia se situează – din acest punct de vedere – într-o poziţie de prim plan. Pe la sfârşitul secolului al XIV-lea, florentinul Antonio Bartoli, vizitează Etiopia, mergând pe urmele relatărilor unor negustori şi misionari care-l precedaseră.

Pe la jumătatea secolului al XV-lea, sunt alcătuite două hărţi ale Etiopiei, una la Florenţa şi alta la Veneţia. În acelaşi timp, papa Paul al III-lea Farnese, întemeiază la Roma colegiul etiopian Santo Stefano die Mori (Sfântul Ştefan al Maurilor), centru de întâlnire al pelerinilor din Etiopia.

În 1482, Portugalia intră în relaţii cu Etiopia, prin misiunea de explorare condusă de Redro de Covilhao. Acesta este bine primit de împăratul etiopian, care îl copleşeşte cu favoruri, dar nu-i îngăduie să se întoarcă în patrie. Treizeci de ani mai târziu, o nouă expediţie portugheză – condusă de don Rodrigo de Lima – îl întâlneşte tot aici. Noua expediţie este pe cale de a fi reţinută şi ea, dar evenimentele politice se precipită. Atacată fiind de vecini, Etiopia primeşte ajutor militar de la Portugalia. Urmează o lungă perioadă de protecţie portugheză, însoţită de călătoriile a numeroşi misionari.

[19] **Ibidem**, pp. 210 – 219.

Influenţa portugheză încetează brusc în 1632, urmând o lungă perioadă de întrerupere a raporturilor cu Europa. Abia la sfârşitul secolului al XVIII-lea, englezul James Bruce, explorează nordul Etiopiei şi aduce în Europa numeroase manuscrise, intrate în colecţia bibliotecii de la Oxford. Relatările englezului au fost deosebit de importante pentru expediţiile arheologice din secolul următor, oferind date esenţiale pentru începutul unor cercetări arheologice sistematice.

Secolul al XIX-lea aduce cu sine demararea unor cercetări de mare amploare. Foarte importantă este călătoria lui Abbadie, care timp de 10 ani culege una din cele mai bogate colecţii de manuscrise, făcând importante însemnări, care vor veni în completarea celor semnalate de James Bruce. Misiunile arheologice germane, franceze, engleze, italiene se succed într-un ritm rapid. Cele mai importante rezultate arheologice le-a avut misiunea germană din anii 1905–1906. Cercetările s-au efectuat la Aksum, fiind sprijinite şi de Secţia arheologică a guvernului etiopian. Tot la Aksum şi în aria de la Macalle, vor fi reluate cu mare intensitate cercetările, după anul 1952.

Cercetările de la Aksum au fost iniţiate de marele orientalist german Enno Litmann. Patru tomuri groase de text şi numeroase planşe, rămân dovezi ale acestor cercetări, întâmpinate cu reticenţă de localnici, care considerau că germanii veniseră să le jefuiască bogăţiile. Intervenţia împăratului Etiopiei va calma spiritele şi cercetările se vor putea desfăşura. Rezultatele au fost deosebite, chiar dacă au existat unele incidente cu localnicii. Au fost scoase la lumină construcţii civile şi religioase, mari obeliscuri, numeroase şi ample inscripţii în limbile sud-arabă, etiopiană, greacă.

Înainte de întoarcerea în Europa, arheologii germani studiază o serie de localităţi importante din punct de vedere istoric: Yeha cu templul şi inscripţiile în limba sud-arabă, Debra Damo cu mănăstirea sa, Matara cu stela ei ce poartă o veche inscripţie, Toconda cu biserica ei creştină primitivă, Cohaito cu digul şi cu ruinele clădirilor antice… Activitatea acestei misiuni rămâne până astăzi–poate–cea mai importantă în rezultate, dintre toate misiunile care au studiat arheologic Etiopia.

Numeroasele descoperiri întâmplătoare au întreţinut interesul arheologilor pentru Etiopia. Cercetarea sistematică va reîncepe însă abia în 1952, când guvernul etiopian va crea o Secţie de arheologie la Institutul de studii şi cercetări de la Addis Abeba. În acelaşi an, o convenţie franco–etiopiană, prevede ca arheologi şi epigrafişti francezi să stimuleze activitatea noii instituţii. Printre aceştia se aflau oameni de ştiinţă francezi binecunoscuţi, dar şi specialişti etiopieni dornici de a demara cercetările.

Primul obiectiv al noului organism era ambiţios, anume inventarierea sistematică a monumentelor şi documentelor arheologice din ţară. Este firească o asemenea dorinţă deoarece nu se poate trece la o cercetare sistematică – din punct de vedere arheologic a unei zone – dacă nu se cunoaşte în amănunt realitatea de la care porneşti cercetarea. S-au făcut ample periegheze, pe zone întinse, iar cu ajutorul aviaţiei militare s-au executat sute de fotografii în zonele cu ruine.

S-au reluat cercetările la Aksum, fiind scoase la lumină numeroase morminte, monede, ceramică… Şi alte zone au intrat în atenţia cercetării, una deosebit de bogate în vestigii fiind regiunea Macalle. Nu au fost neglijate nici cercetările asupra fazei creştine a civilizaţiei etiopiene, fiind cercetate mănăstirile – atât pentru a se studia picturile murale, cât şi pentru a se găsi vechi manuscrise.

Cercetările arheologice din Etiopia pot fi considerate un adevărat model de excelentă colaborare între specialiştii autohtoni şi cei străini, simbioză susţinută constant de autorităţi.[20]

O zonă arheologică foarte bogată în vestigii este continentul american. Povestea descoperirii şi cuceririi Americii este una dintre cele mai uimitoare din istorie. Este vorba despre destinul unui om care a sfidat greutăţile, neîncrederea şi prejudecăţile epocii sale. Plecat pentru a descoperi un nou drum spre India, Cristofor Columb (Cristobal Colon–după numele spaniol), începea miraculoasa sa călătorie notând în jurnalul de bord: „Am plecat vineri, 3 august 1492, la orele 8 dimineaţa.” Tot într-o vineri, 12 octombrie 1492, cele trei

[20] **Ibidem**, pp. 265 – 272.

caravele, Nina, Pinta şi Santa Maria, atingeau noile ţărmuri despre care Columb credea că aparţin Indiei. Aveau la bord circa 100 de oameni şi alimente pentru 15 luni. Epocala descoperire fusese înfăptuită în doar 70 de zile. Primii oameni văzuţi de spanioli l-au impresionat pe Columb; iată-i în relatarea acestuia: „…veneau înspre corabia mea în bărci lungi, tăiate dintr-un singur trunchi de copac şi lucrate cu multă măiestrie pentru astfel de locuri, unele dintre ele foarte mari, încât pot cuprinde până la 40–50 de oameni…Tot ceea ce au îl dau pe mai nimic, chiar şi pe cioburi…” (din prima scrisoare către Luis Santangel). La câteva zile distanţă, cei din La Espaniola se apropie din nou de corăbii, încât navigatorul genovez nota: „… Unii aduceau apă, alţii mâncare, iar alţii, văzând că eu nu mă încumet să cobor pe pământ, se aruncau în mare şi veneau până la noi şi din gesturile lor ne dădeam seama că ne întrebau dacă veneam din cer ” (din Jurnal).

A fost Cristofor Columb primul care a pus piciorul în noul continent? Desigur că opinii ostile au existat în perioadele următoare descoperirii. Menţionăm în continuare câteva dintre acestea:

Pe la începutul secolului al XIX-lea, De Guignes, învăţat francez, studiind textele scriitorului chinez Ma Tuan Lin, susţinea că ţara Fu–Sang nu este, nici mai mult nici mai puţin, decât Mexicul de astăzi. Alţi cercetători, pornind de la aceleaşi texte, emit ipoteza că este vorba despre Japonia sau poate Coreea şi ţinutul Sahalinului…

Tot în încercarea de al priva pe Columb de titlul de descoperitor al Americii, mulţi învăţaţi au apelat la lumea nordică, la legenda reală a vikingilor arătând că Vinlandia, ale cărei ţărmuri au fost atinse de către Leif–fiul lui Erik cel Roşu–în anul 1000, nu poate fi decât America. Arheologii americani au declanşat ample săpături în încercarea de a demonstra această ipoteză. Rezultatele obţinute de ei nu sunt însă convingătoare.

În sfârşit, pentru a demonstra uşurinţa cu care sunt lansate unele ipoteze, adevărate „bombe”, amintim destinul unei inscripţii rupestre descoperită în apele râului Taunton, la Massachusetts. Ea a fost descrisă pentru prima dată de către John Danforth, în anul 1680, fără a se insista pe amănunte. În 1783 Ezra Stiles a identificat în ea o

inscripţie feniciană, de aceeaşi părere fiind şi Court de Gebelin. Mai târziu, caracterele inscripţiei i-au dus pe cercetători în Siberia, iar după aceea în Normandia. La cea de-a treia lectură, semnele–considerate a fi un amestec latin şi runic, l-au identificat pe Thorfinn Karlsefini din personajele cunoscutelor Sagas. Entuziasmul descifrării a căzut în clipa în care s-a dovedit clar că nu este vorba de nici o inscripţie, ci pur şi simplu de o pictografie indiană.[21]

Pentru reconstituirea istoriei Americii precolumbiene, fundamentale rămân textele originale ale descoperitorilor, datele oferite de arheologi, precum şi câteva vechi scrieri, cum sunt cele ale părintelui Bernardino de Sahagun, sau cele ale lui Inca Garcilaso de la Vega. Ale celui dintâi sunt foarte precise, încât arheologii de cele mai multe ori n-au avut dificultăţi în identificarea nici de loc, nici de timp. Relatările celui de-al doilea, nu sunt nişte simple relatări, cronici întâmplătoare sau povestiri reproduse din spusele altora, ci adevărate analize istorice, uşurând mult procesul cercetării.

Clasificarea cronologică a orizonturilor precolumbiene poate fi făcută–indiferent de schemele pe care le adoptă un cercetător sau altul–pentru că trebuie să se urmărească evoluţia firească a perioadelor preclasică, clasică, a renaşterii locale, a marilor imperii. Cele mai multe îndoieli se află la începutul schemei, căci perioada preclasică începe, în majoritatea cazurilor, în jurul anilor 1500 î.Hr., dar arheologia vine cu orizonturi de mare frumuseţe, care datează mult mai de mult. De asemenea îndoieli se află şi la sfârşitul schemei, când avem de-a face, după o explozie a marilor civilizaţii, cu o decădere rapidă, ca o cădere în gol. Printr-un joc al istoriei sau poate nu, această cădere rapidă se petrecea chiar în perioada în care conchistadorii spanioli au invadat noile pământuri.[22]

Arheologia a reuşit foarte greu cu greu să-şi facă loc în aceste zone, ostile în majoritatea cazurilor, datorită pădurilor fără sfârşit şi climei extrem de dificile. Mai există încă „pete albe” în anumite zone

---

[21] D. Novăceanu, **Precolumbia**, Bucureşti, 1977, pp. 20 – 94.

[22] **Ibidem**, pp. 142 – 143; F. M. Padron, **Istoria descoperirii şi cuceririi Americii**, Bucureşti, 1979, p. 52 şi urm.

ale uriaşelor selve, unde resturi de triburi arhaice supravieţuiesc, unde nu au ajuns nici misionarii catolici, nici aventurierii ispitiţi de averi imense.

Au existat desigur şi excepţii; un pretins arheolog american, Edward H. Thomson, pornind de la relatările cronicii lui Diego de Landa, care relatează despre sacrificiile umane prin care tineri mayaşi erau aruncaţi în Puţul Sacru de la Chichen Itza, s-a îmbogăţit. Printr-o manevră reuşită, acesta, a cumpărat prin 1930, ca pe o fermă agricolă întreaga cetate Chichen Itza, numai pentru acest Puţ Sacru. Alături de oasele celor sacrificaţi, el a scos la lumină un tezaur imens: nenumărate obiecte de aur, argint, jad, pietre preţioase, reprezentând în special podoabe. Clopoţei de aur susţinuţi de păsări, de capete de jaguar, sau de crabi…, pentru a nu mai aminti formele zoo- şi antropomorfe de clară origine maya şi toltecă.

Tot acest imens şi inestimabil tezaur, scos de întreprinzătorul „arheolog", a fost vândut–la preţ exorbitant–Muzeului american Peabody. Abia în 1952, când specialiştii au început să realizeze studii complexe muzeistice, s-a descoperit marea escrocherie. Statul mexican nu a reuşit să recupereze nimic, pierzând procesul pe care l-a intentat muzeului american. Procesul a făcut vâlvă atât în lumea savanţilor, cât şi în cea a vânătorilor de comori.[23]

Cât de mult depinde cercetarea arheologică serioasă, sistematică, făcută de arheologi, nu de falşi arheologi, de hazard, ne oprim asupra descoperirilor de la Machu Picchu. Patru sute de ani acest oraş a rămas necunoscut, deşi se afla la numai 112 km depărtare de Cuzco şi doar la 20 km de cea mai apropiată aşezare în direcţia sa!… Pentru ca nedumerirea să fie şi mai clară, trebuie amintit faptul că de la Vilcanota, în zilele clare, adică aproape întregul an, vârful muntelui se vede foarte clar, cu tot oraşul, cu toate ruinele lui, cu toate suburbiile lui. Parcă ar fi o ilustrată colorată. Nimeni nu s-a aventurat însă până acolo în intervalul acestor secole, descoperirea lui datorându-se profesorului american Hirman Bingham, la 25 iulie

[23] D. Novăceanu, **op. cit.**, pp. 238–239.

1911. Totul a fost o întâmplare fericită, o trădare (după secole de tăcere) din partea unui hangiu vremelnic.

După descoperirea făcută, specialiştii nu s-au mai ocupat cu descoperirea în sine, nici cu trădarea, fiind atraşi–în schimb–de mirajul ipotezelor. Mulţi, de exemplu, au considerat oraşul drept un Altar al Marelui Inca, un altar locuit de preoţi şi magi, în continuă comunicare cu Soarele. Însuşi descoperitorul, americanul Bingham, nu excludea această ipoteză. Alţii, i-au dat oraşului un caracter textil, ne-infirmând şi activitatea religioasă. Majoritatea arheologilor consideră că este vorba despre o aşezare obişnuită, de un centru urban, cu o economie închisă, cu o oarecare autonomie.

Primele cercetări arheologice de la Machu Picchu, efectuate de către americani, au avut rezultate remarcabile. Bingham a trimis în S.U.A., 80 de lăzi uriaşe cu obiecte şi schelete umane descoperite în oraş. Scheletele, datate prin metoda carbon 14, au fost plasate intr-o zonă cronologică situată în epoca incaşă; de altfel particularităţile mormintelor ţineau de civilizaţia incaşilor. O curiozitate era faptul că specialiştii cercetând 142 de schelete, au concluzionat că 109 erau–cert–femei, 7 reprezentau copii, dificil de catalogat după sex, 17 au fost catalogate „sex necunoscut”. În urma unor astfel de date au fost specialişti care au văzut în Machu Picchu un oraş al Fecioarelor Soarelui, şi al preoteselor însărcinate cu îngrijirea templelor. Această ipoteză era doar rodul imaginaţiei, urmele de viaţă materială infirmând exclusivismul religiei. Dincolo de senzaţia pe care a stârnit-o descoperirea profesorului Hirman Bingham, trebuie spus că Machu Picchu nu a fost–poate niciodată–o taină ascunsă pe frontiera dintre Anzi şi păduri. L-au ştiut cei care l-au părăsit, descendenţii acestora şi de la aceştia mulţi alţii. L-au ştiut cei care s-au aventurat acolo cu mult înaintea lui Bingham, profanând tot ceea ce a putut fi profanat: clădirile şi absolut toate mormintele. Aceştia, bineînţeles, nu aveau nici un motiv să dezvăluie locul oraşului. Descendenţii Imperiului Inca–şi este absolut sigur că nu aceştia au fost profanatorii, n-au dezvăluit taina care trebuia să fie numai a lor. Este foarte posibil ca spaniolii să fi ştiut, în prima fază a venirii lor la Cuzco, de existenţa oraşului, dar să tăinuiască voluntar, până la uitare. Ideea era simplă:

trebuia distrus sau uitat tot ceea ce ar fi putut aminti despre civilizaţia acestor precolumbieni, într-o luptă surdă cu idolatria băştinaşilor care trebuiau transformaţi în loiali supuşi catolici. Poate că mulţi băştinaşi au murit–fiind torturaţi–şi nu au dezvăluit secretul Poate că mulţi dintre ei credeau, că acolo sus Marele Inca mai trăieşte şi că într-o zi va coborî pe Valea Urubambei, îndreptându-se spre Cuzco pentru a se instala–din nou–în Palatul său, învingător şi neîndurat…[24]

În ultimele două secole, arheologia practicată în Europa, dar şi în alte zone ale lumii: Orientul Apropiat, Asia, Africa, America…, a pus la îndemâna istoricilor date dintre cele mai preţioase, urme concrete, directe, provenite din diverse epoci ale trecutului. În paralel metodele de cercetare ale arheologiei s-au perfecţionat, diversificat, adaptându-se mereu la „situl” cercetat, dar şi la cele mai noi cuceriri ale ştiinţelor exacte, care pot oferi din ce în ce mai multă rigoare cercetării de tip arheologic.

ROMA

[24] **Ibidem**, pp. 296–300

3. Pagini din istoria arheologiei româneşti

Moto**:**
„…popoarele trăiesc numai prin fapta precursorilor…”
(Pârvan)

În spaţiul românesc, antichităţile au exercitat o puternică atracţie asupra învăţaţilor. Gânditorii români au fost atraşi, încă din secolul al XVII-lea, în special de enigmatica cultură egipteană. Primul care a scris o lucrare de egiptologie în cultura noastră este vestitul spătar Nicolae Milescu (1636–1708). Acesta, în „Cartea hieroglifelor” (1674), descrie hieroglifele vechilor egipteni ce nu fuseseră descifrate încă. Lucrarea se găseşte în manuscris la Biblioteca de stat din Moscova şi a fost – pentru prima dată semnalată – în 1897. Opera nu este terminată, s-au păstrat din ea doar „Introducerea” şi primul capitol cu cinci diviziuni. Pare a fi o lucrare originală şi nu o traducere. Hieroglifele sunt considerate de autor simbolice: ”Dumnezeu este simbolizat prin pasărea fenix şi prin arborele finic. Balaurul vasilisc simbolizează timpul.”[25] O atracţie deosebită pentru cultura egipteană a avut şi Dimitrie Cantemir. Reprezentant de seamă al Renaşterii în această parte de lume, Cantemir, în romanul său satiric „Istoria ieroglifică”, foloseşte o scriere egipteană „Fiziologus”, tradusă în limbile greacă şi latină, încă din primele

[25] P. Olteanu, **Nicolae Milescu**, **Aritmologie**, **Etica şi Originalele lor latine**, Bucureşti, 1982, p. 48 şi urm. C. Bărbulescu, **Postfeţă**, în N.Spătaru–Milescu, **Jurnal de călătorie în China**, Bucureşti, 1987, pp. 369 – 393.

secole după Hristos, în care sunt înfăţişate temperamentele şi modul de comportare al diferitelor animale. Se poate – pe această bază – face o comparaţie cu oamenii. Fondul structurii „Istoriei ieroglifice" este, desigur, alegoria animalieră.[26]

Aceste prime preocupări pentru mirajul unor lumi de mult trecute, erau rodul imaginaţiei unor teritorii nicicând văzute. Inscripţiile, monedele, antichităţile romane, sunt primele careâ–văzute fiind–au înflăcărat şi ele pasiunea învăţaţilor. Încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cărturari, precum Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir s-au arătat interesaţi de antichităţi. Secolul al XIX-lea, transformă antichităţile romane în obiect predilect de atenţie pentru colecţionari şi arheologii amatori.

În 1834, pe lângă Colegiul Sf. Sava din Bucureşti ia naştere Muzeul Naţional, prima instituţie muzeală din Principate. Meritul aparţine banului Mihalcea Ghica (1792–1850), cel care, pentru prima dată ia măsuri de protejare a antichităţilor. Este instituită obligativitatea depunerii obiectelor antice la muzeu, interzicându-se săpăturile prădalnice, cu scopuri mercantile. Colecţia muzeului, în faza sa incipientă, se constituie din obiecte donate de iniţiator, majoritatea acestora provenind din achiziţii sau din săpăturile lipsite de metodă ştiinţifică, întreprinse de M. Ghica în staţiunile romane de la Reşca, Celeiu, Slăveni, Turnu Severin (toate din Oltenia). Banul M. Ghica este totodată acela care a salvat de la pierdere celebrul tezaur de la Pietroasele, descoperit în 1837, făcând ca el să ajungă, în 1842, la Muzeul Naţional.

În noiembrie 1864, domnitorul Al. I. Cuza, printr-un decret, înfiinţa Muzeul Naţional de Antichităţi, la baza colecţiei sale stând donaţia unui mare „anticar" al vremii, Nicolae Mavros. Acestei etape a „anticarilor", îi urmează – înainte ca arheologia să dobândească statutul unei adevărate ştiinţe – etapa romantică. Este perioada paşoptistă, în care se pune un deosebit de mare accent pe scrierea istoriei naţionale. În plan teoretic, cei mai de seamă reprezentanţi sunt Nicolae Bălcescu şi Mihail Kogălniceanu. Practic însă, pe primul plan

[26] V. Cândea, **Istoria ieroglifică**, Bucureşti, 1973, p. 14.

se află Cezar Bolliac (1813–1881), pasionat căutător şi colecţionar de antichităţi. Arheolog şi numismat, Bolliac s-a orientat în primele sale expediţii arheologice (1845 şi 1858) exclusiv spre studiul ruinelor romane. Începând cu anul 1869, el îşi va concentra atenţia spre cercetarea siturilor geto–dacice de la Tinosu, Piscu Crăsani, Zimnicea şi în aşezarea neolitică de la Vădastra. El sesizează importanţa arheologiei preistorice, care era capabilă să fundamenteze „cunoştinţa că pe aceste locuri exista istorie pe când nu era istoria".[27]

În aceeaşi perioadă, preocupări similare, fundamentate pe o erudiţie şi o metodă superioare, a avut Alexandru Odobescu (1834–1895). Născut la Bucureşti, studiile secundare le urmează la renumitul colegiu Sf. Sava, iar mai apoi la colegiul francez Monty din Bucureşti. Studiile universitare le finalizează la Facultatea de litere din Paris (1854–1855). Este unul dintre fondatorii „Revistei române pentru ştiinţe, literatură şi arte" (1861). Din anul 1874 (cu întreruperi) este profesor de arheologie şi antichităţi la Universitatea din Bucureşti.

Om de o vastă cultură, Odobescu s-a format în mediul emigraţiei româneşti dominate de personalitatea lui Nicolae Bălcescu. El este unul dintre pionierii arheologiei româneşti, având cunoştinţe solide de literatură şi istorie. Deşi nu a desfăşurat cercetări pe teren tipic arheologice – prin săpături – a manifestat un interes aparte pentru antichităţi. În foarte multe dintre notele şi studiile sale pot fi întâlnite date preţioase despre unele antichităţi şi monumente din judeţele Romanaţi, Argeş, Vâlcea, Dorohoi. Ca profesor la Facultatea de litere din Bucureşti, a prezentat numeroase prelegeri despre istoria arheologiei. În mod deosebit se remarcă, în arheologie, prin studiile sale ample şi competente asupra tezaurului de la Pietroasa. Acestuia i-a închinat o impresionantă monografie, în limba franceză, intitulată „Le trésor de Petrossa", vol. I–III, Paris, 1889–1900 (514 pagini). Pe aceleaşi coordonate se înscriu şi lucrările privind bibliografia Daciei, artele, antichităţile scitice şi datele despre împăratul Traian. Dintre lucrările lui Odobescu, mai menţionăm: „Notice sur les antiquites de

[27] M. Babeş, în **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României** (coordonator C-tin Preda), vol I (A-C), Bucureşti, 1994, pp. 94 – 95.

la Roumanie et catalogue de l'exposition universelle de Paris de 1867", Paris, 1868 (87 p.); „Cestionarul arheologic", Bucureşti, 1871; „Istoria arheologiei", Bucureşti, 1877 (763 p.); „Antichităţile judeţului Romanaţi", Bucureşti, 1878… Întreaga operă arheologico–istorică şi literară a lui Alexandru Odobescu, îi conferă acestuia unul dintre importantele locuri în rândul marilor cărturari români ai secolului al XIX-lea. Este unul dintre întemeietorii arheologiei moderne pe meleagurile noastre.[28]

O altă personalitate marcantă a arheologiei româneşti, este Grigore Tocilescu (1850–1909). Născut la Feteşti–Mizil, îşi face studiile secundare la Ploieşti şi Bucureşti. La Universitatea din Bucureşti studiază literele, dreptul şi filosofia. Îşi susţine doctoratul în filozofie la Universitatea din Praga (1876). Efectuează călătorii de studii în Bulgaria, Rusia, Franţa, Italia, Anglia, Germania. La întoarcere prezintă un mare număr de documente referitoare la trecutul ţărilor române (printre acestea şi cronica lui Mihail Moxa şi manuscrisele lui Dimitrie Cantemir). La Paris petrece 3 ani, perioadă în care îşi îmbogăţeşte cunoştinţele în domeniul istoriei, epigrafiei şi arheologiei, audiind cursuri la „Ecole des hautes etudes" şi „College de France". Din 1881 este profesor de istorie antică şi epigrafie la Universitatea din Bucureşti, cumulând şi funcţia de Director al Muzeului Naţional de antichităţi. Întemeiază şi conduce „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie" (1882–1909). Susţine conferinţe şi comunicări la Paris, Roma, Londra, Dresda care îl vor face cunoscut, fiind cooptat membru în numeroase societăţi arheologice străine, din Paris, Orleans, Bruxelles, Roma, Atena, Odesa, Moscova. Din anul 1877 devine membru corespondent al Academiei Române, din 1890 devenind titular.

Deschizător de drumuri în istoria culturii româneşti, adevărat polihistor, Grigore Tocilescu şi-a pus întreaga capacitate în slujba progresului ştiinţei istorice şi culturii naţionale. Domeniul în care se remarcă în mod deosebit este studiul antichităţilor greco–romane din

[28] C.Preda, în **Enciclopedia istoriografiei românesti** (coordonator Şt. Ştefănescu), Bucureşti, 1978, pp. 242 – 243; M.P. Dîmboviţa, **Scurtă istorie a Daciei preromane**, Iaşi, 1978, p. 11.

ţară. Lucrarea sa de debut în arheologie şi istorie veche, este ”Dacia înainte de romani”, Bucureşti, 1880 (594 p.). Această lucrare, prin proporţii şi conţinut, reprezintă prima mare încercare de realizare a unei istorii a Daciei preromane. Lucrarea conţine un bogat material istoric, filologic şi arheologic. În perioada următoare se consacră – aproape în întregime – cercetărilor de antichităţi greco-romane şi epigrafie. Ca Director al Muzeului Naţional de antichităţi, declanşează o amplă campanie de identificare şi de strângere de monumente, elemente arhitectonice, epigrafe, monede…, acordând o atenţie deosebită Dobrogei. Numai aici identifică 60 de cetăţi greceşti şi romane şi adună peste 600 de inscripţii.

Tocilescu acordă o atenţie deosebită cercetărilor de la Axiopolis, Tomis, Troesmis, Callatis, precum şi de-a lungul valurilor din Cernavodă şi Constanţa. Cercetează valea Oltului, în special castrul de la Copăceni şi limesul transalutan. Ca urmare a acestor cercetări, va publica „Fouilles et recherches archeologiques en Roumanie”, Paris, 1892–1899, lucrare de mare interes arheologic; lucrarea avea şi o hartă cu principalele centre arheologice cunoscute la acea dată în România.

Tot de numele lui Tocilescu se leagă şi primele cercetări privind marele complex arheologic de la Adamclisi. Aici, timp de 12 ani, va efectua săpături de dezvelire a preţiosului monument triumfal, iar mai apoi va extinde cercetările şi asupra cetăţii vecine. Va colabora cu istorici străini (O. Benndorf, G. Niemann), învăţând de la aceştia, dar şi împărtăşindu-le experienţa.[29]

Învăţământul superior de specialitate se dezvoltă şi în cadrul Universităţii din Iaşi. În anul 1895 se înfiinţează catedra de „arheologie şi antichităţi”, ocupată de un fost elev al lui Odobescu, Teohari Antonescu (1866–1910). Acesta se remarcă, în special, prin monografiile dedicate Trofeului de la Adamclisi (1905) şi Columnei lui Traian (1910). Semnificative pentru Moldova sunt, în această perioadă, cercetările de preistorie, dedicate în special culturii Cucuteni, dar şi altor orizonturi neolitice. Începuturile acestor

[29] C. Preda, **op.cit.**, pp. 326 – 327; M. P. Dîmboviţa, **op.cit.**, p .12.

cercetări se leagă de numele lui Nicolae Beldiceanu (1845–1896) şi Grigore Buţureanu (1855–1907).

În Transilvania, sistemul „naţiunilor privilegiate” şi-a pus amprenta şi asupra cercetărilor arheologice. Secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea se caracterizează prin constituirea unor mari colecţii de obiecte antice. Acestea vor îmbogăţi patrimoniul unor muzee, precum: Muzeul Brukental din Sibiu, Muzeul Ardelean din Cluj, Muzeul Naţional Secuiesc din Sfântul Gheorghe. Au fost editate şi importante reviste de specialitate, dar numai în limbile maghiară şi germană. Merită a fi menţionaţi-pentru activitatea lor ştiinţifică, adevăraţi pionieri în studiul antichităţilor–M. J. Ackner (1782–1862), epigrafist, numismat şi arheolog, unul dintre primii cercetători ai minelor dacice de la Grădiştea Muncelului; E. A. Bielz (1827–1898), numismat, care a avut importante preocupări pentru monedele dacice, autor al unor importante studii despre acestea; C. Gooss (1844–1881), autor al unei importante cronici a descoperirilor arheologice din Transilvania; C. Torma (1829–1897), mare iubitor al antichităţilor, cunoscut–în special–prin preocupările lui pentru epigrafie.

La începutul secolului al XX-lea, cercetarea arheologică transilvană cunoaşte o puternică dezvoltare, prin organizarea unor cercetări sistematice, în special în domeniul pre- şi protoistoric. Principalii reprezentanţi ai acestor cercetări sunt: C. Seraphim, care efectuează săpături la Sighişoara–Wietenberg, Fr. Laszlo, care cercetează situl de la Ariuşd, I. Kovacs, care cercetează necropolele de la Apahida, Deccea Mureşului, Sântana de Mureş… şi care publică rezultatele săpăturilor în publicaţiile vremii. O activitate îndelungată pe tărâmul arheologiei o are M. Roska, care are preocupări în special pentru studiul vestigiilor din paleolitic, epoca bronzului, epoca fierului. Studiile lui se prelungesc şi după 1918, reuşind să ducă la bun sfârşit alcătuirea unui bogat repertoriu arheologic: „Thesaurus antiquitatum transsilvanicarum”, apărut la Cluj, în 1942. Pentru cercetătorii români din Transilvania, cele mai interesante vestigii au fost, monedele şi inscripţiile. Principalii cercetători sunt: D. Bojincă, T. Cipariu, Şt. Moldovan… În limba română, va fi publicat un util

„Repertoriu arheologic pentru Ardeal” (Viena, 1909–Bistriţa, 1920), semnat de I. Marţian.

Bucovina, lipsită de monumente romane, a cunoscut o preocupare târzie faţă de vechile vestigii. Teritoriu aflat până la 1918 sub dominaţie străină, intră în circuitul cercetărilor de tip arheologic, o dată cu înfiinţarea „Societăţii române de arheologie” (1866), remarcabilă fiind activitate lui D. Olinescu.

În primul sfert al secolului al XX-lea, arheologia românească depăşeşte faza copilăriei, pentru a ajunge la conştiinţa unei adevărate mişcări ştiinţifice. Se constituie o adevărată şcoală românească de arheologie, care a avut drept iniţiator, conducător capabil de a deschide noi orizonturi în cercetare, adevărat profesor pentru generaţia următoare, pe Vasile Pârvan (1882–1927).[30]

Viaţa lui Pârvan a fost scurtă, dar printr-o muncă uimitoare, plină de realizări. A fost un istoric prin excelenţă, care şi-a format o concepţie amplă istorică, bazată pe solide cunoştinţe filosofice, din domeniul istoriei religiilor, sociologice, literare, artistice, economice. Datorită spiritului său pătrunzător, stilului său original, de o puternică expresivitate, a creat memorabile pagini de antologie.

Vasile Pârvan s-a născut la 28 septembrie 1882 în cătunul Perchiu din comuna Huruieşti, judeţul Bacău. Tatăl său era învăţător, iar după mamă se înrudea cu filosoful Vasile Conta. Şcoala elementară şi-a făcut-o sub supravegherea tatălui, iar studiile secundare la liceul clasic din Bârlad. Pregătirea universitară o desăvârşeşte în cadrul secţiei de istorie a Facultăţii de litere din Bucureşti, sub supravegherea unor profesori iluştrii: Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga. După terminarea studiilor, 1904, Pârvan obţine o bursă, pentru a se specializa în istorie antică. În 1906–pe când se afla încă în străinătate– şi-a publicat primele lucrări cu preocupări de istorie veche: „Câteva cuvinte cu privire la organizaţia provinciei Dacia Traiană” şi „Salsovia”, un studiu erudit despre o cetate de pe limes-ul roman de la gurile Dunării. Doctoratul l-a susţinut cu profesorul C. Cichorius, în anul 1909, cu teza „ Naţionalitatea negustorilor din imperiul roman”

[30] M. Babeş, **op. cit.**, p. 96.

(în limba germană), o monografie istorico–epigrafică. În acelaşi an avea să iasă de sub tipar monografia „M. Aurelius Caesar şi L. Aurelius Commodus”, în care autorul încerca să reconstituie gândirea lui Marcus Aurelius, acest împărat–filosof, ale cărui principii de morală stoică, le împărtăşea. Tot ca rod al anilor de studii de peste hotare, Pârvan concepe şi volumul „Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco–roman”, apărut în 1911.

După întoarcerea în ţară, la o vârstă foarte tânără, la 27 de ani, Pârvan, este ales membru corespondent al Academiei Române, numit profesor de istorie antică la Universitatea din Bucureşti şi Director al Muzeului naţional de antichităţi, încredinţându–i-se trei poziţii de frunte, care aveau să devină baza unei rodnice activităţi ştiinţifice.

Când, în 1913, a fost ales membru activ al Academiei Române, în prima şedinţă ce a urmat acestei consacrări, el a ţinut să spună: ***„ Ştiinţa pe care am cercetat-o şi am iubit-o cu patimă mi-a dat o concepţie gravă, aş putea zice tragică, despre viaţă"./…/" M-am deprins a vedea doar două lucruri vrednice de străduinţele şi iubirea noastră: cultul pios al amintirii lăsate în resturi şi ruine, cultul entuziast al geniului omenesc , continuu învins şi continuu din nou biruitor".***[31]

Primul său contact cu monumentele antice, scoase la lumină în ţară, îl reprezintă studiul „Cetatea Tropaeum”, din anul 1911. Este vorba despre o valorificare istorică a ruinelor oraşului Tropaeum Traiani de lângă Adamclisi, explorate anterior de Gr. Tocilescu şi G. Murnu. În acest studiu s-a încercat reconstituirea aspectelor esenţiale ale evoluţiei stăpânirii romane în Dobrogea.

În acelaşi an, Pârvan, îşi începe propriile campanii de săpături sistematice, pe baza unor metode noi, la Ulmetum (Pantelimonul de Sus–Dobrogea). Lucrările au durat aici patru ani, cu rezultate arheologice şi epigrafice deosebit de valoroase. În paralel au fost efectuate numeroase alte cercetări, în Dobrogea, Moldova şi Oltenia. Rezultatele acestor cercetări au fost valorificate în 1913, în lucrările

[31] **Analele Academiei Romane**, XXXV, Dezbateri, pp. 151 – 158.

„Descoperiri nouă în Scythia Minor”, „Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos” şi „Ştiri nouă din Dacia Malvensis”.

După încheierea cercetărilor la Ulmetum, Pârvan deschide un nou şantier la Histria. În proporţii amplificate acest şantier este continuat şi astăzi de noile generaţii de arheologi. Rezultatele cercetărilor sale nu au fost publicate de tenacele arheolog, cu excepţia inscripţiilor, 150 de exemplare în limbile greacă şi latină, unele de o importanţă istorică excepţională (în numerele V, VII ale revistei „Histria” şi revista „Dacia”, II, 1925).

Săpăturile lui Pârvan, pe lângă importanţa rezultatelor lor documentare, au avut şi fericitul efect de a consolida o şcoală românească de arheologie şi istorie veche, pe care el însuşi a reuşit să o creeze, prin prestigiul propriei personalităţi şi prin excepţionalele sale calităţi de organizator şi profesor. În anul 1923, Pârvan publica, într-un limbaj accesibil, caracterizat de el însuşi „pe înţelesul tuturor”, o primă sinteză istorică a rezultatelor cercetărilor sale din Scythia Minor, intitulată „Începuturile vieţii romane la gurile Dunării”. Tot atunci redacta două consistente articole „Pătrunderea elenică şi elenistică în valea Dunării” (în limba franceză) şi „Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice”. În această perioadă a activităţii sale, în activitatea arheologică a lui Vasile Pârvan se petrece o cotitură, cu urmări deosebit de importante asupra dezvoltării arheologiei româneşti.

La specialitatea lui–civilizaţia greco/romană–a adăugat un nou domeniu de cercetare: preistoria. Preocupările lui anterioare legate de acest domeniu se mărginiseră în a încuraja cercetările colegului său Ioan Andrieşescu. Acum însă, din dorinţa de a aprofunda problematica originii poporului român, avea să se ocupe el însuşi de acea parte a arheologiei, care cercetează vremuri pentru care izvoarele scrise sunt foarte rare, sau lipsesc cu desăvârşire. Începe organizarea unor cercetări arheologice sistematice, cu deosebire în aşezările referitoare la cultura geto-dacilor, din a doua epocă a fierului. Pe baza acestor cercetări, ne-finalizate, trece la redactarea unei întinse sinteze istorico–arheologice despre protoistoria Daciei, pe care a intitulat-o „Getica”. Această voluminoasă lucrare, care în intenţia autorului nu

avusese un caracter definitiv, ci numai rolul de îndrumare şi de stimulare a unor noi cercetări, a devenit una dintre cele mai importante producţii istoriografice româneşti. Pârvan, a reuşit–pentru prima dată– să pună în evidenţă măreţia poporului geto-dac. „Getica", publicată în 1926, avea să exercite o largă influenţă în culturală. Dominată până atunci aproape exclusiv de ideea romanităţii, cultura română trebuia, de acum înainte, să acorde un loc tot atât de însemnat şi ideii despre originea autohtonă a poporului român.

Efortul lui Pârvan de a scrie această operă este cu atât mai impunător, cu cât în acelaşi timp el a continuat să ducă la capăt celelalte sarcini pe care şi le asumase, chiar cu o intensitate sporită. În ultimii săi ani (1924–1927), a scris numeroase lucrări deosebit de valoroase despre antichitatea greco-romană, ca: „Săpăturile de la Histria, inscripţiile: a treia serie" (în limba franceză); „O nouă inscripţie la Tomis" (în limba franceză); „Noi consideraţii asupra episcopatului Sciţiei Minore" (în limba franceză); „Despre un relief inedit din secolul al VII-lea reprezentând pe Sfânta Fecioară" (în limba franceză)… Nu a neglijat nici preocupările pentru preistorie, publicând: „Dacii la Troia"; „Consideraţii asupra mormintelor celtice de la Gruia" (în limba franceză); „Statuia–menhir de la Hamangia" (în limba franceză); „Dacia în epoca celtică" (în limba franceză) etc. De asemenea, sub conducerea şi din iniţiativa lui au apărut primele trei volume din „Ephemeris Dacoromana" („Buletinul român") şi primul volum din „Diplomatarium Italicum" („Culegere de documente din Italia"), anuare ale Şcoalei Române din Roma.

Prodigioasa sa activitate nu a mai putut fi continuată. Organismul său uzat de atâtea eforturi, nu a putut rezista unei intervenţii chirurgicale banale. Astfel, la 26 iunie 1927, Vasile Pârvan îşi dădea sfârşitul într-un sanatoriu din Bucureşti. Se stingea astfel, una dintre cele mai mari personalităţi intelectuale ale tării, în plină strălucire a activităţii sale, la o vârstă care nu însumase 45 de ani.[32]

[32] R. Vulpe, **Notă biografică**, în V.Pîrvan, **Dacia** (civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene), Bucureşti, 1972, pp. 7 – 19; C. Preda, **op. cit.**, pp. 258 – 259; M. P. Dâmboviţa, **op. cit.**, p. 12; Fr. Kellogg, **O istorie a istoriografiei române**, Iaşi, 1996, pp. 66 - 74.

După moartea lui Pârvan, cercetările arheologice în marile situri greco-romane au continuat, la Histria, Callatis, Capidava, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Au fost deschise noi şantiere, pe care le-au condus elevii lui Pârvan sau specialişti care nu puteau ignora activitatea marelui nostru om de ştiinţă: Celeiu–Sucidava (D. Tudor), Barboşi şi Garvăn–Dinogeţia (Gh. Ştefan), Drobeta şi Răcari (Gr. Florescu), Micia (C-tin Daicoviciu), Bologa şi Râşnov (M. Macrea) …

O atenţie deosebită-în continuare-se acordă cercetărilor de pre- şi protoistorie; fostul colaborator al lui Pârvan, Ioan Andrieşescu (1888–1944), publică o primă monografie consacrată neoliticului românesc „Contribuţie la Dacia înainte de romani” (Iaşi, 1912). În anul 1927, se înfiinţează prima Catedră de arheologie preistorică şi a un seminar de specialitate la Universitatea din Bucureşti. În acelaşi an, Andrieşescu preia şi funcţia de director al Muzeului Naţional de Antichităţi. Paralel, arheologul român, a desfăşurat numeroase cercetări la Sărata Monteoru (1926–1927), Oinac (1929–1930), Agighiol (1931). Rămase inedite–mult timp–rezultatele acestor săpături, vor contribui la mai buna cunoaştere a unei perioade îndelungate din trecutul istoric al meleagurilor noastre: neolitic–epoca postaureliană.

În anul 1933, apărea la Berlin, prima lucrare de sinteză modernă, consacrată pre- şi protoistoriei româneşti, datorată lui Ioan Nestor (1905–1974). Pentru întâia oară se punea în ordine sistemul de culturi arheologice, se stabilea o cronologie a acestora în baza unei concepţii unitare. Timp de circa 40 de ani, figura lui I. Nestor va domina arheologia românească a perioadei. Alţi arheologi, care s-au remarcat–pentru aceeaşi perioadă istorică–sunt: Radu Vulpe (1899–1982), Vladimir Dumitrescu (1902–1991), C. S. Nicolăescu–Plopşor (1900–1968), Hortensia Dumitrescu (1901–1982)…

Pentru aceeaşi perioadă, la Iaşi, o atenţie deosebită a fost acordată arheologiei clasice. Orientarea a fost dată de Orest Tafrali (1876–1937), profesor de arheologie şi antichităţi la Universitatea din Iaşi (1931–1937) şi director al Muzeului de Antichităţi din Iaşi (înfiinţat de el însuşi, în 1916). Activitatea pe tărâmul cercetării epocii greco-romane, a fost continuată de Paul Nicorescu (1890–1946), cel care a preluat activitatea la catedră şi la conducerea muzeului. Au fost

efectuate săpături arheologice la Argamum, Tropaeum Traiani, Tyras. Revista „Arta şi Arheologia", fondată de O. Tafrali, va publica foarte multe dintre descoperirile arheologice–de epoci diferite–efectuate în Moldova.

La Cluj, principalul centru de cercetări arheologice din Ardeal, interesul arheologiei a fost atras, în special, de monumentele Daciei romane. În perioada 1928–1948, a fost editat „Anuarul Institutului de Studii Clasice", publicaţie care a găzduit articole de specialitate de o valoare deosebită.

Dintre urmele preromane, de o deosebită atenţie, s-au bucurat cetăţile dacice din Munţii Orăştie, parţial dezvelite de cei doi profesori care s-au succedat la Catedra de arheologie a Universităţii clujene: D. M. Teodorescu (1881–1947) şi C-tin Daicoviciu (1898–1973).

Constantin Daicoviciu, s-a născut la 1 martie 1898 în comuna Căvăran (jud. Caraş-Severin), din părinţii Damaschin şi Sofia Daicoviciu. Tatăl său era învăţător sătesc. După studiile elementare efectuate – cu tatăl său – în satul natal, tânărul Constantin, urmează liceul la Lugoj şi Caransebeş. Studiile universitare le urmează la Universitatea din Cluj între anii 1918–1922, obţinând licenţa în filologie clasică, cu „Magna cum laude". La 1 martie 1921 este numit practicant la Institutul de Arheologie şi Numismatică al Universităţii din Cluj, iar din 1924 i se încredinţează conducerea săpăturilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, pe care le va continua până în 1936. În perioada 1925–1927, este bursier la Şcoala română din Roma, specialitatea: istorie antică şi arheologie clasică. Urmare a documentărilor efectuate, publică două articole „Castrimoenium în Latium" şi „Italicii în Dalmaţia romană". Întors în ţară, este numit asistent la Catedra de istorie antică (1928), în acelaşi an obţinând şi titlul de doctor, în specialitatea arheologie şi istorie antică. Docenţa, în istorie antică şi arheologie, o obţine patru ani mai târziu (1932), tot la universitatea clujeană.

În perioada 1929–1932, efectuează mai multe călătorii de studiu în Austria, Germania, Franţa, Grecia şi Ungaria, unde va deprinde metode noi–folosite pe plan european în cercetările arheologice–pe care le va aplica pe teren şi le va împărtăşi şi altora. Între anii 1932–

1938, a fost conferenţiar de Antichităţi şi Epigrafie la Universitatea din Cluj, iar în perioada 1938–1948, profesor titular de Arheologie şi Preistorie la aceeaşi universitate. Printre disciplinele pe care le-a predat menţionăm : Istoria veche a României, Epigrafie, Introducere în arheologie.

În paralel cu munca de cercetare, C-tin Daicoviciu, va deţine şi importante funcţii: decan al Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii Cluj-Sibiu (1940–1941; 1945–1946); rector al Universităţii din Cluj (1957–1968); secretar al Comisiei Monumentelor istorice din Transilvania (1921–1940); director al Institutului de Studii clasice, al Institutului de Istorie din Cluj (1949–1973); director al Muzeului de istorie a Transilvaniei (1945–1973)… Ca o recunoaştere a meritelor sale, pe plan intern şi internaţional, C-tin Daicoviciu a fost: membru corespondent al Institutului arheologic german din Berlin şi al Societăţii de studii latine din Paris; membru titular al Academiei Române (din 1955); preşedinte al Secţiei de ştiinţe istorice a Academiei…

Atenţia istoricului clujean a fost atrasă–în primul rând–de problemele fundamentale ale istorie Daciei, mai ales a celor privitoare la epocile dacă, romană şi post-romană, pe care a încercat să le limpezească. Rezultatele cercetărilor lui s-au concretizat în numeroase lucrări şi studii. Dintre acestea o menţiune specială trebuie acordată lucrării „La Transylvanie dans l'antiquité" (1945), apărută în patru ediţii, două în limba franceză, alte două în limbile italiană şi germană. Cartea este o cuprinzătoare sinteză a istoriei Daciei, din paleolitic până în epoca prefeudală. Caracterizată drept „un model de monografie pentru o provincie romană" (istoricul german W. Enszlin), cartea este şi astăzi principala lucrare la care trebuie să se facă referire în abordarea oricărei probleme a epocii.

Începând din preajma celui de-al doilea război mondial, atenţia arheologului român a fost aţintită spre civilizaţia dacilor. În 1939 a iniţiat săpăturile de la Căpâlna, pe valea Sebeşului, apoi în perioada 1942–1944 a preluat conducerea cercetărilor din cetăţile dacice de la sud de Orăştie, efectuând săpături la Cetăţuia de la Costeşti, la Faerag

şi la Luncani. Aceste cercetări vor constitui cea mai bună orientare în problema studiului traiului dacilor din Munţii Orăştie.

De la catedră, de la biroul său de lucru, ca şi pe teren a fost un mare animator al cercetării arheologice româneşti. Ca profesor a format generaţii întregi de studenţi bine pregătiţi şi cu dragoste pentru trecutul ţării. Ca om de ştiinţă a format o şcoală istorico–arheologică la Cluj, care a dat oameni de o deosebită valoare. Se poate spune că toţi cercetătorii de astăzi ai istoriei vechi a Transilvaniei, şi nu numai, au ieşit din această şcoală.[33]

În perioada interbelică cercetarea arheologică românească este deosebit de activă, o dovadă în acest sens fiind cele cinci congrese naţionale de numismatică şi arheologie, ţinute în perioada 1933–1937, la Bucureşti, Craiova, Cernăuţi, Cluj şi Iaşi. Ca o recunoaştere a valorii şcolii româneşti de arheologie, în anul 1937 în ţara noastră s-au desfăşurat lucrările celui de-al XVII-lea Congres internaţional de antropologie şi arheologie preistorică.

Cercetarea arheologică românească este într-o continuă dezvoltare şi după cel de-al doilea război mondial. În 1956 ia fiinţă primul Institut de Arheologie, la Bucureşti, mai apoi fiind înfiinţate astfel de institute la Iaşi şi Cluj. În aceste centre se concentrează colective de specialişti de valoare internaţională, care–în a doua jumătate a secolului al XX-lea–pun bazele şcolii româneşti de arheologie. Se creează o concurenţă, benefică pentru ştiinţă, între principalele centre de cercetare ale ţării: Bucureşti, Iaşi, Cluj. Pentru a coordona în mod unitar întreaga activitate a cercetării arheologice, va fi înfiinţată „Comisia Naţională de Arheologie” de pe lângă Academia Română. Arheologii organizează sesiuni anuale de rapoarte arheologice, atât pe plan regional, cât şi naţional.

În cadrul învăţământului universitar, pe marile şantiere arheologice ale ţării, se formează sub îndrumarea profesorilor şi arheologilor din generaţia mai veche (I. Nestor, Vl. Dumitrescu, D. Berciu, D. Tudor, Em. Condurachi, C-tin Daicoviciu, R. Vulpe, C. S.

[33] M. Macrea, **Omagiu lui Constantin Daicoviciu**, Bucureşti, 1960, pp. XI–XIV; C. Preda, **op. cit.**, pp. 117–118.

Nicolăescu-Plopşor, D. M. Pippidi, I. I. Russu, M. Petrescu Dîmboviţa, B. Mitrea) o nouă generaţie de arheologi, epigrafişti şi numismaţi. Aceştia–la rândul lor–vor transmite generaţiilor mai tinere pasiunea pentru cercetarea arheologică.

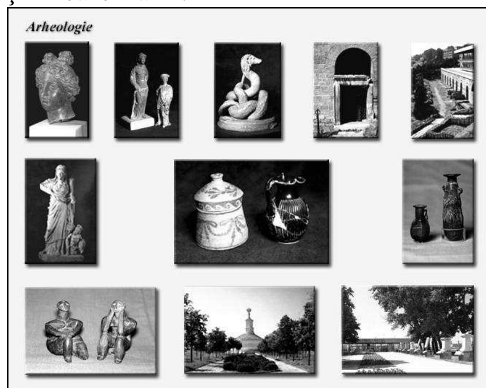
Rezultatele cercetărilor de tip arheologic îşi vor găsi ecoul în numeroasele reviste de specialitate, care vor fi editate de institutele de cercetări, de muzeele din toate regiunile ţării (o listă minimală prezentăm în continuare):

- **AB** – Analele Banatului, serie nouă, arheologie – istorie, Timişoara;
- **Acta MN** – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca;
- **Acta MP** – Acta Musei Porolissensis, Zalău;
- **AIIA** – Anuarul Institutului de istorie şi arheologie, Cluj-Napoca;
- **AUI** – Analele ştiinţifice ale Universităţii din Iaşi, serie nouă, istorie, Iaşi;
- **ACMIT** – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania;
- **Apulum** – Apulum. Acta Musei Regionalis Apulensis, Alba Iulia;
- **Act Muz** – Activitatea Muzeelor. Cluj;
- **Dacia** – Dacia. Recherches et decouvertes archeologiques en Roumanie, Bucureşti;
- **Dacia NS** – Dacia. Nouvelle Serie. Revue d’ archeologie et d’ historie ancienne, Bucureşti;
- **EN** – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca;
- **Istros** – Istros. Buletinul Muzeului Brăilei, Brăila;
- **Marisia** – Marisia. Studii şi materiale. Arheologie, istorie, etnografie. Muzeul judeţean Mureş, Tg. Mureş;
- **Materiale** – Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti;
- **Pontica** – Pontica. Muzeul Naţional de istorie şi arheologie a Dobrogei, Constanţa;
- **Potaissa** – Potaissa. Studii şi comunicări. Turda;
- **Probl Muz** – Probleme de muzeografie, Cluj;
- **Rev Muz** – Revista Muzeelor, Bucureşti;
- **Rev Bis** – Revista Bistriţei. Muzeul judeţean Bistriţa Năsăud;
- **Rev Muz Mon** – Revista Muzeelor şi monumentelor. Seria Muzee, Bucureşti;

- **RI** – Revista de istorie (studii), Bucuraşti;
- **Sargeţia** – Sargeţia. Buletinul Muzeului judeţean Hunedoara. Deva;
- **SCIV(A)** – Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti;
- **SIB** – Studii de istorie a Banatului. Universitatea de Vest, Timişoara;
- **SMMIM** – Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti;
- **Tibiscus** – Tibiscus. Muzeul Banatului, Timişoara;
- **Ziridava** – Ziridava. Studii şi cercetări, Arad.

Ca o recunoaştere a valorii cercetării arheologice care se desfăşoară în ţară, României i-a revenit onoarea de a organiza prestigioase manifestări internaţionale, dintre care amintesc: al VIII-lea Congres internaţional de epigrafie greacă şi latină (Constanţa – 1977) şi Congresele de studii asupra frontierelor romane (Bucureşti – 1972 şi Zalău – 1997) …

Arheologia românească se află–prin valoarea cercetătorilor şi prin metodele utilizate de aceştia, prin rezultatele obţinute–în topul cercetării pe plan internaţional. Arheologii români depun eforturi considerabile pentru a răspunde la întrebările fundamentale ale preistoriei şi istoriei vechi legate de zona geografică în care ne-am format ca popor şi în care trăim.

(după: www.ici.ro/Imagini/CT%20A%20Arheologie.jpg)

III. RAMURILE ARHEOLOGIEI

Moto: **„În ştiinţă este un foarte mare merit să se caute şi să se ducă mai departe adevărurile insuficiente pe care le-au posedat anticii." (Goethe)**

În secolul al XX-lea, arheologia s-a structurat ca disciplină ştiinţifică, reuşind să-şi formeze o metodologie de lucru, verificată şi perfecţionată de-a lungul secolelor; s-a câştigat astfel în precizia cercetării, arheologul fiind conceput–din ce în ce mai mult–ca un om al rigorii, al preciziei expunerii. De multe ori specialistul arheolog este perceput ca unul care tinde să-şi autonomizeze disciplina, discursul său fiind unul prea special pentru marele public. În spatele acestei necesităţi de cercetare trebuie să vedem însă valoarea cercetării arheologice.

Obiectul de studiu al arheologiei este antichitatea, vechile civilizaţii. Nu este vorba doar despre o simplă arhivare a vestigiilor antice cu scop informativ. Este vorba despre o largă introspecţie în vechi lumi, de mult apuse, dar care au precedat şi au lăsat urme adânci în spiritualitatea contemporană. Însăşi evoluţia speciei umane ar fi superficial cunoscută, fără efortul specialistului arheolog. Trebuie făcută distincţia, între specificitatea tehnică a muncii arheologului şi valoarea culturală a descoperirilor şi interpretărilor acestuia.

În esenţa ei, **arheologia** *este ştiinţa care utilizând metode şi* tehnici speciale–aflate *într-o continuă perfecţionare–descoperă, studiază şi interpretează, resturile materiale* ale acti*vităţii umane din epocile îndepărtate, care astfel devin un preţios izvor istoric.*

Arheologia s-a dezvoltat în special prin cercetarea civilizaţiei şi artei greco-romane, făcându-se paşi uriaşi în perioada postbelică. Este, firesc, rezultatul unei rafinări a metodelor de cercetare, a unei abordări–pe categorii de documente–cu metodologii specifice. Această diversificare în abordarea cercetării de tip arheologic poate duce la pericolul autodistrugerii disciplinei printr-o prea mare îngustime a

sectorului cercetat. Se poate produce o blocare în circulaţia ideilor între specialişti, pe orizontală, dar şi pe verticală de la specialişti către marele public.

Pentru a se evita o asemenea disfuncţionalitate, pentru a se găsi punţi de legătură cu omul nespecialist, dar dornic de cunoaştere, în ultima perioadă au apărut cărţi care încearcă să mijlocească acest dialog. Este vorba despre apariţia unor lucrări de popularizare, în care, prin păstrarea în linii mari a explicaţiilor de ordin ştiinţific, se încearcă explicarea şi prezentarea unor descoperiri, a unor monumente sau chiar civilizaţii, în termeni uşor de înţeles. O capodoperă a genului este lucrarea lui C. W. Ceram „ Zei, morminte, cărturari. Romanul arheologiei", Bucureşti, 1968 (apărută în mai multe ediţii; lucrarea a apărut într-o primă ediţie în anul 1949), care uzând de un limbaj ştiinţific şi un stil atractiv are mare priză la public. Un alt model de prezentare a rezultatelor cercetărilor arheologice s-a obţinut prin tratarea unor aspecte ale vieţii cotidiene din diferite epoci şi civilizaţii. Începutul l-a făcut Jerome Carcopino în lucrarea „La vie quotidienne a Rome a l'apogee de l'empire" (1936)[34], care a devenit apoi un model al unei colecţii dedicată vieţii cotidiene în diverse civilizaţii şi epoci.

De foarte multe ori, cercetătorul arheolog nu este dublat de un scriitor de talent. El asistă – fără să poată interveni – la modul cum descoperiri pe care le cercetează ca specialist, îşi fac drum propriu în conştiinţa publicului şi prind rădăcini la cele mai diverse medii culturale, chiar şi acolo unde lucrările lui nu au practic nici un impact. Ideea de „antichitate", în cadrul culturii de masă nu este întotdeauna legată de gustul pentru „clasic" sau pentru „frumos". O expoziţie de arheologie poate să fie de succes chiar dacă nu are „capodopere" sau ceea ce este mai grav, capodoperele nu sunt remarcate–dacă nu cumva vizitatorul este avizat din timp–fiind surclasate de obiecte de uz comun.

Un exemplu, care mi-a rămas în memorie, îl voi relata în continuare:

[34] Varianta în limba română: J. Carcopino, **Viaţa cotidiană în Roma la apogeul imperiului**, Bucureşti, 1979.

Acum circa 20 ani, Muzeul din Turda a inaugurat o expoziţie deosebită, în intenţia de a se prezenta cele mai valoroase exponate descoperite în castrul legiunii V Macedonica care a staţionat aici în perioada 168–274/275 şi în anticul oraş Potaissa. S-a amenajat, cu mult gust, o „sală a tezaurului”, unde au fost expuse–în vitrine distincte, luminate discret–obiecte deosebite, adevărate opere de artă: statuete din bronz „Jupiter de la Potaissa”, „Mars de la Potaissa”, o colecţie de monede romane din argint, un fragment de cămaşă de zale de mari dimensiuni–păstrat intact, reliefuri votive… Pentru a ajunge în „sala tezaurului” trebuia trecut printr-o altă sală, unde s-a amenajat – în mijlocul ei - o expoziţie cu material tegular roman (cărămizi, ţigle, olane, tuburi ceramice, antefixe) care pentru a fi mai atractiv a fost aranjat sub forma unui acoperiş. Marea majoritate a vizitatorilor au fost impresionaţi de acest aranjament al materialelor de construcţie, de calitatea lor, decât de valoarea artistică a obiectelor din „sala tezaurului”. Era poate o expresie a tendinţei artei contemporane – în expansiune astăzi – de a evidenţia obiectul industrial de serie. Caracterul bilateral al arheologiei, cu un front către operele de artă şi cu celălalt spre artefactele de uz curent, este – fără îndoială – în avantajul acesteia. Necesitatea de a examina şi de a înţelege aspecte concrete ale producţiei de bunuri (chiar şi ale celor artistice), inclusiv operaţiile manuale pe care le presupune, dau muncii arheologului o ancorare solidă în real. Interesul omului obişnuit pentru munca manuală (mai uşor de înţeles), este o stare de fapt care nu este suficient de bine exploatată. În acelaşi timp, handicapul arheologului de-a avea de a face – în cele mai multe cazuri – cu obiecte fragmentate sau degradate de uzura timpului, se poate întoarce în favoarea sa; procesul de restaurare, de reconstituire (începând chiar cu tehnica de explorare a „sitului”) devine un canal de comunicare cu publicul, ca o introducere în demersul cercetării.[35]

Arheologia este o disciplină, legată prin esenţa ei de cronologie, de spaţiul temporal la care se raportează cercetarea. Din acest punt de

[35] P. Alexandrescu, **Uzul şi abuzul de arheologie**, în N. Himmelmann, **Trecutul utopic** (arheologia şi cultura modernă), Bucureşti, 1984, pp. 5–12.

vedere cercetarea arheologică propriu-zisă, desfăşurată prin săpături arheologice, se subîmparte în patru ramuri distincte:

Arheologia preistorică;
Arheologia clasică;
Arheologia medievală;
Arheologia experimentală.

1. Arheologia preistorică.

Această ramură a arheologiei se desprinde din arheologia clasică, după mijlocul secolului al XIX-lea. În acea perioadă au început să fie cercetate staţiuni preistorice (primii care au făcut asemenea cercetări au fost arheologii francezi). Arheologia preistorică a preluat tehnicile generale cu care opera şi operează şi astăzi arheologia, adaptându-le însă necesităţilor cercetării epocilor cele mai vechi din istoria omenirii. În cazul arheologiei preistorice munca specialistului este mult mai migăloasă, atenţia acordată săpăturii arheologice trebuie să fie sporită, deoarece vestigiile descoperite pot fi uşor confundate cu simple obiecte naturale care nu au suferit acţiunea umană. Arheologul preistorician trebuie să păstreze o strânsă legătură cu specialişti paleontologi, paleobotanişti, paleozoologi, paleogeologi, paleoantropologi…

Arheologia preistorică este singura metodă de investigare a celor mai vechi epoci din istoria omenirii. Preistoria, ca istorie a apariţiei omului şi răspândirii acestuia pe întregul glob, se bazează exclusiv pe cercetarea şi interpretarea dată de specialistul arheolog.

2. Arheologia clasică (antică)

Aceasta este cea mai veche ramură a arheologiei. Primele cercetări arheologice-atât întâmplătoare, cât şi sistematice–au vizat monumentele antichităţii orientale dar şi greco-romane. Admiraţia ruinelor (încă vizibile în vremea Renaşterii şi a Iluminismului), a

condus la cercetarea arheologică propriu-zisă, în complexe arheologice (situri arheologice), prin cercetări sistematice.

Arheologia clasică este ramura care a dezvoltat cel mai mult tehnicile de lucru, de săpătură arheologică, a modernizat instrumentarul cu care opera oferind vestigii dintre cele mai diverse şi bogate (atât sub aspect istoric cât şi sub aspect artistic). Acest lucru a fost posibil deoarece este vorba despre o perioadă istorică bogată în vestigii, o perioadă în care s-au pus bazele gândirii moderne.

Cercetarea complexelor arheologice clasice s-a făcut prin metode tradiţionale, dar şi prin metode experimentale noi, moderne: cercetarea aeriană (recent cercetarea cu ajutorul sateliţilor), cercetarea submarină sau metode de prospecţiune electrice şi electromagnetice.

3. Arheologia medievală

În ultimul secol şi jumătate arheologiei i-a fost încredinţată sarcina de a oferi istoriei informaţii fundamentale despre începuturile evului mediu, dar şi despre multe alte probleme nu îndeajuns de lămurite ale epocii. În acest caz cercetarea arheologică a pornit, în primul rând de la monumentele arhitectonice aflate în picioare, efectuându-se săpături în interiorul, dar şi în exteriorul lor. Au fost cercetate–în acest fel–monumente arhitectonice ecleziastice, dar şi obiective civile: cetăţi, castele, fortificaţii…

La începutul secolului al XX-lea, apăreau primele lucrări valoroase dedicate cercetării arheologice medievale, acestea fiind realizate de către arheologul francez J. A. Brutails („L'Archeologie du Moyen age et ses methodes. Etudes critiques", Paris, 1900 şi „Precis d'archeologie du Moyen age", Toulouse, 1908).

Tehnicile utilizate de această ramură a arheologiei, sunt–în esenţă–cele utilizate în arheologia clasică, la care se adaugă specificul situaţiei concrete a obiectivului supus cercetării. Nu de puţine ori situl arheologic este un monument arhitectonic aflat în funcţiune. În această situaţie, sunt implicate discipline şi tehnici, în concordanţă cu situaţia

concretă: istoria arhitecturii, istoria artei, tehnici de conservare şi restaurare „pe viu” a monumentelor.

Arheologia medievală dispune de mai multe puncte de referinţă pentru stabilirea unei cronologii absolute; la toate acestea se mai adaugă informaţiile care pot fi oferite de izvoarele documentare.

În ultimele decenii, istoria acordă o importanţă tot mai mare începuturilor evului mediu. Sunt solicitate arheologilor tot mai multe informaţii–în special-despre începuturile vieţii orăşeneşti, a fenomenului urbanizării, dar şi despre satul medieval. O direcţie nouă a cercetării, care a oferit până în prezent rezultate importante, dar care trebuie tot mai mult abordată, este cercetarea–prin metode arheologice–a satelor medievale dispărute.

4. Arheologia experimentală

Dacă primele trei ramuri ale arheologiei (cea preistorică, cea clasică şi cea medievală) fac parte din ceea ce se poate numi cercetarea clasică arheologică, arheologia experimentală este o direcţie nouă în cercetare care pune accentul–în special–pe valorificarea rezultatelor cercetărilor obţinute cu ajutorul primele trei ramuri. Se urmăreşte realizarea (în mod experimental) ambientului unei anumite societăţi-antice sau medievale-bine cunoscută prin cercetări sistematice efectuate în campanii numeroase de cunoaştere a mediului social respectiv. În ultimii ani, în special în ţările dezvoltate din punct de vedere economic, s-a declanşat o adevărată modă a realizării de PARCURI ARHEOLOGICE, care să pună în valoare pentru specialişti, dar în egală măsură şi pentru publicul larg, a unor aşezări cu toate aspectele lor, aşa cum se pot întâlni la Ramioul (Belgia), Chalain (Franţa), Unteruhldingen (Germania), Lejre, Ribe (Danemarca) etc.

În România această metodă de cercetare arheologică, care pune în contact mult mai direct “consumatorul de antichităţi” cu realitatea antică este puţin utilizată, fiind la început de drum. Un astfel de experiment este Parcul arheologic Cucuteni, proiect demarat în anul

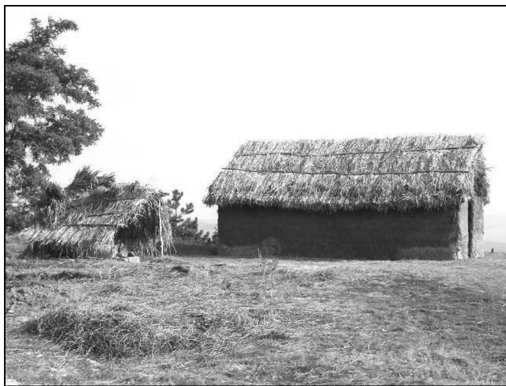
2002 şi realizat din iniţiativa Universităţii "A. Ioan Cuza", la care Universitatea de Vest "Vasile Goldiş" din Arad s-a asociat, în special prin studenţii care au participat la experiment. Este o încercare care doreşte să îmbine cercetarea ştiinţifică cu spiritul practic, la finalul acestui experiment elementele principale ale civilizaţiei materiale „Cucuteni" vor putea fi vizualizate de un număr cât mai mare de turişti. Ca o premieră pentru România la Cucuteni s-a realizat şi un film documentar care reface elementele vieţii preistorice din zonă. Directorul acestui proiect Vasile Cotiuga de la Universitatea ieșeană ne-a oferit interesante informații despre acest experiment inedit pentru România, îi mulțumim pe acestă cale. Proiectul s-a axat pe mai multe ateliere, care și-au propus:

- Reconstituirea uneltelor piatră;
- Reconstituirea unei locuințe cucuteniene;
- Reconstituirea ceramicii cucuteniene;
- Reconstituirea unui cuptor de copt pâine;

Proiectul PARCUL ARHEOLOGIC CUCUTENI, și-a propus realizarea unui ansamblu muzeistic, care să pună în valoare descoperirile din zona Cucuteni. Proiectul are în vedere realizarea a trei obiective muzeistice:

1. Reamenajarea muzeului actual, care adăpostește mormântul princiar geto-dacic, și protejarea celui de-al doilea tumul;
2. Realizarea unui un arheodrum, prin reconstituirea unui sat neolitic, care să volorifice descoperirile de la Cucuteni;
3. Amenajarea punctului turistic semiîngropat și organizarea unei expoziții permanente.

(Informații preluate din materialul **PROIECT DE ORGANIZARE A PARCULUI ARHEOLOGIC CUCUTENI**, editat de Complexul Muzeal Național MOLDOVA-Iași, Muzeul de Istorie a Moldovei și Universitatea AL. IOAN CUZA, Iași, Facultatea de Istorie)

PARCUL ARHEOLOGIC: CUCUTENI
(după: http://arts.iasi.roedu.net/cucuteni/arheo/casa/last.jpg)

IV. SITUAŢII CONCRETE ALE CERCETĂRII ARHEOLOGICE•

Moto: **„Este mult mai uşor să recunoşti eroarea, decât de găsit adevărul; aceea stă la suprafaţă…, acesta-i în adâncime.” (Goethe)**

În practica arheologică se pot distinge două mari categorii de săpături: unele sunt individuale sau cu efective reduse (aşa cum se practică–în general–în Europa), altele sunt săpături de proporţii mari, în echipe complexe, aşa cum se practică în special în Orient. Metodele utilizate sunt însă întotdeauna aceleaşi în principiile fundamentale, variind doar modalităţile de abordare a săpăturii în detaliile acesteia.

• Problemele de tehnică arheologică sunt tratate într-o lucrare apărută în Belgia acum mai bine de 30 de ani, lucrare tradusă în limba română acum peste 30 de ani: G. Rachet, **Universul arheologiei**, vol. I–II, Bucureşti, 1977, pp. 44-123 (problematica este abordată în şapte capitole: I. Pregătirea cercetătorului; II. Pregătirea săpăturii; III. Organizarea săpăturii; IV. Săpătura arheologică; V. Sarcinile membrilor colectivului; VI. După săpături; VII. Arheologia şi descoperirile moderne.) Apariţie aproape singulară în istoriografia noastră, am considerat că este necesară o reluare a discuţiilor asupra acestui subiect, abordare pe care am încercat-o în prezentul volum.

În raport cu situaţia concretă (împrejurarea) în care se realizează **descoperirea** şi **recoltarea** materialului arheologic, sunt cunoscute trei situaţii:

- Descoper*irea arheologică întâmplătoare;*

- *Săpătura de salvare;*

- *Cercetarea arheologică sistematică.*

A. Descoperirea arheologică întâmplătoare

Această situaţie poate fi rezultatul unei acţiuni umane, alta decât cea a arheologului, sau rezultatul acţiunii unor factori naturali.

În primul caz este vorba despre:

- muncile agricole (practicate manual sau aratul mecanizat, în care se efectuează o brazdă adâncă, de 30–45 cm, uneori chiar mai adâncă mergând până la 60 cm.);
- săpăturile pentru lucrări de canalizare;
- săpăturile în construcţii, pentru fundaţiile unor clădiri (în special în zonele vechi ale oraşelor).

Sunt nenumărate cazurile când în acest fel au fost făcute descoperiri deosebit de valoroase. Lucrările mai sus menţionate–în special cele de canalizare şi cele din construcţii-sunt tot mai mult supravegheate de către specialiştii arheologi, pentru a se evita eventualele distrugeri de situri arheologice (complexe arheologice). Prezenţa unui specialist arheolog, asigură o observaţie ştiinţifică asupra unui eventual obiectiv de valoare istorică, informaţiile primare făcute asupra acestuia, despre vestigiile astfel descoperite, dau informaţii valoroase specialiştilor, care altfel ar fi pierdute. De foarte multe ori amănuntele unei descoperiri dau valoare descoperirii.

În cazul acţiunii unor agenţi naturali (ploi, inundaţii, alunecări de teren, cutremure…), pot fi dezvelite – total sau parţial – unele situri (complexe, staţiuni) arheologice; din nefericire-în cele mai multe cazuri – arheologii sunt anunţaţi cu întârziere, ajungând la faţa locului când numeroase detalii (stratigrafice, anumite piese de inventar…) sunt pierdute. Astfel este diminuată valoarea descoperirii.

Exemplu: Descoperirea întâmplătoare a unui tezaur de obiecte de aur, la Sânnicolaul Mare (jud. Timiş). Informaţiile despre împrejurările descoperirii acestui valoros tezaur, sunt contradictorii. Se cunoaşte, însă, că în ziua de 3 iulie 1799, ţăranul Nerva (Nera, Neva sau Pera) Vuin, săpând în grădina casei sale lângă un zid situat în apropierea unei vii din grădina vecinului, o groapă pentru necesităţi casnice, a descoperit la cca 30 cm – deci la primul hârleţ – prima cană de aur; ultimele vase, cele mai mici erau depuse la cca 80 de cm. Astăzi locul respectiv se află pe strada Comorii, nr. 19, în partea de sud–vest a oraşului Sânnicolaul Mare, în cartierul numit de localnici „Insulă", deoarece cândva râul Aranca formase aici o insulă (**foto** – autorul cu soția împreună cu academicianul Răzvan Theodorescu la locul unde s-a descoperit tezaurul - vara anului 2008). Tezaurul are o istorie complicată, astăzi el fiind găzduit de Muzeul de istoria artelor din Viena. Se păstrează 23 de obiecte din aur (material de calităţi diferite), dar se pare că numărul obiectelor a fost mai mare. În greutate de 10 kg, tezaurul din localitatea bănăţeană, a fost – la momentul descoperirii – cel mai mare de până atunci. Acestui tezaur specialiştii i-au consacrat nu mai puţin de 150 de lucrări speciale şi monografii; cu toate acestea foarte multe necunoscute planează încă asupra valoroasei descoperiri, care încă nu şi-a găsit alinarea în localitatea natală.[36]

[36] M. Rusu, **Tezaurul de la Sânnicolaul Mare** (Noi puncte de vedere), în **Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca**, XXVII (1985 – 1986), Cluj-Napoca, pp. 31–66 (articolul conţine o bogată bibliografie a problemei şi numeroasele puncte de vedere exprimate în legătură cu valoroasa descoperire).

(După: ro.wikipedia.org/wiki/Tezaurul_de_la_S%C3%A2n...)

1.Cană ovoidală cu picior inelar, gât înalt şi gură trilobată; aur 22 carate, masa = 2149 grame, înălţinea 361 mm. 2.**Cană** piriformă cu picior tronconic, gât evazat şi gură cilindrică; aur 18 carate, masa = 608 grame, înălţimea 221 mm. 3.**Cană** ovoidală cu picior tronconic şi gură în formă de pâlnie; aur 21 carate, masa = 656 grame, înălţimea 214 mm. 4.**Cană** ovoidală cu picior tronconic, fără gură; aur 19,5 carate, masa = 631 grame, înălţimea 229 mm. 5.**Cană** ovoidală cu picior tronconic, gură în formă de pâlnie, toartă din bronz; aur 20 carate, masa = 710 grame, înălţimea 209 mm. 6.**Cană** având aceeaşi formă, patru lobi perlaţi; aur 21 carate, masa = 926 grame, înălţimea 234 mm. 7.**Cană** în formă de ploscă; aur 21 carate, masa = 755 grame, înălţimea 227 mm. 8.**Fructieră** ovală, recipient în formă de scoică; aur 22 carate, masa = 377 grame, înălţimea 30 mm; inscripţie runică pe buza vasului. 9.**Bazin** de formă circulară; aur 22 carate, masa = 287 grame, înălţimea 34mm; inscripţie cu litere greceşti şi monogramă. 10.**Bazin** aproape identic celui anterior; aur 22 carate, masa = 305 grame, înălţimea 32 mm. 11.**Pahar** tronconic cu buza dublu perlată; aur 20 carate, masa = 74,7 grame, înălţimea 47 mm. 12.**Pahar** tronconic aproape identic celui anterior; aur 20 carate, masa = 70,8 grame, înălţimea 47 mm. 13.**Cupă** ovoidală sprijinită pe trei picioare în formă de labă de leu; aur 20,5 carate, masa = 283 grame, înălţimea

110 mm. 14.**Cupă** aproape identică cu cea anterioară; aur 20,5 carate, masa = 285 grame, înălţimea 110 mm. 15.**Cupă** asemănătoare, mai mare; aur 22 carate, masa = 483 grame, înălţimea 106 mm. 16.**Pateră** cu bazin semicircular şi toartă dreaptă; aur 21 carate, masa = 103 grame, înălţimea 16 mm. 17.**Pateră** asemănătoare celei precedente; aur 21 carate, masa = 104 grame, înălţimea 18 mm. 18.**Pahar** piriform; aur 22 carate, masa = 217 grame, înălţimea 57 mm. 19.**Bazin** cu apucătoare; aur 22 carate, masa = 179 grame, înălţimea 22 mm. 20.**Bazin** cu cataramă; aur 22 carate, masa = 212 grame, înălţimea 25 mm; inscripţie cu litere greceşti (BOUTAUL). 21.**Potir** cu picior şi postament; aur 20,5 carate, masa = 213 grame, înălţimea 65 mm. 22.**Potir** asemănător cu cel precedent; aur 20,5 carate, masa = 213 grame, înălţimea 65 mm; inscripţie runică pe fundul potirului. 23.**Corn** în formă de pâlnie, cu muştiuc sferic; inscripţie runică.

(După: muzeu-oras.blogspot.com/)

B. Săpătura de salvare

Această operaţiune se execută, de obicei, în cazurile menţionate mai sus. Săpăturile de salvare se execută foarte rapid, pentru a se mai putea înregistra unele detalii, făcându-se observaţii de natură ştiinţifică asupra sitului (complexului) arheologic semnalat întâmplător.

Cercetarea arheologică – în asemenea situaţii – se efectuează fără o pregătire minuţioasă prealabilă. Ritmul este accelerat, echipa de arheologi fiind presată de agentul care a declanşat descoperirea întâmplătoare (agentul natural sau societatea de construcţii în cauză). În cele mai multe cazuri, agentul respectiv îşi va continua acţiunea asupra sitului (complexului) arheologic.

Săpătura de salvare are aspectul unei cercetări arheologice ştiinţifice, efectuată în mod rapid, asupra unui complex parţial distrus, supus în continuare factorului sau agentului distrugător. În cazul unor descoperiri de o valoare deosebită, lucrarea urbanistică sau agricolă, poate fi oprită, amânată sau chiar sistată definitiv. În aceste cazuri nu mai vorbim despre o săpătură de salvare, vorbim despre informarea asupra obiectivului respectiv printr-o cercetare arheologică sistematică, cu scopul declarat de a introduce complexul arheologic în cauză, în circuitul cultural–muzeal–turistic.

Săpăturile de salvare se execută şi la monumentele (în sens larg), care urmează a fi distruse prin lucrări moderne de anvergură (canale fluviale, lacuri de acumulare, obiective industriale, blocuri de locuinţe, complexe comerciale…). Un exemplu binecunoscut este mutarea Complexului arheologic de la Abu–Simbel (Egipt), cu ocazia formării lacului de acumulare de la Assuan. Alt exemplu, legat de arheologia românească, constă în cercetările care au fost efectuate în insula Ada–Kale (de pe Dunăre), cu prilejul construirii Complexului hidro-energetic de la Porţile de Fier, ocazie cu care insula – un adevărat muzeu în integralitatea ei – a fost acoperită cu apă.

Există şi alte cazuri, în care este necesară o săpătură de salvare. Există situaţii în care, în timpul unei cercetări arheologice sistematice efectuată într-un complex arheologic bine datat, cunoscut, să se ivească vestigii importante datând dintr-o altă epocă. Un exemplu interesant este următorul:

Cu ocazia cercetărilor efectuate în castrul Legiunii V Macedonica de la Potaissa (Turda – jud. Cluj), şantier bine cunoscut, unde se efectuează săpături sistematice din anul 1971, în campania anului 1996, cu ocazia dezvelirii termelor castrului (aflate în „praetentura dextra"), s-a făcut o descoperire interesantă. Între zidul „frigidarium"-ului şi un canal de deversare secundar, a fost descoperit un mormânt de inhumaţie, aparţinând unei femei (botezată de cercetători „Franziskaz"), cu un inventar deosebit de bogat: cercei de aur cu capete poliedrice cu almandine, fibule de argint cu semidisc, cataramă de argint aurit cu garnitură de aur şi almandine, mărgele de chihlimbar, mărgele de la o broderie, pieptene de os, oglindă de argint de tip nomad, catarame de argint de la încălţăminte, mici fragmente din veşminte şi din giulgiu. Mormântul a fost datat–pe baza inventarului–în a doua jumătate a secolului al V-lea sau începutul secolului al VI-lea. A fost catalogat mormânt „princiar", de atribuit ostrogoţilor sau gepizilor.[37]

C. Cercetarea arheologică sistematică

Aceasta este forma ideală de investigaţie, de cercetare, urmată astăzi în ştiinţa modernă arheologică. În urma unor acţiuni preliminare de pregătire şi organizare a săpăturii arheologice propriu-zise, după efectuarea acesteia, se trece la studierea şi interpretarea vestigiilor rezultate din excavaţia solului.

Fazele cercetării arheologice sistematice, elemente obligatorii ale unei cercetări ştiinţifice, sunt–în ordinea lor firească, următoarele:

[37] M. Bărbulescu, A. Cătinaş, C. Luca, A. Husar, M. Grec, P. Husarik, în **Cronica cercetărilor arheologice**, campania 1996, Bucureşti, 1997, pp. 70–71.

1. ***Faza preliminară; aceasta precede începuturile săpăturii* propriu-*zise, prin pregătirea unei solide documentaţii şi a* instrumentarului necesar (unelte- baza mate*rială).***
2. ***Săpătura arheologică propriu-zisă, când suprafaţa de teren care conţine complexul arheologic (situl), este atacată–*prin metodele arheologiei moderne–*pentru a se putea intra în posesia informaţiilor istorice conţinute de aceasta.***
3. ***Faza consacrată studierii vestigiilor istorice şi interpretării,* din punct de vedere istoric, a acestora.**

1. **Faza preliminară**

Această etapă este deosebit de importantă, deoarece nu de puţine ori succesul cercetării depinde de o bună documentare asupra punctului care urmează a fi cercetat prin metodele arheologiei moderne. Este necesară adunarea tuturor informaţiilor referitoare asupra locului viitoarei săpături (viitoarei staţiuni arheologice):
- din izvoarele istorice scrise care se referă la zona sau punctul care urmează a fi cercetat;
- este necesară fişarea şi stocarea informaţiilor existente în literatura de specialitate (eventualele cercetări mai vechi), cu referire la zona sau punctul arheologic respectiv;
- este obligatorie cercetarea concretă a solului, la suprafaţă, prin periegheze.

Perieghezele au rolul de a verifica pe teren, informaţiile oferite de izvoarele scrise; de a localiza puncte arheologice noi, ne-menţionate în izvoarele istorice scrise cunoscute, completându-se astfel Repertoriul şi Harta arheologică a zonei. Obiectivele menţionate în asemenea repertorii sau hărţi arheologice–în funcţie de importanţa pe care o prezintă–se constituie în viitoare staţiuni (complexe) de interes arheologic. Perieghezelor clasice (cercetarea la pas a regiunii unde se va desfăşura viitorul şantier arheologic), li se adaugă şi alte metode de informare directă.

Cercetarea arheologică aeriană este o metodă relativ nouă, care îşi găseşte începuturile în timpul primului război mondial. În perioada interbelică şi în timpul celui de-al doilea război mondial–când aviaţia s-a dezvoltat foarte mult–se realizează sute de fotografii aeriene, care studiate, au permis identificarea a numeroase puncte de interes istorico-arheologic. Acest tip de periegheză (cea aeriană), a fost promovat de către şcoala arheologică engleză. Astăzi, cercetarea arheologică aeriană, este utilizată în toată lumea, inclusiv în ţara noastră, deşi metoda este relativ costisitoare. Vederea aeriană, de ansamblu asupra complexului arheologic destinat unei viitoare cercetări arheologice, permite concluzii pe baza unei viziuni cuprinzătoare, pe care arheologul nu o poate avea de la sol.

Cercetarea aeriană permite explorarea unor spaţii şi zone, unde periegheza tradiţională–la sol, este dificilă (munţi, deşert, junglă, mări, oceane…). Studiul fotografiilor aeriene permite sesizarea unor linii, detalii ale complexului respectiv, cum nu se poate face de la sol. Observaţii foarte preţioase se pot face prin jocul liniilor umbrelor („shadow-marks”), care variază din diferite unghiuri, funcţie de lumina soarelui. Informaţii importante oferă şi variaţiile culorilor de vegetaţie („crop-marks”), ea fiind stânjenită acolo unde la mică adâncime în sol, există o întrerupere a continuităţii straturilor de pământ (este vorba despre resturi ale unor ruine…). Tot prin studierea atentă a fotografiilor aeriene (fotografii color de bună calitate), se poate distinge diferenţa de culoare a solului („soil-marks”), sugerând o anumită ordonare a straturilor solului. Prin caroiajul fotogramei aeriene (fotografiei aeriene) a obiectivului arheologic respectiv, se pot efectua măsurători–relativ precise–asupra acestuia, determinându-i-se dimensiunile principale şi secundare. Ajutorul dat de tehnica aviatică şi fotografică este foarte preţios, dar arheologul trebuie să fie capabil să studieze şi să interpreteze corect detaliile aerofotografiei („să citească corect”), să completeze şi să coroboreze aceste date cu informaţiile obţinute prin alte metode.

O altă metodă–relativ nouă–de informare asupra unor puncte valoroase arheologice şi de investigare a acestora, este cercetarea arheologică submarină. Ea vizează vestigiile aflate astăzi pe fundul

mărilor, în apropierea coastelor mărilor interioare (în Marea Mediterană sau Marea Neagră), dar şi a celor exterioare.

Cele mai vechi cercetări submarine s-au efectuat în apropierea coastelor Tunisiei (1907), când cu ajutorul scafandrilor au fost cercetate vase vechi (antice), scufundate aici în diverse împrejurări. Interesul specialiştilor pentru studierea complexelor arheologice a crescut constant în ultimii 70–80 de ani, fiind cercetate complexe submarine, cum ar fi: unele porturi antice (Pireu–care deservea Atena, Coasta de Azur, Callatis–Mangalia de astăzi…) vase, ambarcaţiuni vechi, care zac pe fundul mărilor şi oceanelor. Multe dintre obiectivele arheologice submarine au fost descoperite cu ajutorul cercetării aeriene efectuată deasupra mărilor şi oceanelor.

Arheologii deveniţi scafandrii sau poate unii scafandrii care au devenit arheologi, au reuşit recuperarea–până în prezent–a numeroase monumente şi obiecte, deosebit de valoroase din punct de vedere istoric, arhitectonic, artistic… Au fost efectuate numeroase observaţii istorico-arheologice, asupra unor importante complexe arheologice, parţial sau total acoperite cu apă (efect al înaintării mării în zonele de uscat). La noi în ţară, interesul pentru cercetarea submarină, a crescut pe măsură ce porturile antice Tomis şi Callatis erau tot mai mult acoperite cu apă. Rezultatele obţinute de scafandrii români sunt deosebit de valoroase, dar ele au fost obţinute şi datorită colaborării cu specialişti din alte ţări.

Alături de cercetarea arheologică submarină, menţionăm–în strânsă legătură cu aceasta–cercetarea arheologică subacvatică, cercetare efectuată în apele curgătoare (fluvii, râuri) sau pe fundul lacurilor. În ţara noastră sunt cunoscute scufundările în scop arheologic efectuate pe fundul Dunării, iar în ultimii ani s-a trecut chiar la efectuarea unor cercetări în apele mai mici (un exemplu în acest sens îl constituie cercetările efectuate de arheologii Muzeului de istorie „Banatul” din Timişoara în colaborare cu scafandrii-arheologi italieni în apele Timişului).

Dezvoltarea fără precedent a tehnicii în epoca contemporană, a permis folosirea pentru prospecţiuni arheologice, a unor metode electromagnetice şi electrice. Acum câteva decenii au fost făcute

experimente cu ajutorul detectorului electromagnetic (utilizat în război pentru detectarea minelor îngropate în pământ). Acest tip de aparatură a cunoscut–în ultimii ani–o dezvoltare foarte rapidă. Dacă, imediat după cel de-al II-lea război mondial, aparatele erau rudimentare, ne-performante, fiind capabile de a localiza în sol doar obiectele de fier, la o adâncime de 1–1,5 metri. Aceste aparate nu puteau să delimiteze–prin semnalele pe care le ofereau–metalul (fierul propriu-zis)–de oxizii metalici naturali. Astăzi există aparate din ce în ce mai sofisticate, care pot fi programate pentru a indica unde se află metalul căutat, la adâncimile dorite. Prezenţa unei comenzi simple, „discriminare" , stabileşte cert adâncimea la care se află obiectul de metal căutat (din aur, argint, bronz, fier …) sau la o adâncime dorită ce fel de metale se află. Din păcate această descoperire a tehnicii este utilizată nu numai de arheologi, dar şi de aşa-numiţii „căutători de comori", care de cele mai multe ori căutând doar avantajele materiale, distrug vestigii şi situri (complexe) arheologice deosebit de valoroase.

Metoda este utilizată pentru a descoperi complexe arheologice noi sau, în complexele arheologice aflate în plină cercetare pentru a localiza mai uşor obiectele din metal. În ţara noastră detectorul electromagnetic este utilizat de arheologi pe marile şantiere, de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Potaissa, Porolissum…

Altă metodă–experimentată pentru prima dată acum circa 60-65 de ani, este prospecţiunea electrică a solului, bazată pe caracteristicile conductibilităţii de electricitate a solului. Pot fi efectuate–cu ajutorul unui potenţiometru–înregistrări grafice ale variaţilor electrice, în funcţie de rezistenţa solului. Pot fi astfel întâlnite ziduri, morminte, diferite obiecte…, care oferă solului o consistenţă diferită. Metoda a fost împrumutată în arheologie din geologie (este o metodă de prospecţiune geologică). Această metodă a fost utilizată în scopuri arheologice–pentru prima dată de către arheologul englez R. J. C. Atkinson de la Universitatea din Edinburgh. În acest fel au fost localizate structuri neolitice lângă Dorcherster (Oxford).

Folosind aceeaşi metodă, un inginer italian C. M. Lerici, a localizat necropolele etrusce de la Cerveteri şi Tarquinia (în anii 1955–1957). De numele inginerului italian se leagă inventarea unui sistem ingenios

de prospecţiune, efectuată asupra unui obiectiv care urmează a fi sau nu cercetat, care poartă numele: metoda prospectivă prin periscopul Nistri. A fost folosită în cazul necropolelor de la Cerveteri şi Tarquinia; este utilizată în cazul necropolelor pentru a evita efectuarea unei săpături costisitoare (în timp şi bani), asupra unui mormânt jefuit. Periscopul Nistri, constă dintr-o sondă acţionată de un motor electric (este necesar un grup electrogen propriu) care execută un puţ circular (de circa 10 cm diametru) pentru a străpunge necropola. Se introduce în vârful axului un aparat fotografic, o cameră video sau o cameră de televiziune de mici dimensiuni şi printr-o mişcare circulară se studiază încăperea. Apoi se poate decide dacă se începe sau nu săpătura arheologică.[38]

După ce arheologul sau echipa de arheologi s-a „înarmat" cu toate datele care argumentează importanţa staţiunii arheologice, face demersurile oficiale necesare, pentru a obţine includerea acesteia pe lista complexelor care urmează a fi cercetate prin săpături arheologice, iar mai apoi poate trece la organizarea acesteia.

În faţa arheologilor stau acum mai multe probleme administrativ–tehnice:

- contactul cu autorităţile locale;
- contactul cu proprietarul terenului, care poate fi statul (trebuie purtate discuţii şi obţinută aprobare autorităţilor locale) sau o persoană particulară (trebuie obţinut acordul pentru efectuarea cercetării, eventual stabilite anumite despăgubiri);
- constituirea echipei de arheologi, de obicei din specialişti în epoca obiectivului arheologic ce urmează a fi cercetat, la care se mai pot adăuga tehnicieni care urmează a avea anumite atribuţii limitate: topografi (pentru stabilirea coordonatelor topografice ale terenului şi obiectivului), arhitecţi (dacă este vorba despre cercetarea unui obiectiv –monument arhitectonic) sau alţi specialişti care pot avea legături–direct sau indirect–cu viitoarea cercetare, eventual echipe de studenţi care se specializează în istorie şi arheologie.

---

[38] I. H. Crişan, **Arheologia subacvatică**, în **Origini**, Bucureşti, 1977, pp. 29–34; R. Bloch, **op. cit.**, pp. 44 –46.

O problemă indispensabilă în pregătirea săpăturilor arheologice, este cea a procurării uneltelor necesare şi adecvate tipului de cercetare ce urmează a fi declanşat. Trebuie asigurată o minimă bază materială. Acesta este unul dintre motivele care necesită o finanţare corespunzătoare unei cercetări serioase (nu numai pentru plata lucrătorilor, ci şi pentru dotările tehnice strict necesare). Dintre uneltele şi aparatele indispensabile, menţionăm o listă minimală:
- pentru orientarea în teren: harta zonei în care se înscrie terenul (locul) care urmează a fi supus cercetării, busola;
- aparate pentru efectuarea măsurătorilor: rulete (mici şi mari), metru fix, ţăruşi metalici (pentru marcarea locurilor de săpătură), ţăruşi marcaţi pentru stabilirea metrilor în vederea realizării desenelor, jaloane (din lemn, de circa 2 metri) pentru măsurătorile efectuate pe suprafeţe mari (asemenea jaloane sunt utilizate de specialiştii topografi, pentru ridicarea „topo”), sfoară–pentru marcarea viitoarelor secţiuni sau casete;
- unelte pentru efectuarea săpăturii: târnăcoape, lopeţi, cazmale, roabe… (unelte utilizate în special de către lucrătorii zilieri angajaţi), şpacluri (mici şi mari) pentru efectuarea săpăturilor de fineţe, mături (mici şi mari) pentru mai buna curăţare a suprafeţelor săpăturii, pensule (de diferite dimensiuni) pentru curăţarea micilor suprafeţe;
- pentru efectuarea desenelor: hârtie de calc, milimetrică, creion, radieră, liniar…, tuş negru, instrument cu bulă de aer (poloboc) pentru stabilirea orizontalităţii, fir cu plumb (pentru stabilirea verticalităţii);
- pentru păstrarea obiectelor descoperite: plicuri (mici şi mari), pungi de hârtie, saci de hârtie; toate vestigiile descoperite şi adăpostite provizoriu în plicuri, pungi sau saci, vor fi însoţite de un minim de date–adnotări făcute într-o Fişă descriptivă. Fişa trebuie să cuprindă următoarele date minimale:

Şantierul:...
Judeţul:...
Simbol:..
Secţiunea (suprafaţa, caseta):..
Caroul (metrul):..
Adâncimea:...

Însemnări speciale
(descrierea sumară a obiectului):

..
Nr:................ Data: ....

- un adăpost în apropierea locului de cercetări, unde să se păstreze uneltele, aparatura, obiectele descoperite, toate acestea fiind aici în siguranţă (adăpostul poartă numele de **Bază arheologică**);
- alte obiecte necesare pe un şantier: scaune (uşoare, rabatabile), măsuţă (uşoară, rabatabilă) pentru efectuarea în bune condiţii a desenelor, depozitarea plicurilor de mici dimensiuni, eventual pregătirea cafelelor…, umbrelă de soare (dacă este cazul), găleţi sau altfel de recipiente pentru păstrarea apei, pentru lucrători şi arheologi, căni, pahare etc;
- aparate de fotografiat (cel puţin două, unul cu film alb-negru, altul cu film color, filmele cele mai bune fiind „dia”–pentru mai buna realizare a diapozitivelor), când lumina este prea puternică este necesară utilizarea unor folii (pot fi şi de polietilenă) de mari dimensiuni pentru atenuarea luminii; fotografiile pot fi realizate de arheolog sau de specialişti fotografi; pentru cazuri deosebite este bine să existe o cameră video, care să imortalizeze „pe viu” unele descoperiri excepţionale;
- la **Baza arheologică** este bine să se găsească haine de schimb (dacă este nevoie), haine pentru protecţie împotriva ploii; dacă cercetările se desfăşoară departe de zonele locuite, Baza arheologică devine principalul punct în jurul căreia gravitează viaţa arheologilor. În aceste

situaţii trebuie să existe posibilităţi de cazare: corturi, barăci..., depozit de alimente, o bucătărie, sursă de apă potabilă sau posibilităţi de păstrare a acesteia...; posibilităţi de comunicare în exterior: staţie radio, telefon mobil...; mijloace de deplasare rapidă: automobil, motocicletă, bicicletă, cal...; punct de prim ajutor sanitar, eventual o persoană calificată în acest sens...

În cazul în care şantierul arheologic este situat într-o localitate sau aproape de o localitate (sat, comună, oraş), Baza arheologică este mai restrânsă. Oricum, trebuie asigurate din timp, cazarea, masa, pentru a nu se irosi energii în direcţii, altele decât cele ale cercetării ştiinţifice.

O mare problemă–pentru şantierele arheologice din ţara noastră–este asigurarea forţei de muncă ne-calificată, problemă legată de cea de ordin mai general, finanţarea cercetărilor. Finanţarea se poate asigura din mai multe surse: fondurile Academiei Române, ale universităţilor în care studiază studenţi în specialitatea istorie, ale muzeelor care patronează asemenea şantiere arheologice. La acestea se mai pot adăuga fonduri provenite de la autorităţile locale (primării, consilii judeţene, prefectură), din sponzorizări (de la diferite firme), de la organisme internaţionale care patronează cercetări arheologice de importanţă europeană sau mondială (în ţara noastră asemenea şantiere sunt: Ulpia Traiana Sarmizegetusa sau Histria...).

Forţa de muncă–pe şantierele din ţara noastră–este angajată, în funcţie de posibilităţile locale, având în vedere şi fondurile, relativ limitate, de care dispun şantierele. Trebuie să nu uităm că nu este suficient a executa săpături arheologice, este necesară şi conservarea vestigiilor descoperite–prin lucrări specifice, care necesită o forţă de muncă calificată (în cazul staţiunilor arheologice deosebit de importante, care urmează a fi incluse în circuitul turistic; în celelalte cazuri, conservarea se efectuează prin acoperire cu pământ); plata se face în funcţie de numărul orelor lucrate, cu o medie de 8-10 ore/zi. Pot fi angajaţi copii, tineri, militari, ţărani, uneori chiar femei.

2. Săpătura arheologică propriu-zisă

Este faza concretă a cercetării arheologice, în care solul–cel care conţine informaţiile pe care le căutăm–este investigat prin mijloace specifice, pentru a valorifica aceste informaţii din punct de vedere istoric. Echipa de arheologi are de îndeplinit mai multe operaţiuni, dintre care le amintim pe cele mai importante:

- ***orientarea pe teren şi trasarea secţiunilor;***
- ***săparea secţiunii (secţiunilor) trasate;***
- ***înlăturarea stratului de cultură contemporan;***
- **atingerea stratului de cultur*ă vechi (cel care conţine informaţia pe care o căutăm);***
- ***continuarea săpăturii până la atingerea stratului virgin (argilă, stâncă nativă…, unde nu se mai constată acţiunea umană);***
- ***pe tot parcursul săpăturii se vor efectua şi nota observaţiile de natură istorică;***
- ***analizarea săpăturii prin metoda stratigrafică;***
- ***ultima operaţiune este consacrată studiului* sistematic al vestigiilor istorice aduse la lumina zilei.**

Aceste faze sunt obligatorii şi trebuie parcurse cu scrupulozitate de către toţi arheologii. În vederea orientării pe teren, cu ajutorul busolei sau cu alte sisteme, este necesară stabilirea unor anumite repere concrete pe teren, pe baza cărora să se poată, mai apoi, puncta cât mai exact pe hartă locul unde se desfăşoară cercetarea arheologică. De mare ajutor, în această operaţiune, este specialistul topograf–care prin metode şi mijloace specifice–poate stabili foarte exact poziţia complexului arheologic.

Trasarea secţiunii (secţiunilor) o face arheologul, după anumite repere care sunt o rezultantă a fazei preliminare. Dacă şantierul arheologic are o anumită vechime, iar staţiunea arheologică este relativ bine cunoscută, secţiunile se pot trasa relativ uşor. Dacă

cercetarea este la început, trasarea primei secţiuni este o acţiune foarte importantă, de rezultatul obţinut prin săparea acesteia depinzând viitorul întregii cercetări.

Secţiunea este un şanţ de dimensiuni variabile, realizată în funcţie de necesităţile practice. Lungimea secţiunii se stabileşte în raport cu informaţia pe care credem că o vom obţine. Lăţimea secţiunii clasice este de 2 metri, dar din raţiuni de ordin practic se utilizează pe scară largă lăţimea de 1,5 metri. O asemenea lăţime permite desfăşurarea în bune condiţii a observaţiilor de natură arheologică, dar şi efectuarea unor desene de bună calitate. Este foarte importantă trasarea cât mai exactă a secţiunii, unghiurile acesteia să fie drepte. Pentru marcare se utilizează ruleta (mare şi mică), ţăruşii metalici–care trebuie să fie bine înfipţi în sol şi care marchează colţurile secţiunii şi sfoară (aceasta trebuie să fie foarte bine întinsă, să vibreze la ciupire şi să fie petrecută prin interiorul bazei ţăruşilor metalici–pentru a nu se denatura măsurătorile executate).

Urmează săparea secţiunii astfel trasate, care se execută cu uneltele tradiţionale (târnăcop, cazma, lopată), printr-o înaintare lentă, atentă. Se are în vedere că orice gest necontrolat al arheologului poate avea consecinţe ireparabile. Arheologul are datoria de a supraveghea şi îndruma foarte atent lucrătorii care efectuează săpătura. Într-o primă etapă este înlăturat stratul de cultură contemporan; dacă acesta este consistent, pentru a se economisi timp şi energie, se pot utiliza mijloace moderne de excavaţie (de decopertare) la care se renunţă în momentul în care se ajunge la stratul de cultură antic.

Când stratul de cultură antic este atins, atenţia arheologului sporeşte; acolo unde săpătura devine dificilă stratigrafic, arheologul trebuie să ia locul lucrătorului, cu uneltele acestuia sau cu unelte mai delicate (şpaclu, mătură sau pensulă). Straturile trebuie înlăturate în ritm constant, pe toată lungimea şi lăţimea secţiunii, păstrându-se în permanenţă verticalitatea pereţilor şi orizontalitatea fundului secţiunii (între pereţii secţiunii şi fundul acesteia trebuie păstrat permanent un unghi drept, chiar dacă se înaintează foarte încet). Pereţii secţiunii trebuie bine răzuiţi, în mod constant, pentru a se putea, mai apoi,

realiza desenele care să surprindă cele mai mici detalii ale straturilor arheologice (profilul secţiunii).

Munca arheologului este una înceată, în care acesta trebuie să manifeste răbdare, atenţie; săpătura trebuie ţinută mereu sub observaţie, înregistrându-se permanent observaţiile, care ulterior ar putea avea o mare însemnătate.

O secţiune este încheiată–din punctul de vedere al operaţiunii de excavaţie–în momentul în care s-a atins solul virgin. Pentru a fi lămurite anumite aspecte neclare, se pot deschide, alături de secţiune, casete; acestea au formă dreptunghiulară–de dimensiuni variabile, în funcţie de necesităţi. Este necesară păstrarea aceleiaşi rigurozităţi în cercetare ca şi în cazul secţiunilor. Între secţiune şi casetă se păstrează un martor (porţiune de sol), de regulă, de 0,50 metri. După definitivarea săpăturii şi în casetă, martorii este bine să fie înlăturaţi, cu foarte mare atenţie; nu este indicat ca aceşti martori să fie lăsaţi ne cercetaţi prin săpătură de la un an la altul, deoarece se erodează şi erodează la rândul lor întreaga săpătură. Nu de puţine ori prin săparea martorilor s-au lămurit anumite aspecte stratigrafice sau în conţinutul lor s-au descoperit vestigii de o valoare deosebită. Se pot deschide câte casete este nevoie, pentru a se rezolva toate problemele ridicate de complexitatea situaţiei întâlnite. Săpătura arheologică este nevoie să fie astfel condusă, încât să se acomodeze complexului arheologic cercetat. Unul din scopurile acesteia este acela de a se obţine **profilul săpăturii.**

Prin **profil**, în arheologie, înţelegem reprezentarea grafică, la scară redusă, a peretelui unei secţiuni dintr-o aşezare, necropolă…, în care se înfăţişează toate obiectivele surprinse, în punctul unde s-a practicat secţiunea respectivă (succesiunea nivelurilor ce compun un strat de cultură, locuinţe, bordeie, diferite tipuri de gropi, poziţia anumitor piese arheologice păstrate în perete…).

În profil se indică nivelul de la care a fost construită o locuinţă sau de la care porneşte o anumită groapă–determinată de arheolog (de provizii, de mormânt…) şi nivelul până la care continuă locuinţa sau groapa respectivă. Materialele arheologice descoperite în timpul săpăturii pot fi mai uşor atribuite, dacă se cunoaşte cărui nivel îi

aparţin. Se pot stabili astfel determinările privind apartenenţa obiectelor la anumite culturi sau faze culturale şi raportul lor de contemporaneitate faţă de nivelul respectiv. Profilul conservă imaginea fidelă a unei situaţii stratigrafice şi serveşte la studiul materialelor descoperite şi încadrării lor stratigrafice, după terminarea săpăturii. Forma locuinţelor, bordeielor, elementelor lor componente, poziţia unui mormânt…, se transpun grafic–la scară redusă–în plan.

Practic, pentru realizarea unui profil al săpăturii arheologice, este nevoie de următoarele instrumente:

- ***instrument cu bulă de aer (poloboc), pentru stabilirea orizontalităţii;***
- ***fir cu plumb (pentru stabilirea verticalităţii);***
- ***ţăruşi metalici (simpli şi marcaţi pentru stabilirea*** **metrilor);**
- **s*foară;***
- ***instrumente pentru desen: hârtie milimetrică,*** **creion, radier*ă, liniar…***
- ***ruletă (mare şi mică), metru fix…***

După ce săpătura este definitivată, pereţii secţiunii fiind foarte bine răzuiţi, se poate trece la efectuarea desenului straturilor care alcătuiesc profilul secţiunii, astfel: în peretele vertical, în stratul de cultură antic, se înfig doi ţăruşi metalici legându-se o sfoară–foarte bine întinsă şi orizontală (orizontalitatea fiind verificată cu ajutorul polobocului)–stabilindu-se astfel un reper de la care se pot face măsurătorile (în plan vertical) straturilor. În plan orizontal desenatorul se orientează după ţăruşii metalici care marchează metrii, ţăruşi înfipţi în solul actual pe marginea secţiunii. Ideal, este nevoie de cel puţin două persoane: un desenator şi un specialist care să stabilească distanţele–pe orizontală şi pe verticală–starturilor şi natura acestora.

Pe tot parcursul săpăturii propriu-zise (faza de excavaţie–prin secţiuni şi casete), arheologul trebuie să dovedească că deţine cunoştinţe de topometrie, geologie, de tehnică a excavaţiei, antropologie (dacă este cercetat un mormânt), de desen, de tehnică

fotografică…, pentru a face faţă muncii complexe pe care o desfăşoară. În funcţie de specificul complexului arheologic cercetat, pot fi aplicate diferite metode moderne de excavaţie, de evacuare a pământului excavat (cu ajutorul benzilor transportoare, roabelor…), de cernere a pământului–cu foarte mare atenţie-pentru a fi recuperate până şi cel mai mic obiect (această metodă este utilizată în special în săpăturile preistorice). A lăsa pământul scos pe marginile secţiunilor, într-un complex arheologic de lungă durată, înseamnă–la un moment dat–a te închide într-un anumit perimetru şi a-ţi îngreuna cercetările.

După ce săpătura arheologică este încheiată, în sensul că stratul de cultură a fost străpuns şi s-a ajuns la stratul virgin, arheologul poate trece la studiul stratigrafic general.

Stratigrafia este o metodă de analiză a săpăturii arheologice, care are în vedere succesiunea verticală a straturilor geologice, în sensul că straturile mai vechi sunt situate spre bază. Aceasta este o metodă specifică geologiei, care a fost preluată şi în arheologie.

În arheologie, **stratigrafia** este o metodă de studiu a straturilor de cultură, pornind de la observaţia că straturile de cultură cu resturi ale activităţii umane, mai vechi, sunt mai adânci, iar cele care conţin resturi mai noi, sunt mai la suprafaţă. Stratigrafia stabileşte succesiunea straturilor de cultură pe verticală, de la ultimul sol geologic pe care s-au aşezat primii locuitori ai aşezării, într-un anumit punct. În arheologie, metoda stratigrafică este fundamentală, deoarece pe baza ei se obţin date de cronologie relativă.

După cum se cunoaşte, **cronologia** („chronos”–timp; „logos”–ştiinţă), este o disciplină auxiliară a istoriei care are drept obiect de studiu: datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii acestora. Cronologia relativă, precizează vechimea unui eveniment în raport cu alte evenimente, stabilind raporturi de contemporaneitate, posterioritate sau anterioritate. În arheologie cronologia relativă se întemeiază–în primul rând–pe datele oferite de stratigrafia comparată a diferitelor culturi arheologice şi pe asemănările sau deosebirile tipologice ale acestora. Pe această bază, arheologia, poate stabili mediul social-cultural într-o anumită perioadă a evoluţiei societăţii omeneşti.

În cazul în care s-a practicat o secţiune într-un anumit obiectiv arheologic, al cărui conţinut cultural este mai puţin cunoscut prin săpături efectuate în alte puncte, determinarea stratigrafică efectuată de arheolog are o importanţă deosebită pentru stabilirea evoluţiei în timp a obiectivului respectiv, pentru stabilirea nivelurilor de locuire existente, care marchează–în unele cazuri–existenţa unor faze diferite din evoluţia unei culturi arheologice. Dacă într-o aşezare există mai multe niveluri ale aceleaşi culturi, determinarea pe baze stratigrafice a apartenenţei locuinţelor, bordeielor, gropilor care au avut diferite întrebuinţări, este esenţială pentru stabilirea apartenenţei la o anumită fază a nivelului respectiv. Acesta, pentru că în aşezările cu mai multe niveluri de locuire, bordeiele şi gropile săpate din nivelurile superioare străpung şi pe cele inferioare. Dacă nu se determină exact nivelul de săpare, conţinutul în materiale arheologice a unui bordei sau gropi este atribuit altui nivel, respectiv altei faze decât cea reală, ceea ce duce inevitabil la erori în cunoaşterea culturii respective.

Ideale sunt săpăturile într-un complex arheologic cu un singur nivel de locuire, deoarece aici nu se pot produce amestecuri de materiale dintr-un nivel în altul. Riscurile unor astfel de amestecuri sunt mult mai mari în cazul unor obiective locuite în mai multe etape şi se datorează, fie unei proaste săpături, fie faptului că amenajările din nivelurile superioare, străpungând pe cele inferioare, au antrenat în conţinutul lor şi materiale arheologice specifice acestora din urmă. Materialele arheologice intruse pot fi interpretate ca importuri dintr-o cultură într-alta sau, în cazul unor faze ale aceleaşi culturi, acestea oferă posibilitatea interpretării lor ca fiind prototipuri ale unor serii de piese asemănătoare dintr-o etapă următoare. În stadiul în care se află cercetarea arheologică, materialele intruse, pot fi încadrate cronologic şi cultural prin analiza lor tipologică.

Tipologia este o metodă de cercetare întemeiată pe ordonarea, după caracteristici formale, a diferitelor descoperiri. Tipul oricărui obiect „trebuia” să evolueze dintr-un tip apropiat ca formă (cea mai simplă) şi să prefigureze un alt tip mai evoluat. Astăzi, tipologia, este utilizată din ce în ce mai rar pentru stabilirea unei cronologii relative a materialului arheologic, dar îşi păstrează valoarea pentru descrierea

formală şi definirea conţinutului culturilor materiale. Prin metoda tipologică se pot realiza trepte ale unor „serii tipologice”, fixate cronologic pe alte căi (de exemplu prin metoda stratigrafică sau, eventual prin datări absolute).

Premisele unor determinări stratigrafice exacte, sunt create de felul în care este conceput planul de săpătură, care trebuie elaborat întotdeauna în funcţie de natura complexului care urmează a fi cercetat. Un important considerent este acela că, în cazurile obiectivelor situate pe terenuri în pantă, secţiunile trebuie orientate perpendicular pe înclinarea pantei, întrucât numai astfel se poate obţine un profil care surprinde toate nivelurile existente. În cazul necropolelor de inhumaţie, trebuie să se ţină seama de orientarea mormintelor, pentru ca secţiunile să le surprindă transversal şi nu longitudinal.

În cazul obiectivelor cu un strat gros de cultură, cea mai indicată metodă de săpătură este cea a suprafeţelor, pe niveluri, care asigură o stratigrafie precisă a materialelor arheologice proprii fiecărui nivel în parte. Acesta este stratigrafia pe verticală, prin care se studiază succesiunea locuirilor de jos în sus, de la nivelul cel mai vechi la cel mai nou.

În situaţia în care stratigrafia pe verticală este inoperantă, datorită faptului că aşezarea sau necropola cercetată a fost locuită într-o singură etapă, materializată printr-un singur nivel, se utilizează metoda analizei stratigrafiei pe orizontală. Aceasta constă în studiul asocierii unor tipuri caracteristice ale monumentelor din aceeaşi categorie. Stratigrafia pe orizontală poate fi utilizată şi în cazul aşezărilor cu mai multe nivele de locuire, pentru monumentele descoperite în fiecare nivel în parte.

Deci, arheologul analizează, de fapt, două tipuri de stratigrafii:

- ***cea verticală, rezultată prin executarea unei secţiuni, studiindu-se profilul peretelui secţiunii;***
- ***cea orizontală, analizându-se poziţia şi eşalonarea pe orizontală a complexului arheologic: mormintele* dintr-*un cimitir, locuinţele unei aşezări***…

Îndeosebi analiza succesiunii pe verticală a straturilor de cultură indică succesiunea cronologică a lor, oferind preţioase date de cronologie relativă. Stratul situat mai sus, mai aproape de suprafaţa solului este mai nou, aparţine unor realităţi istorice mai apropiate faţă de straturile mai adânci; vestigiile descoperite astfel în diferite straturi primesc o datare relativă. Stratigrafia orizontală vizează încadrarea cronologică a diferitelor descoperiri, care nu se suprapun, ci se află dispuse la intervale variabile, pe orizontală, într-un perimetru dat.

Iniţial, metoda stratigrafică a fost aplicată în cercetarea staţiunilor paleolitice, a perioadelor cele mai vechi din istorie (paleolitic, neolitic, epoca bronzului, epoca fierului), fiind extinsă ulterior şi asupra staţiunilor arheologice de epocă greco-romană şi chiar medievală.

În ţara noastră metoda stratigrafică în cercetarea arheologică a fost introdusă în al doilea sfert al secolului XX, iniţiator al acestei metode fiind profesorul Ion Nestor. Acesta a creat o şcoală stratigrafică românească, introducând metoda în toate zonele cercetării arheologice–de la cercetarea preistorică la cea medievală.[39]

O altă metodă, fundamentală pentru cercetarea arheologică, este cea geografică, care mai este denumită şi „chorologică" (termen creat de Haeckel în anul 1866, aplicat iniţial în ştiinţele naturii; „chora", în limba greacă–spaţiu, regiune). Metoda este simplă şi se fundamentează pe înscrierea pe hartă a diferitelor complexe arheologice, în raport cu apartenenţa lor la diferite arii culturale. Se stabilesc astfel zonele de răspândire sau de distribuţie ale culturilor arheologice, pe baza acestor date fiind posibile, mai apoi, anumite concluzii de ordin cronologic, demografic, social-economic sau etnic.

Este evident că harta arheologică astfel întocmită, nu are o valoare în sine, decât în măsura în care contribuie la clarificarea unor cunoştinţe dobândite prin alte metode. Valoarea unei hărţi arheologice este dată de valoarea interpretării geografice şi arheologico-istorice, a situaţiei reliefate de dispunerea în acelaşi plan a diferitelor materiale

[39] I. Nestor, **Izvoarele arheologice**, în **Istoria României**, vol. I, Bucureşti, 1960, pp. XLI–XLIX.

(monumente de orice categorie) pe care arheologia le sesizează, le clasifică şi le studiază cu ajutorul metodelor specifice.

Mic dicţionar explicativ de termeni[40]

Complex arheologic:

Prin complex arheologic înţelegem un obiectiv sau un grup mai mic sau mai mare de obiective arheologice, fiecare fiind alcătuit dintr-un număr de elemente de cultură. Un complex arheologic poate fi constituit dintr-o aşezare, în care se găsesc categorii diferite de materiale arheologice, pe baza studierii lor fiind posibilă reconstituirea modului de trai al oamenilor din comunităţile respective.

Termenul, complex arheologic, este utilizat şi pentru a desemna o necropolă compusă din mai multe morminte. Foarte importante pentru cercetarea arheologică, sunt complexele arheologice închise, reprezentate prin câte o groapă sau o locuinţă izolată, un mormânt, un depozit, în care se regăsesc numai obiecte (vestigii) dintr-o singură etapă sau fază a unei anumite culturi. Complexele închise, au avantajul, că permit precizarea cu exactitate a conţinutului perioadei respective reprezentate, iar în unele cazuri (când materialele aparţinând culturii studiate sunt descoperite în asociere cu piese caracteristice altor culturi), stabilirea cronologiei relative dintre cultura căreia îi aparţine complexul şi culturile vecine.

Termenul de complex arheologic, desemnează–după o altă modalitate de definire–un grup de materiale descoperite în cursul săpăturilor arheologice şi aflate „in situ”. Complexele pot fi deschise şi închise. Cele deschise sunt reprezentate prin grupuri de cioburi de la unul sau mai multe vase sparte pe loc, resturile unei locuinţe de suprafaţă, grupuri de fragmente ceramice împreună cu obiecte de os, piatră, metal etc… În aceste complexe, în afara materialelor proprii

[40] **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României** (coordonator C-tin Preda), vol. I (A-C) , 1994, vol. II (D-L), 1996, Bucureşti; **Dicţionar de istorie veche a României** (Paleolitic–sec. X) (coordonator D. M. Pippidi), Bucureşti, 1976.

mai pot pătrunde materiale din alte nivele de locuire. Complexele închise sunt reprezentate prin vetre, gropi, locuinţe–bordei, morminte, acestea fiind foarte adesea, acoperite cu un „capac” constituit din cruste, podine, depuneri, care împiedică pătrunderea unor materiale străine. Complexele închise prezintă o importanţă deosebită pentru interpretarea, definirea şi datarea diferitelor niveluri de locuire, faze, etape.

Cultură (în arheologie):

Totalitatea vestigiilor vieţii materiale şi spirituale a oamenilor din perioadele foarte vechi şi vechi. Datorită săpăturilor arheologice aceste vestigii sunt scoase la lumină şi pot fi cercetate, interpretate, în vederea realizării unor reconstituiri.

Ansamblu de aşezări, de pe un anumit teritoriu locuit de aceeaşi populaţie, care a utilizat aceleaşi elemente de civilizaţie: ceramică, unelte, arme, podoabe… Fiecare **cultură** (denumită de obicei după numele localităţii unde s-au făcut primele descoperiri sau cele mai importante descoperiri), se caracterizează printr-o perioadă de evoluţie în cursul căreia se pot distinge şi stabili faze şi etape. Între diversele culturi au avut loc legături şi influenţe reciproce, fenomene oglindite în schimbările survenite în ceramică (forme, decor, tehnică de ardere…), unelte, tipuri de locuinţe, aşezări, fortificaţii…

Stratul de cultură, este porţiunea (stratul) de pământ care conţine depozitări ale vestigiilor activităţii umane dintr-o anumită perioadă, la care se adaugă resturile vegetale, depunerile de praf eolian, solul transportat de ape… Un strat de cultură poate fi format dintr-unul sau mai multe niveluri. Există situaţii în care într-un anumit punct, între două etaje de locuire, pentru o perioadă mai îndelungată de timp, se poate forma un nivel steril, fără urme arheologice.

Nivel de cultură, este o subdiviziune a stratului de cultură într-un obiectiv arheologic, care se deosebeşte de celelalte pe care le suprapune sau de care este suprapus, printr-o structură şi culoare

diferită, uneori şi printr-un conţinut cultural diferit. În general, fiecărui nivel îi corespunde o anumită fază din evoluţia unei culturi, dar există şi cazuri în care, în cursul aceleaşi faze culturale, se formează mai multe nivele cu structuri diferite.

Facies cultural, este o noţiune care desemnează trăsăturile caracteristice ale unei culturi arheologice.

Grup cultural, este o noţiune care în arheologie are sensurile:
- grup de aşezări dintr-o epocă sau alta, al căror conţinut precis şi a căror arie culturală nu au fost, în suficientă măsură, studiate;
- grup de aşezări din zone de contact dintre diferite culturi, în al căror inventar arheologic se întâlnesc elemente proprii acestor culturi.

În concluzie, **cultura arheologică**, cu care operează cercetătorii, nu se suprapune decât parţial pe cultura vie, reală, a unei vechi populaţii. Această noţiune, precum şi acelea de grupă, aspect sau facies cultural, au totuşi, în sine, o valoare obiectivă, în măsura în care grupează şi definesc ca o unitate structurală manifestările comune, caracteristice unei perioade şi unui spaţiu dat. Cu mare probabilitate, o cultură arheologică poate fi considerată drept expresia unei comunităţi etno-lingvistice şi, în anumite cazuri, poate fi chiar atribuită în chip concret unei populaţii atestate de izvoarele istorice. Trebuie însă ţinut seama şi de posibilitatea ca în spaţiul unei populaţii vorbind aceeaşi limbă, să se dezvolte mai multe culturi sau grupe culturale, precum şi de aceea ca populaţii de origini diferite să devină, în anumite condiţii, purtătoare ale uneia şi aceleaşi culturi.

3. Faza consacrată studierii vestigiilor istorice

Ultima fază a cercetării arheologice este consacrată studiului sistematic al vestigiilor istorice aduse la lumină, a săpăturii arheologice, în general. Primele studii se fac încă pe parcursul săpăturii arheologice, de seriozitatea şi precizia acestora depinde–în

mare măsură–rezultatele studiului final asupra complexului arheologic respectiv. Este obligatoriu ca fiecare arheolog să-şi noteze zilnic observaţiile care decurg din desfăşurarea cercetării arheologice, într-un jurnal personal (jurnalul săpăturii arheologice); nu de puţine ori aceste observaţii s-au dovedit a fi fundamentale pentru clarificarea unei situaţii concrete ivite în timpul cercetărilor.

De foarte multe ori, la încheierea secţiunii arheologice săpate, aceasta se astupă, arheologul plecând de la faţa locului cu materialul arheologic recoltat (şi selectat), cu informaţiile şi observaţiile efectuate pe parcursul săpăturii, inclusiv analiza stratigrafică generală. Asupra acestora se vor îndrepta studiile sale în perioada următoare. Informaţia şi obiectele recoltate prin metodele arheologice vor fi comparate cu altele cunoscute din literatura de specialitate internă şi străină. Obiectele vor trece mai apoi prin laboratorul de restaurare (ceramica, monedele, obiectele din diferite metale…) unde vor fi tratate prin diferite procese fizico-chimice. După aceste operaţiuni, obiectele (sau cel puţin o parte dintre acestea) pot fi descrise cât mai aproape de realitate.

Vestigiile istorice obţinute pe cale arheologică, vor fi supuse unui minim de analize:

analiza metalografică, este necesară în cazul obiectelor de metal, care pot fi supuse unor radiografii, probe fizice şi chimice pentru a li se stabili caracteristicile; analizele pot fi efectuate în laboratoare specializate, în laboratoarele de cercetare sau în laboratoarele de specialitate ale unor mai întreprinderi metalurgice;

analizele chimică, petrografică şi spectrografică, sunt folosite astăzi frecvent pentru determinări în ceea ce priveşte diferitele monumente sau vestigii arheologice. Obiectele, supuse diferitelor analize–unele foarte complexe–oferă date importante şi foarte precise cu privire la alimentele folosite în diferite perioade, îmbrăcămintea oamenilor din alte epoci…

analiza mineralogică, oferă date importante despre diferitele minerale care compun rocile din care s-au confecţionat unelte, arme… Datele oferite sunt importante deoarece se poate stabili locul de provenință al rocilor, duritatea acestora…

analiza fotografică constă în măriri ale fotografiilor efectuate, obţinându-se astfel–nu de puţine ori–date suplimentare despre acestea;

Din cele relatate mai sus, reiese colaborarea foarte strânsă pe care arheologul trebuie să o aibă cu numeroşi specialişti: geologi, mineralogi, ingineri, chimişti, fotografi, desenatori… la care se mai adaugă specialiştii epigrafişti, numismaţi, antropologi, paleontologi…

Unele dintre aceste specialităţi pot fi însuşite de arheologi într-o mai mare măsură (epigrafia, numismatica, arta fotografică, desenul), altele într-o mică măsură sau de loc, deoarece este necesară o strictă specializare:

antropologia, disciplina care se ocupă cu studiul scheletelor umane, rezultate ale săpăturilor arheologice din necropole (specialiştii antropologi);

paleontologia, ştiinţa care se ocupă cu studiul complex al organismelor animale şi vegetale fosile care au populat pământul în timpurile geologice; în funcţie de regnul studiat se disting: paleobotanica (paleontologia vegetală–specialişti paleobotanişti), paleozoologia (paleontologia animală–specialişti paleozoologi), paleoantropologia (studiul resturilor umane–specialişti paleoantropologi), iar de condiţiile de viaţă ale plantelor şi animalelor din trecut se ocupă paleoecologia (specialişti paleo-ecologi).

Arheologul trebuie, în principal, să cunoască şi să răspundă–în urma cercetărilor pe care le efectuează–la unele probleme referitoare la cercetările efectuate:

- ***cum a funcţionat şi cum a fost construit complexul* arheologic cercetat;**
- ***datarea monumentului şi a obiectelor recoltate prin săpăturile arheologice, eventual paternitatea (apartenenţa etnică) acestora, încadrarea lor în mediul de cultură, ariei culturale căreia îi aparţin;***
- ***metodele şi mijloacele utilizate în cercetarea arheologică propriu-zisă, respectiv metodologia folosită pentru încadrările culturale…, pentru a se* demonstra validitatea rezultatelor prezentate**.

Un complex arheologic este, de cele mai multe ori, obiect al mai multor campanii arheologice de săpături, repartizate pe mai mulţi ani. Dacă complexul cercetat este de o valoare deosebită, el urmează a fi introdus în circuitul istorico-arheologico-turistic. În acest caz se pun alte probleme, legate de renovarea şi conservarea monumentelor respective, de eşalonarea ordonată a observaţiilor şi informaţiilor parţiale obţinute, în vederea realizării unui studiu final de proporţii mai mari.

V. METODE DE DATARE A MATERIALULUI ARHEOLOGIC[41]

Moto**: „Adevărul este fiul timpului”**
(„Temporis filia veritas”)
(Gellius)

O problemă fundamentală pentru ştiinţa istorică, în general, deci şi pentru arheologie, este problema datării materialului descoperit. Metodele utilizate pentru atingerea acestui obiectiv, sunt încadrate în cele două grupe, deja cunoscute, cel puţin la modul general:

1. **Metode de datare relative a materialului arheologic;**

2. **Metode de datare absolute a materialului arheologic.**

Pe parcursul studierii aprofundate a obiectelor de inventar rezultate prin finalizarea cercetărilor arheologice, pentru a extrage informaţiile cu valoare istorică: despre nivelul tehnicii din epoca respectivă, despre producătorii şi utilizatorii acestor obiecte, despre mentalităţile acestora…, stabilirea unor raporturi cronologice cât mai reale contribuie la o reconstituire cât mai veridică a epocii respective. Obiectele descoperite, se constituie–ele însele–în preţioase elemente de datare, de fixare în timp a complexului arheologic cercetat, a diferitelor faze ale acestuia.

[41] Au fost utilizate informaţii din diferite lucrări, dintre care menţionăm: **Istoria României**, Vol. I, Bucureşti, 1960; J. P. Adam, **Arheologia între adevăr şi impostură**, Bucureşti, 1978; **Dicţionar de istorie veche a României** (Paleolitic–sec. X) (coordonator D. M. Pippidi), Bucureşti, 1976; **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României** (coordonator C-tin Preda), Vol I (A – C), 1994, Vol. II (D–L), 1996, Bucureşti; **Enciclopedia civilizaţiei romane** (coordonator D. Tudor), Bucureşti, 1982.

1. Cronologia relativă

Această modalitate de raportare a evenimentelor la spaţiul temporal, încearcă să precizeze vechimea unui eveniment în raport cu alte evenimente. Se stabilesc, în acest fel, raporturi de contemporaneitate, posterioritate sau anterioritate.

În arheologie, această modalitate de raportare a obiectelor materiale la perioada în care au fost confecţionate, se realizează prin diferite metode, dintre care menţionăm:

Metoda stratigrafică. Despre această metodă am vorbit ceva mai devreme, se pune în aplicare de către arheolog încă din timpul săpăturii, este cea mai importantă metodă de acest gen şi este finalizată prin stabilirea relaţiei de succesiune cronologică, funcţie de locul descoperirii (metoda stabileşte raporturile existente între straturile, respectiv nivelele de cultură arheologică);

Metoda tipologică. Aceasta se raportează la obiectele descoperite (unelte, arme, ceramică, podoabe, locuinţe, aşezări…), la gradul lor de evoluţie. Principiul după care obiectele–rezultat al cercetărilor arheologice–cunosc o anumită evoluţie, de la formele simple la cele cu un grad mai mare de funcţionalitate, a condus la formarea unor serii tipologice. Arheologia, pe măsura perfecţionării metodologiei de cercetare şi-a format anumite instrumente de lucru, printre acestea fiind şi seriile tipologice, pe diferite categorii de obiecte. S-a încercat în acest fel uşurarea muncii arheologului, prin încadrarea mai rapidă a unui obiect recent descoperit, într-o anumită arie cronologică (această metodă s-a dovedit a avea numeroase carenţe, astfel încât ea este necesar a fi coroborată cu alte metode de datare);

Metoda comparativă. Metoda este folosită pentru studiul oricărui fapt istoric sau fenomen social; se realizează prin analogii. Sunt studiate comparativ descoperirile din mai multe localităţi, stabilindu-se relaţiile cronologice dintre acestea. Se pot desprinde

astfel concluzii de ordin arheologic şi istoric. Metoda trebuie utilizată cu precauţie, orice exagerare fiind urmată de rezultate eronate. Analogiile şi comparaţiile se pot face doar în limita regulilor stabilite de ştiinţa logicii formale. Nu se supun comparaţiei elemente sau componente, care nu respectă anumite regularităţi;

Metoda cartografică. Această metodă (care a mai fost amintită) constă în analiza informaţiilor, de natură diversă, obţinute prin săpăturile arheologice, după ce ele au fost dispuse pe o hartă. Distribuţia cartografică (deci spaţială) a obiectelor şi fenomenelor asupra cărora s-au obţinut informaţii, oferă–de regulă–şi relaţiile cronologice dintre ele. În ţara noastră s-a realizat şi se completează permanent, funcţie de rezultatele cercetărilor arheologice, „Repertoriul arheologic al României”. Sunt astfel înregistrate date despre diferitele staţiuni arheologice de pe întreg teritoriul ţării, din aceeaşi epocă sau epoci diferite. Este mai uşor să se stabilească anumite aspecte, precum:

- aria de răspândire a unei anumite culturi arheologice;
- relaţiile care se stabilesc între diferite culturi arheologice;
- mişcarea populaţiilor, în diferite epoci istorice (de exemplu, invazia indo-europenilor);
- stabilirea teritoriului supravegheat de o anumită unitate militară (de exemplu, în epoca imperiului roman–legiunile aveau în supraveghere două „teritorii”, unul **economic**, de unde îşi procurau hrana şi unul **militar**, pe care îl apărau militar)…

2. Cronologia absolută

În urma supunerii obiectelor descoperite în săpăturile arheologice la diverse teste (probe), în principal este vorba despre utilizarea metodelor fizico–chimice (dar nu numai), se pot obţine date mult mai exacte despre momentul în care au fost ele executate, raportarea făcându-se în ani calendaristici. Pentru a nu fi greşit

înţeleşi, facem precizarea că nu este vorba despre date absolut certe obţinute prin aceste metode, ci despre o mai mare precizie în datarea vestigiilor şi complexelor arheologice (având în vedere exigenţele cu care lucrează specialistul în preistorie); metodele de raportare la anii calendaristici sunt mai precise.

Metoda dendrocronologică

Numele acestei metode derivă din cuvintele greceşti: „dendron”–copac, „cronos”–timp şi „logos”–vorbire; metoda aceasta se bazează pe proprietatea speciilor de arbori din zonele temperate şi reci, de a-şi schimba-din diferite cauze–grosimea inelelor anuale de creştere. În secţiunile trunchiurilor arborilor se pot observa urmele inelelor de creştere anuale, care sunt variabile sezonier şi de la un an la altul. Grosimea şi structura acestor inele sunt influenţate de proprietăţile interne ale plantelor şi de condiţiile schimbătoare ale mediului înconjurător. Printre factorii interni care influenţează creşterea inelelor anuale sunt: vârsta plantei, periodicitatea de producere a seminţelor, cantitatea de seminţe produse, poziţia inelului în trunchi, intensitatea de asimilaţie şi transpiraţie a plantei. Adăugăm, factorii ecologici–care depind în principal de relaţia umiditate/temperatură (densitatea arborilor, acţiunea dăunătorilor…). Aceşti factori acţionează împreună sau separat asupra plantei, favorizând sau nu creşterea acesteia. În consecinţă, condiţiile favorabile plantei provoacă o lărgire a inelelor de creştere, iar cele nefavorabile, o îngustare a acestora. Cercetarea unui număr foarte mare de arbori, dintr-o regiune bine delimitată ecologic, permite precizarea trăsăturilor inelelor de creştere, acestea constituindu–se în repere anuale sau ale unor succesiuni de ani din zona respectivă. În funcţie de condiţiile paleo-climatice specifice se poate stabili o scară dendrocronologică regională (aşa numitele diagrame dendrologice). Având în vedere aceste scări (diagrame), prin comparare cu fragmentele de lemn sau cărbune descoperite prin metodele arheologice, se pot obţine informaţii–relativ precise–cu privire la stratul din care au fost obţinuţi cărbunii de lemn respectivi.

Metoda a fost elaborată după primul război mondial în S.U.A., dar a fost rapid adoptată în numeroase state (în special din Europa), unde s-au realizat asemenea „diagrame dendrologice”.

Palinologia

Numele metodei derivă din cuvintele greceşti: „palyno”–a răspândi, a împrăştia şi „logos”–studiu; ştiinţa care se ocupă cu studiul polenului, al sporilor actuali şi fosili. Ramurile palinologiei sunt: geopalinologia şi copropalinologia.

Geopalinologia, se ocupă cu studiul polenului şi al sporilor fosili (precuaternari) şi subfosili (cuaternari–inclusiv cu cei din staţiunile preistorice). Se poate astfel reconstitui aspectul vegetaţiei, inclusiv caracterul climei din perioada dată.

Copropalinologia, se ocupă cu extracţia polenului şi sporilor din coprolitele provenite de la diferite animale şi chiar de la om; metoda este folosită în special în staţiunile arheologice preistorice.

Totalitatea polenului şi sporilor, calculaţi procentual, la un anumit nivel, alcătuieşte un spectru polinic. Succesiunea spectrelor polinice, de la un strat la altul, alcătuieşte o diagramă polinică. Aceasta redă diferitele aspecte ale vegetaţiei şi schimbările de climă din perioada sedimentelor analizate. Studiile palinologice din cadrul cercetărilor arheologice, aduc contribuţii importante în stabilirea cadrului fitogeografic şi climatic al unei anumite perioade. Pot fi astfel aflate date importante privind începuturile agriculturii prin identificarea gramineelor de tip „cerealia”, proporţiile în care au fost cultivate, referiri la plantele utilizate de către omul primitiv.

Pentru stabilirea unei cronologii relative, cele mai exacte metode sunt cele fizico-*chimice. În esenţă este vorba despre diferite analize, posibil a fi efectuate în condiţiile e*xploziei tehnico-*ştiinţifice a epocii moderne. Dintre acestea, cele mai utilizate metode sunt următoarele:*

Metoda radiocarbonului (carbon 14)

Această metodă s-a dezvoltat după al II-lea război mondial, pe fondul progreselor realizate în fizica nucleară, în domeniul fisiunii elementelor radioactive. Carbonul 14 (numit în general C-14), este un element deseori invocat de către arheologi. Principiul datării cu C-14 se bazează pe măsurarea slabei radioactivităţi a acestui element, absorbit–în timp–de materiile organice în cantităţi variabile.

C-14 este unul dintre componenţii carbonului conţinut în gazul carbonic atmosferic. Gazul carbonic, care conţine îndeosebi C-12, plus aproximativ 1% C-13, primeşte o cantitate slabă de C-14, în urma bombardamentului cu raze cosmice a azotului din stratosfera inferioară (la circa 20.000 metri). C-14 constituit astfel este radioactiv o perioadă de 5.700 ani (perioada unui corp radioactiv este timpul după care radioactivitatea lui este redusă la jumătate). Perioada este extrem de scurtă, dacă o comparăm cu cea a potasiului, care este de 1,3 miliarde de ani sau cea a uraniului care este de 4 miliarde de ani (este vorba despre uraniul 238).

C-14 are proprietatea de a se înnoi continuu datorită radiaţiei cosmice, concentraţia lui în atmosferă fiind–în general–constantă (spre deosebire de potasiu şi uraniu, care–create în momentul formării planetei–dispar treptat).

Pentru a se efectua analize, C-14 este preferat altor izotopi radioactivi, datorită participării lui la compoziţia gazului carbonic. Acesta este asimilat de organismele vii în timpul respiraţiei, adică în perioada în care au loc schimburile gazoase cu atmosfera. În momentul în care un corp organic moare, această asimilare încetează, iar activitatea lui C-14, fixat în organismul mort, diminuează. Cum perioada lui C-14 este de 5.700 ani, fiind de 15 dezintegrări pe minut, această activitate va descreşte în timp la 7,5 dezintegrări pe minut. În acest fel se poate stabili un principiu de măsurare: prin determinarea intensităţii activităţii lui C-14 care mai este conţinut în resturile vegetale sau în oasele studiate. Se poate astfel stabili cât timp a trecut de la moartea organismului viu respectiv. Teoretic, principiul în sine pare uşor de aplicat. În realitate operaţia de măsurare nu este uşoară,

căci „pulsaţiile” sunt deosebit de delicate, fiind necesară o eliminare totală a elementelor parazitare, operaţiune cu atât mai dificilă cu cât eşantionul studiat este mai vechi. Cele 7,5 dezintegrări pe minut ale primei perioade devin 3,75 dezintegrări pe minut după 11.400 ani etc… După 40.000 ani, nu vom mai obţine decât fracţiuni de dezintegrări pe minut, fiind foarte greu de măsurat „pulsaţiile” în condiţiile în care există radioactivitate parazitară în laborator, iar razele cosmice îngreunează măsurătorile. În aceste condiţii, metoda trebuie limitată la eşantioane situate undeva în zona a 40.000 ani vechime.

Au existat şi alţi factori care au făcut specialiştii să fie mai atenţi cu utilizarea acestei metode; de exemplu studiul mumiilor andine a dezvăluit cercetătorilor că plantele (vegetalele) de aceeaşi vârstă–deşi respiră aceeaşi atmosferă–nu au în mod riguros aceeaşi proporţie de C-14 în carbonul lor. S-a mai stabilit că proporţia cantităţilor de C-14 în raport cu cele de C-12 şi C-13 din atmosferă a variat cu timpul. Verificările efectuate pe baza dendrocronologiei au permis să se stabilească aproape exact că diferenţele de datare obţinute („întinerire” cu C-14), se datorau unei concentrări de C-14 superioară cu circa 15%, care s-a produs acum aproximativ 6.500 ani. Explicaţia acestui fenomen stă în intensitatea crescută a radioactivităţii solare.

În sfârşit, trebuie menţionat şi un factor important care va trebui să fie luat în seamă de cercetătorii arheologi din viitor. Este vorba despre radioactivitatea accentuată din epoca actuală provocată de experienţele nucleare. Specialiştii din fizica nucleară arată că în urma numeroaselor experimente nucleare s-a ajuns în anul 1963 la o cantitate de C-14 în atmosferă dublă faţă de normal. Concluzia care se poate desprinde este că dacă se datează cu C-14 resturile plantelor şi ale animalelor care au trăit în această epocă, ar părea că ele nici nu s-au născut şi că se vor naşte foarte târziu faţă de momentul în care trăiesc în realitate, aproximativ după 5.700 ani. Este destul de clar faptul că vor exista importante dificultăţi de interpretare în viitor, dacă nu vor fi luate în calcul experienţele nucleare ale epocii noastre.

Metoda este utilizată–în special–în operaţiile de datare care pornesc de la corpurile radioactive, pentru paleontologie, arheologie, geologie şi geofizică.

Metoda potasiu–argon 40

Această metodă este foarte mult apreciată de arheologi şi preistoricieni; ea poate fi utilizată pentru datări care se situează undeva în jurul a 10.000.000 ani. Unul dintre atomii potasiului, potasiu 40, este radioactiv, dezintegrarea lui generând argon. Argonul este gazul rar–cel mai răspândit în atmosferă–motiv pentru care a şi fost ales pentru umplerea becurilor electrice. Deoarece potasiul 40 este inclus foarte frecvent în minerale, atomii de argon formaţi rămân, datorită neutralităţii acestui corp, fixaţi cu atât mai bine, cu cât granulometria rocii este mai fină şi densitatea sa mai mare. Prin măsurarea cantităţii de argon din potasiul 40 dezintegrat, determinând raportul dintre aceste două elemente putem afla data formării rocii respective. Metoda este folosită îndeosebi pentru datarea staţiunilor arheologice paleolitice.

Metoda de datare cu ajutorul uraniului

Această metodă se bazează pe proprietatea uraniului de a se acumula în corpurile vii într-o mică cantitate (3 părţi la un milion). La moartea fiinţei, uraniul se transformă încet în thoriu 230. Eşantionul studiat este analizat pentru a se determina cantitatea existentă din cele două metale rare. Apoi, se determină proporţia thoriului raportată la cea a uraniului care a mai rămas, iar acest raport permite calcularea vârstei eşantionului studiat. Aceste determinări permit datarea unor eşantioane organice mai vechi decât cele studiate cu ajutorul metodei C-14.

Metoda de datare cu ajutorul fluorului

Metoda aceasta este una relativ recentă. Principiile ei au fost însă cunoscute încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, fiind descoperite de chimistul englez James Middleton (în 1848).

Fluorul are proprietatea de a se fixa pe dinţi şi în oase. Fluorul din apele dulci se depune sub formă de fluorină, pe toţi dinţii, dar şi pe oasele întâlnite în sol. Acest fenomen are un caracter continuu, de regularitate în timp. În ceea ce priveşte locul în care se petrece fenomenul, el cunoaşte variaţii semnificative. Locurile uscate sau adăpostite sunt defavorabile pentru realizarea acestui tip de determinare, în timp ce locurile umede sunt foarte bogate în fluor.

Datarea absolută este dificilă dacă se recurge numai la măsurarea cantităţii de fluor; acesta este motivul pentru care s-a recurs la măsurări repetate şi–în acelaşi timp–la determinări ale conţinutului de azot din oase, pentru a se obţine rezultate cât mai precise. Numai studiul cu fluor permite datări relativ precise ale diferitelor oase descoperite în acelaşi sol.

Hidratarea obsidianului

Aceasta este o metodă recentă de datare a obiectelor din obsidian (rocă sticloasă, de origine vulcanică de culoare neagră-cenuşie sau cenuşiu-alburie. Este o rocă mai tăioasă decât silexul, fiind mult utilizată în preistorie). Din momentul creării unei noi suprafeţe prin prelucrarea uneltelor, începe un proces de absorbţie a apei din mediul înconjurător, care duce la formarea unui strat de hidratare a cărui adâncime poate fi măsurat la microscop. Adâncimea de penetraţie a hidratării pe un artefact furnizează posibilitatea măsurării timpului scurs de la fabricarea acestuia. Rata de hidratare este influenţată direct de condiţiile de mediu, astfel încât aceasta este deosebită de la o regiune la alta şi de la o epocă la alta (având în vedere variaţiile de climă în pleistocen şi chiar în holocen). Din acest motiv, înainte de a utiliza hidratarea obsidianului ca metodă de datare, este necesar a se determina rata de hidratare pentru regiunea respectivă. Aceasta se

poate realiza cu ajutorul radiocarbonului, datându-se straturile în care se găsesc obiecte de obsidian şi observându-se cu cât creşte adâncimea de hidratare de la un strat la altul. Se poate calcula numărul de ani care corespund cu grosimea unui micron de hidratare.

Această metodă mai poate fi folosită şi în cazul reutilizării unor unelte de obsidian de către purtătorii unor culturi mai recente decât cele în care au fost confecţionate. Prin observaţii ale adâncimilor diferite ale procesului de hidratare la unele piese care ar fi trebuit să aibă aceeaşi vârstă de fabricaţie conform contextului arheologic în care au fost descoperite.

Procesul de hidratare este restrictiv; el nu este caracteristic şi altor roci abundent folosite în preistorie.

Metoda arheomagnetică

Numele acestei metode derivă din limba greacă, „arhaios”–vechi şi magnetism–fenomen fizic al Pământului; metoda se bazează pe principiul paleo-magnetismului sau magnetismului termoremanent al Pământului. În esenţă este vorba despre aplicarea practică a rezultatelor cercetărilor fizico–magnetice, care arată că de-a lungul timpului s-a produs o schimbare semnificativă a direcţiei câmpului magnetic al Pământului. Rocile, ceramica, se magnetizează la temperaturi de peste 600°C., vectorul direcţiei magnetice fiind cel din momentul arderii (magnetizării). Comparând variaţia seculară a câmpului magnetic cu direcţia reţinută de obiectul ars (ceramică, rocă, argilă) se poate data cu o precizie de până la +/- 25 ani, vechimea vestigiilor analizate.

Alte metode fizico–chimice care au rolul de a clarifica problemele cronologiei absolute apar în orizontul cercetărilor arheologice pe măsură ce ştiinţele exacte fac progrese; enumerăm încă câteva metode care încearcă a se imune din ce în ce mai mult în ultimii ani: metoda oxigen-isotopic, metoda termoluminiscenţei, racemizarea aminoacizilor…

Geocronologia

Numele metodei derivă din limba greacă: „geo”–pământ, „cronos”–timp, „logos”–vorbire; metodă de datare care se bazează pe sinteza datelor stratigrafice şi coroborarea rezultatelor datării relative (prin studiile paleofloristice, paleofaunistice, paleoantropologice, sedimentologice…), cu cele obţinute prin metode de datare absolută, fizico–chimice (radiocarbon, potasiu-argon 40, fluor, uraniu…). Scopul final este reconstituirea succesiunii temporale a condiţiilor de mediu în care s-au desfăşurat diferitele fenomene geologice şi arheologice.

În cercetările arheologice de la noi din ţară, cele mai utilizate metode pentru obţinerea unei ***scări geocronologice***, sunt: analiza sporo–polinică, studiul paleofaunistic şi paleofloristic (cărbuni din vetrele preistorice), analiza granulometrică, paleopedologică, antropologică şi radiocarbon.

VI. MEMORIUL ARHEOLOGIC (RAPORTUL DE SĂPĂTURĂ)

Moto:
„Veşnic căutând adevărul şi niciodată găsindu-l”
(Irenaeus)

Rezultatele obţinute în urma încheierii fazelor cercetării arheologice, dintr-o campanie de săpături, sunt prezentate specialiştilor prin intermediul **memoriului arheologic** (cunoscut şi sub numele de ***raport de săpătură***).

Problemele urmărite în memoriul arheologic privesc–în mod obligatoriu–câteva elemente fundamentale ale cercetării:

- ***chestiuni importante ale istoricului cercetărilor arheologice din staţiunea arheologică respectivă;***

- ***descrierea, în cele mai mici amănunte, a săpăturii efectuate în campania arheologică în cauză, explicându-se şi conexiunile de la care s*-a pornit campania arheologi*că;***
- ***analiza stratigrafică amănunţită a săpăturii* efectuate;**
- ***descrierea sumară a vestigiilor descoperite, acestea urmând a fi ulterior mai temeinic analizate;***
- ***datarea şi atribuirea obiectelor descoperite;***
- ***încadrarea complexului arheologic cercetat în aria culturală căreia îi aparţine…***

Memoriul arheologic este, în aceste împrejurări, o prelucrare primară a informaţiilor de natură istorică relevate prin intermediul cercetării respectivului complex arheologic; în partea finală a memoriului (raportului) se încearcă–de regulă–şi anumite interpretări de natură istorico–arheologică a obiectivului cercetat.

Memoriul arheologic este prezentat în sesiuni anuale de comunicări ştiinţifice de specialitate, publicat în formă restrânsă sau extinsă în diferite publicaţii de specialitate.

În ţara noastră, în ultimele decenii s-au organizat–de regulă–înainte de sesiunile naţionale de rapoarte arheologice, sesiuni zonale (de obicei pe provincii istorice), întâlniri în care discuţiile purtate aveau rolul de a sedimenta şi clarifica rezultatele respectivelor campanii.

La fel ca şi în străinătate şi în ţara noastră apar numeroase reviste şi publicaţii arheologice, în care sunt publicate numeroase rapoarte de săpătură (în forma lor restrânsă sau extinsă), discuţii şi dezbateri pe diferite teme arheologice dintr-o epocă sau alta. Rezultatele cercetărilor sunt însoţite–în cele mai multe cazuri–de un bogat material ilustrativ (hărţi, desene, schiţe, fotografii ale săpăturii propriu-zise sau ale unora dintre obiectele descoperite, liste de descoperiri, fişa descriptivă a pieselor rezultate în săpătură…) pentru a se susţine cu argumente dintre cele mai diverse concluziile la care cercetătorii au ajuns sau doresc să ajungă. Se oferă–în acest fel–şi posibilitatea de contact „vizual” tuturor arheologilor şi istoricilor care

sunt interesaţi de cercetările în cauză, efectuându-se în acest fel şi un „control" ştiinţific al întregii comunităţi ştiinţifice.

Memoriile arheologice sunt publicate la noi în ţară–de regulă–în revistele institutelor de istorie, de arheologie, muzeelor sau în „cronici" ale cercetărilor care apar cu ocazia sesiunilor naţionale de rapoarte arheologice.

EXEMPLU:

„**123. TURDA,**[42] jud. Cluj; Mihai Bărbulescu, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca; Ana Cătinaş, Claudia Luca, Muzeul de istorie Turda; Adrian Husar, Universitatea „Petru Maior" Târgu Mureş; Marius Grec, Pavel Husarik.

Cercetările arheologice la castrul legiunii V Macedonica s-au desfăşurat în „**praetentura dextra**", la termele castrului, continuându-le pe cele din campaniile 1993 şi 1995. La complexul termal propriu-zis, situat la sud de **palestra**, s-a descoperit în întregime unul din spaţiile centrale. Spre vest acest compartiment este mărginit de un şir de piloni din beton şi cărămidă, foarte rezistenţi, al căror rost nu este, deocamdată, lămurit. Tehnica de construcţie sugerează prezenţa unui bazin. Materialul arheologic, ca pretutindeni în aceste terme, este redus; printre altele aici s-a descoperit un inel de aur.

La vest de palestra s-a confirmat existenţa unui bazin, care prin formă, dimensiuni (prin interior 29,60 x 10,34 m) şi adâncimea redusă pare a fi fost frigidarium. Iniţial fundul bazinului a fost podit cu scânduri (s-au descoperit fragmente din această „duşumea", scândurile subfosilizate având lăţimea de 14-15 cm). Un nivel ulterior al fundului bazinului este reprezentat de un strat de cocciopesto, gros pe alocuri de 20 cm. Un al treilea nivel de călcare este constituit dintr-un pavaj de cărămizi. Aproximativ la mijlocul zidului rostul unui „supraplin". Întrucât pavajul cu cărămizi atinge cota acestei lespezi, trebuie admis

[42] Comisia Naţională de Arheologie, **Cronica cercetărilor arheologice**, campania 1996, a XXXI-a Sesiune Naţională de rapoarte arheologice, Bucureşti, 12–15 iunie 1997, pp. 70–71.

că în ultima fază de funcţionare a construcţiei, când s-a amenajat pavajul de cărămizi, s-a renunţat la bazin.

A fost sondat canalul deversor, cunoscut din campaniile precedente. Este construit din piatră, fundul (la adâncimea de–2,15 m) este pavat cu cărămizi, lărgimea–0,70 m. A fost cercetată extremitatea nordică a canalului deversor. Aici s-a constat prezenţa unui canal secundar, construit din cărămizi, care deversează în canalul colector. Amenajările din piatră şi cărămidă de pe ultima porţiune a canalului mic, joncţiunii cu canalul principal, prezenţa unui labrum de piatră întreg, ca şi a unui fragment de labrum de piatră cu picior, refolosit ca piatră de construcţie, indică aici latrinele. S-a descoperit, în nivelul superior al canalului latrinei, un inel de aur cu gemă.

Între canalul secundar şi zidul frigidarium-ului s-a descoperit un mormânt de inhumaţie, aparţinând unei femei („Franziskaz"), cu inventar deosebit de bogat: cercei de aur cu capete poliedrice cu almandine, fibule de argint aurit cu semidisc, cataramă de argint aurit cu garnitură de aur şi almandine, mărgele de chihlimbar, mărgele de la o broderie, pieptene de os, oglindă de tip nomad, catarame de argint de la încălţăminte, mici fragmente din veşminte şi din giulgiu.

Datare: a doua jumătate a sec. V sau începutul sec. VI. Mormânt „princiar", de atribuit ostrogoţilor sau gepizilor."

VII. MONOGRAFIA ARHEOLOGICĂ

Moto: **„E mult mai plăcut să spui adevărul decât să-l asculţi.” (Polemon)**

Prelucrarea informaţiei istorice extrasă prin intermediul cercetării arheologice, într-un mod superior, se face prin intermediul monografiei arheologice. Aceasta reuneşte într-un ansamblu informaţiile rezultate din mai multe campanii arheologice, încercând o viziune de largă generalitate asupra complexului arheologic cercetat. Atunci când informaţiile arheologice sunt deosebit de bogate se pot alcătui monografii tematice, abordându-se doar un anumit aspect al staţiunii arheologice cercetate. Astfel se pot alcătui repertorii pe categorii de descoperiri arheologice (tezaure monetare, arme, unelte, obiecte de podoabă…), concluziile istorice fiind deosebit de importante. Ştiinţa istorică este pusă astfel în postura benefică, de a prelua la un grad mai mare de generalitate informaţiile arheologice, în vederea realizării sintezei istorice.

Monografiile arheologice sunt rezultatul unor cercetări îndelungate, pe de o parte, dar sunt şi de o deosebit de mare diversitate.

EXEMPLE:

G. Popilian, **Necropola daco-romană de la Locuşteni**, Craiova, 1980 (180 p.)

Este o lucrare complexă, care analizează cimitirul daco-roman de la Locuşteni, comuna Daneţi, judeţul Dolj, primul sit arheologic de acest tip cercetat exhausiv din Dacia Inferioară (între anii 1969–1975). Alături de celelalte monumente similare din Dacia intracarpatică, necropola daco-romană de la Locuşteni oferă o documentaţie arheologică foarte bogată care, infirmă teoria conform căreia dacii au fost exterminaţi după cucerire de către romani şi atestă–în acelaşi timp–în mod concret activitatea creatoare a populaţiei autohtone, care

se dovedeşte receptivă la formele superioare ale culturii materiale romane.

Cuprinsul lucrării este edificator şi subliniază clar zona deosebit de largă a cercetării:

M. Bărbulescu, **Din istoria militară a Daciei romane**, **Legiunea V Macedonica şi castrul de la Potaissa**, Cluj-Napoca, 1987 (204 p.)

Lucrarea este un exemplu de monografie militară, fiind analizată activitatea unei importante legiuni, care a staţionat în provincia Dacia în perioada 168–271. Sunt analizate o parte a informaţiilor obţinute prin cercetarea castrului de la Turda (antica Potaissa), în 16 campanii arheologice (1971–1986), intenţia autorului fiind de a publica şi un al doilea volum.

Cuprinsul lucrării este edificator în ceea ce priveşte seriozitatea abordării ştiinţifice:

M. Bărbulescu, **Potaissa (studiu monografic),** Turda, 1994 (201 p.)

Această monografie a fost realizată în prelungirea precedentei, având în vedere că oraşul antic nu este altceva decât rezultatul, materializat într-o aşezare de tip urban, existenţei marii unităţi militare din castrul vecin. O astfel de monografie are menirea de a încerca o reconstituire istorică, limpede delimitată temporal şi spaţial: viaţa romană dintr-un oraş de provincie.

Cuprinsul unei astfel de lucrări este edificator pentru scopul pa care şi l-a propus:

M. Grec, **O istorie a Daciei Porolissensis (istoria militară a provinciei în material tegular),** Arad, 2000 (246 p.)

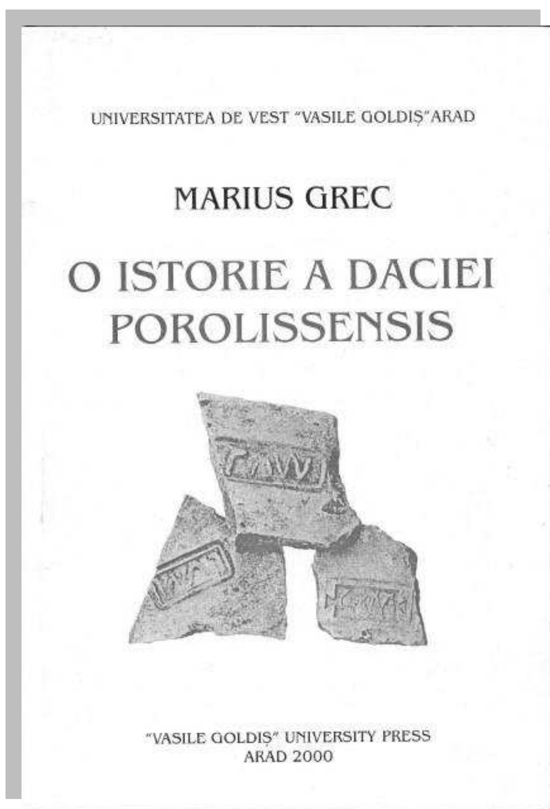
Este un exemplu de monografie care se axează pe studiul unui anumit tip de material (vestigiu) arheologic. În acest caz este vorba despre studiul materialului tegular (material de construcţie: cărămizi, ţigle, olane…) dintr-un anumit teritoriu bine delimitat (provincia romană Dacia Porolissensis). Această monografie completează în mod necesar monografiile menţionate anterior referitoare la castrul legiunii V Macedonica şi cea consacrată oraşului Potaissa, având în vedere că unitatea de elită romană era cea mai importantă din provincie. Cuprinsul monografiei este în concordanţă cu scopul propus:

I. Introducere
II. Producerea materialului tegular în mediul militar
III. Ştampile militare
   1. Consideraţii despre marcarea produselor tegulare, cu privire specială la ştampilele militare
   2. EX(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)
   3. Ştampilele unităţilor auxiliare …
   4. Ştampilele legiunii V Macedonica
   5. Alte ştampile de legiuni în Dacia Porolissensis
IV. Scrierea pe materialul tegular militar
V. Diverse „impresiuni” pe materialul tegular militar
VI. Concluzii

Bibliografie

Anexe

Rezumat în limba germană

O monografie este asemenea unui organism viu, fiind într-o continuă completare cu noi şi noi date despre tema abordată, în măsura în care cercetările sunt continuate. Monografia prezentată mai sus nu face excepţie, astfel ea a fost completată cu un nou volum:

M. Grec, **Imaginea Legiunii V Macedonica în inscripţii**, Arad, 2004 (102 p.)

Volumul este structurat astfel:

I. Introducere
II. Pagini din trecutul istoric al Legiunii V Macedonica

VII. DISCIPLINE CONEXE ARHEOLOGIEI

Moto: **„Veţi cunoaşte adevărul şi adevărul vă va elibera” (Iohannes)**

Cercetarea arheologică clasică (greco-romană) este cea care–aşa cum am mai arătat–a cunoscut cea mai puternică dezvoltare, fiind domeniul de cercetare care a dezvoltat cel mai mult metodologia cercetării. Arheologia a dezvoltat în timp discipline conexe, care sunt catalogate de către istorice drept „ştiinţe auxiliare ale istorie”. Acestea prelucrează materialul arheologic (vestigiile scoase la lumină prin metode arheologice), deci mai degrabă ar putea fi considerate discipline auxiliare ale arheologiei.

Principalele discipline care, în mod necesar s-au dezvoltat prin extinderea metodologiei de cercetare de tipul arheologiei clasice, sunt: numismatica, studiul ceramicii, sfragistica (sigilografia), toreutica, gliptica, epigrafia.

Numismatica[43]

(După, npopamuseum.netfirms.com/.../numismatica.htm)

Numele acestei ştiinţe derivă din latinescul „nummus”, preluare a denumirii greceşti „nomos”, denumire dată iniţial monedei romane. Din antichitate şi până astăzi moneda a parcurs o îndelungată istorie, dar preocupările pentru cercetările numismatice propriu-zise s-au dezvoltat cu precădere în ultimele două secole.

Arheologia este cea care furnizează numismaticii materialul supus analizelor, monede descoperite întâmplător sau în cercetările sistematice, tezaure monetare… În dezvoltarea ei, numismatica, a generat dezvoltarea şi specializarea unor discipline care-i oferă preţioase informaţii: heraldica, iconografia (pentru reprezentările de pe monede), metrologia (pentru sistemul de măsură după care sunt date valorile exprimate prin monede). Precizăm că numismatica se ocupă doar cu studiul monedelor nu şi al bancnotelor.

Numismatica are în sfera preocupărilor patru grupe de probleme: istoria monedei, probleme de numismatică descriptivă, de metrologie

[43] C-tin Preda, în **Dicţionar de istorie veche a României** (**Paleolitic–sec. X**) (coordonator D. M. Pippidi), Bucureşti, 1976, pp. 433; **Idem**, în **Enciclopedia civilizaţiei romane** (coordonator D. Tudor), Bucureşti, 1982, pp.542–543; **Idem**, în **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României**, vol. I, (D–L), Bucureşti, 1996; G. Rachet, **Dicţionar de civilizaţie greacă** (**Larousse**), Bucureşti, 1998, p. 201; J. Cl. Fredouille, **Dicţionar de civilizaţie romană** (Larousse), Bucureşti, 2000, pp. 132–133.

şi–în sfârşit–de circulaţie monetară, inclusiv rolul ei în viaţa economică.

a. Istoricul apariţiei şi evoluţiei monedei

În istoria monedei se pot distinge trei mari perioade: perioada monedei antice, a monedei medievale şi a monedei moderne. Arheologia este interesată de primele două perioade. În antichitate atât grecii cât şi romanii au utilizat sisteme monetare evoluate. În perioada premonetară (înainte de apariţia monedei ca unitate etalon de schimb), calculul privind schimburile comerciale se făceau prin evaluare în animale (la romani, „pecus”–turmă, de unde provine denumirea de „pecunia”–monedă), în sare (de unde derivă numele de salariu–retribuţie pentru o anumită muncă prestată), în bucăţi de metal (de obicei preţios: aur, argint sau bronz). Până la marcarea acestora nu a mai fost decât un singur pas.

Acesta este motivul pentru care la greci se regăsesc aceleaşi denumiri pentru monede şi pentru greutăţi, ele reprezentând o greutate echivalentă în material preţios: un exemplu edificator este cel al „drahmei” (monedă greacă, utilizată şi de macedoneni) de argint, mai rar de aur. În cadrul sistemului ponderal antic, „drahma” reprezintă a suta parte dintr-o „mină”, valorând la rândul ei 6 „oboli”. Avea ca multipli mai importanţi pe linie monetară: „didrahma” şi „tetradrahma”, iar ca submultipli: „obolul”, „diobolul” şi „triobolul”. Greutatea unei „drahme” a variat de la un sistem ponderal la altul, de la o epocă la alta, dar a fost în jurul a 4–8 grame.

Romanii au utilizat lingoul (o bucată de metal topit şi turnat într-o anumită formă). Monedele de aramă au fost „libra” şi „uncia”. Cea mai importantă monedă romană a fost „denarius”. Confecţionată din argint, a fost utilizată în timpul Republicii, dar şi a Imperiului, circulând şi la popoarele vecine. Primii denari au fost bătuţi, probabil în secolul al III-lea î. Hr. (269–după unii autori, 211/210–după alţii). Valoarea monedei a fost fluctuantă (3,9g=1/84 libre, în epoca Republicii; 3,4g=1/96 libre în epoca lui Nero; în acelaşi timp materialul a fost diluat cu aramă: 15% în timpul lui Marcus Antonius,

20% sub Traian, 50% sub Septimius Severus). Denarul va fi înlocuit treptat cu altă monedă de argint ”antoninianus”, începând cu domnia lui Caracalla. Moneda de aramă se numea „as”, iar cea de aur „aureus”.

In evul mediu sistemul monetar se diversifică. Numeroase emisiuni monetare se cunosc în Imperiul Bizantin, în apusul Europei, dar şi în lumea arabă. În Europa se emit monede în cantitate mare în statele italiene, germane, anglo-saxone.

b. Numismatica descriptivă

Este o ramură a numismaticii generale, care se ocupă cu descrierea în detaliu a monedei: dimensiuni, formă, greutate, materialul din care este confecţionată, imaginea sau imaginile reprezentate, inscripţia, explicaţii pe marginea acestor detalii. Pe baza acestor date se poate face identificarea monedelor, încadrarea în anumite emisiuni monetare, datarea monedelor.

Studiul amănunţit al înfăţişării monedelor conduce spre cercetarea tehnicilor de confecţionare a lor, a centrelor de „batere” a lor. Dreptul de a bate monedă era extrem de limitat, aparţinând puterii centrale din stat. Monetăriile erau supuse unui control sever din partea autorităţii centrale. „Baterea” monedelor era un meşteşug, dar care foarte curând se va transforma în artă.

c. Metrologia numismatică

Este ramura numismaticii care se ocupă cu sistemul de măsurare şi valorizare al monedelor. În toate epocile istorice vechi au existat sisteme monetare foarte diferite (am expus câteva consideraţii la problemele privind istoricul monedei), fapt care a creat dificultăţi în ceea ce priveşte operaţiunile de schimb monetar.

Mult timp monedele conţineau o valoare reală, exprimată în cantitatea de metal preţios conţinută. Se va trece mai apoi la marcarea valorii monedei pe una din feţe, în acest fel valoarea reală se va îndepărta din ce în ce mai mult faţă de valoarea nominală.

Metrologia numismatică oferă importante date despre sistemul ponderal al monedelor, sistemul lor de diviziune, etalonul monedelor, acoperirea monedei în aur.

d. Circulaţia monedei; rolul ei în viaţa economică

Moneda s-a născut dintr-o stringentă necesitate economică: facilitarea schimburilor de produse, contribuind la stabilirea unor raporturi între acestea. Numismatica, deci, nu poate rămâne la aspectul descriptiv al monedei. Descoperirile arheologice-izolate sau tezaure monetare–oferă date importante despre circulaţia monetară, consecinţă a vieţii economice mai mult sau mai puţin intense. Istoricul poate extrage concluzii valoroase cu privire la dezvoltarea economică a diferitelor zone geografice în anumite perioade istorice sau cu privire la raporturile dintre anumite popoare sau state la un moment dat.

e. Cataloagele numismatice („Corpus”–urile de monede)

Problema catalogării monedelor, strângerii lor în cataloage speciale, descrierii lor, analizării diferitelor aspecte legate de valoarea lor intrinsecă, istorică sau economică, au preocupat cercetătorii încă din secolul al XVII-lea. În 1690 Fr. Le Blanc publica la Paris un prim tratat care se referea la monedele franceze. Mai apoi numismaţii germani, italieni, unguri, polonezi vor realiza cataloage şi tratate de numismatică pentru ţările lor. În ţara noastră interesul pentru asemenea realizări devine mai stăruitor în secolul al XIX-lea, odată cu alcătuirea unor colecţii şi editarea unor lucrări de specialitate. La începutul secolului al XX-lea ia naştere „Societatea numismatică română” care va edita două importante publicaţii: „Buletinul societăţii numismatice româneşti” (1904–1947) şi „Cronica numismatică şi arheologică” (1920–1945). În 1957 va fi editată o nouă revistă de numismatică „Studii şi cercetări de numismatică”.

Nu trebuie să uităm un aspect deosebit de important pe care îl putem aborda cu ajutorul studiilor complexe de numismatică; este problema datărilor diferitelor staţiuni arheologice în care cercetătorii

descoperă monede. Aportul numismaticii este de multe ori nepreţuit deoarece monedele descoperite într-un anumit strat de cultură oferă posibilitatea de a stabili o limită de la care se pot face aprecierile de natură cronologică: data_emiterii monedei respective.

Numismatica a generat dezvoltarea unei ramuri aparte, **medalistica**, care are ca domeniu de cercetare medaliile. Termenul de medalie derivă din limba latină „mettalum" şi a fost atribuit pieselor de metal, care au forma monedelor, cu reprezentări bicefale, sunt confecţionate prin turnare sau batere, dar nu au valoare de circulaţie fiind emise pentru a comemora un anumit eveniment sau o anumită persoană. Iniţial medaliile s-au confundat cu monedele, dar–în timp–vor forma o categorie aparte. Medaliile sunt aniversare, jubiliare, comemorative, fiind emise cu ocazia unor evenimente deosebite.

Cea mai veche medalie din lume este considerată a fi o decadrahmă (piesă de 10 drahme) emisă de atenieni cu ocazia victoriei asupra perşilor de la Maraton (490 î.Hr.). Foarte curând vor apărea medaliile politice, pentru a se preamări anumite personalităţi (în Grecia, Orient, Imperiul Roman). La Roma, medaliile vor deveni un mijloc de propagandă imperială. După destrămarea Imperiului Roman, medaliile vor cunoaşte circa opt secole de uitare, ele reapărând în centrele urbane italiene în secolul al XIII-lea.

În ţările române, cea mai veche medalie–după medaliile romane de pe teritoriul Daciei–a fost emisă în 1600 cu prilejul primei uniri a tuturor românilor, reprezentându-l pe Mihai Viteazul.

Tehnica de realizare a medaliilor a fost similară celei de batere a monedelor, existând iniţial o scurtă perioadă în care medaliile au fost turnate. Din punct de vedere artistic, medaliile sunt mai îngrijit realizate, fiind un triumf al fineţii gravurii; medaliile au o valoare artistică şi istorică deosebită şi prin aceea că se depăşeşte cu mult valoarea lor intrinsecă.

Studiul ceramicii[44]

Ceramica este un element fundamental de cultură în cadrul civilizaţiilor străvechi şi vechi, fiind o creaţie a comunităţilor neolitice. Cercetările recente demonstrează că ceramica a fost rezultatul unui proces de poligeneză şi nu al unui proces de difuziune, legat de cultivarea plantelor şi sedentarizare.

Primele vase de ceramică au fost realizate undeva în intervalul 8000–7000 î.Hr., fiind realizate în vechea Fenicie (Byblos), în Iran (Ganj Dareh) şi Siria (Tell Mureybat). Primele vase nu au fost arse, ci doar uscate la soare. Acest proces nu a avut continuitate, abia pe la 6000 î.Hr. au apărut primele culturi ceramice, în Siria occidentală până în bazinul vestic al Mării Mediterane.

Dintre toate categoriile ceramice, cea mai importantă este olăritul. Studiile asupra acestor produse dau posibilitatea de a determina ariile culturale, mişcările de triburi, relaţiile de schimb dintre comunităţi. Vasele de ceramică oferă şi multiple posibilităţi de a fixa date de cronologie relativă sau absolută.

Pentru a se putea determina astfel de date este nevoie de a fi analizate multiplele aspecte care au tangenţă cu producerea şi utilitatea ceramicii: lutul, degresantul (roci, scoici, oase pisate, cioburi, pleavă, nisip, pietriş), modelarea vaselor ceramice (cu mâna, cu roata rapidă sau lentă), decorul utilizat (tehnici de incizie, de excizie, pictare, ştampilare, incrustaţii, aplicaţii de diferite alte materiale, ornamentarea în relief cu ajutorul tiparelor sau prin tehnica barbotinei…) cu elemente geometrice sau figuri, cu firnis sau smalţ.

Studiul tipologic al ceramicii încearcă să stabilească tehnici descriptive universale şi cunoaşterea funcţionalităţii diferitelor forme; studiul morfologic are în atenţie decorul şi forma, analizate prin tehnicile de lucru, instrumentele cu care s-a lucrat, motivele utilizate şi

[44] E. Comşa, S. Dimitriu, în **Dicţionar de istorie veche a României** (**Paleolitic–sec. X**) (coordonator D. M. Pippidi), Bucureşti, 1976, pp. 151–156; G. Popilian, în **Enciplopedia civilizaţiei romane** (coordonator D. Tudor), Bucureşti, 1982, pp. 547–548; R. Harhoiu, în **Enciplopedia civilizaţiei romane** (coordonator C. Preda), vol. II (A – C), Bucureşti, 1994, pp. 28–287; J. Cl. Fredouille, **op. cit.**, p. 28.

dispunerea pe vase a decorului. Se pot face aprecieri asupra trecerilor de la stadiul de producţii locale la importuri sau imitaţii de importuri. Aspectele sociale se pot aborda în raport cu funcţionalitatea respectivelor realizări ceramice. Se pot deduce anumite transferuri de populaţii, migraţii sau întrepătrunderi culturale, care au condus la schimbări stilistice sau de abordări tehnice.

În arheologie, unul dintre aspectele cel mai dificil de abordat, este cel cronologic. Cronologia relativă–aşa cum am arătat–se întemeiază pe observaţii de natură stratigrafică (atunci când ele există), dar şi pe analiza tipologică şi stilistică a ceramicii, care ajută la cunoaşterea conţinutului intern şi a evoluţiei de la o fază la alta.

Pe teritoriul ţării noastre primele vase de lut ars sunt datate pe la 6.000 î.Hr. Pasta era amestecată cu pleavă şi puţin nisip (purtătorii culturilor Dudeşti, Ciumeşti, Starcevo-Criş, primele faze ale culturii Boian…); în paralel începe a fi utilizată pasta amestecată cu cioburi pisate (spre sfârşitul culturii Starcevo-Criş), tehnică caracteristică pentru neoliticul târziu. Vasele erau realizate cu mâna din „suluri” de lut suprapuse şi sudate între ele. O altă metodă (mai puţin utilizată) presupunea utilizarea unui suport–din lemn sau piatră-pe care se fixa bucata de lut prelucrată, care se putea roti.

În neolitic vasele de ceramică sunt de o foarte mare varietate, fiecare cultură având tipuri specifice. Ornamentele sunt de asemenea de o mare diversitate, fiecare categorie având elemente decorative specifice. Vasele de uz comun sunt ornamentate cu barbotină, brâuri în relief alveolate, vârci, adâncituri făcute cu unghia sau vârful degetelor… Ornamentele vaselor de calitate, din pastă fină, sunt: linii incizate, benzi excizate, pictură cu diferite culori sau cu grafit. Motivele constau din linii simple arcuite, spirale, meandre, forme geometrice…

De cele mai multe ori, vasele de uz comun se ardeau în gropi deschise, iar celelalte fine, în cuptoare simple (de obicei de formă tronconică). Spre sfârşitul epocii neolitice, vasele pictate (culturile Cucuteni, Petreşti…) au fost arse în cuptoare evoluate, cu două camere suprapuse, comunicante, în care se putea regla cantitatea de oxigen. Datorită calităţii deosebite a vaselor de ceramică din culturile

mai sus amintite, este posibil ca acestea să fi fost lucrate în ateliere specializate, dar în general, ceramica în neolitic era confecţionată de femei.

În epoca bronzului, lutul era amestecat cu nisip, pietricele sau cioburi zdrobite foarte mărunt; în mod excepţional s-a folosit ca degresant, cuprul sau bronzul topit (cultura Verbicioara). Ceramica se caracterizează prin apariţia toartelor funcţionale (în special ceaşca cu una sau două toarte caracterizează fiecare cultură a epocii bronzului). Vasele erau astfel arse încât culoarea acestora era cenuşie, castanie sau neagră. Ca ornamente predomină incizia lată, umplută cu pastă albă elementele meandrice sau spiralate. În perioada de final a epocii bronzului apar o serie de elemente noi în ceea ce priveşte repertoriul formelor, motivele şi tehnica de realizare a ornamentelor. Noile elemente se vor impune în perioada următoare (Hallstatt), în principal fiind vorba despre: forma bi-tronconică cu marginea răsfrântă a vaselor, vase utilizate–nu de puţine ori-ca urnă în necropolele de incineraţie, străchini cu marginea arcuită spre interior, ceşti cu toarta supra-înălţată, vase din tipul „pyraunos”… Pasta utilizată era amestecată cu cioburi pisate, cu puţin nisip, fiind arse (cu excepţia celor din tipul „pyraunos”) în negru (exterior) şi roşu (interior). Vasele erau puternic lustruite în exterior, fapt care le conferea un luciu intens, metalic. Decorul era realizat în caneluri (oblice, scurte, în benzi orizontale sau în ghirlande…), iar pe pântecele vaselor se întâlnesc–de obicei–proeminenţe împinse din interior, de asemenea ornate cu caneluri. Vasele „pyraunos” sunt decorate cu brâuri alveolate groase, puternic reliefate, suprafeţele fiind imprimate cu striuri realizate cu o măturică (pentru a îmbunătăţi calităţile termice ale vasului). Ceramica canelată hallstattiană este cunoscută pe tot teritoriul de astăzi al ţării. În Hallstattul mijlociu se vor păstra–în general–multe dintre motivele anterioare (cultura Basarabi), dar vor apărea şi forme noi: strachina cu marginea evazată, fructiera, cana înaltă cu toartă. În perioada târzie a primei vârste a fierului (complexul cultural Bârseşti-Ferigile), deşi se păstrează multe elemente de ornamentaţie caracteristice întregii epoci, apar–din ce în ce mai clar–influenţele olăriei arhaice greceşti lucrate la

roată, atât în repertoriul formelor, cât cel al tehnicii de lucru, anunţând trecerea la ceramica geto-dacă propriu-zisă.

Ceramica geto-dacă de epocă La Tène, a cunoscut mai multe faze şi poate fi clasificată în anumite categorii, în funcţie de tehnica de lucru (la roată sau cu mâna), sau după calitatea pastei (rudimentară ori fină). Din punct de vedere cronologic, se pot face unele aprecieri generale:

- secolele VI–V î.Hr.–formele nu sunt încă pe deplin constituite, existând încă trăsăturile generale hallstattiene;
- secolele V–IV î.Hr.–se distinge o categorie de vase de ceramică fină, lucrată la roată şi cu mâna şi alta comună; alături de ceramica autohtonă se remarcă şi importurile de ceramică grecească de lux şi comună; formele nu sunt foarte diverse, remarcându-se vase de dimensiuni mari (bitronconice, clopot, sac, cu pereţii aproape drepţi), căni cu toarte, ceşti cu toarta supraînălţată, fructiere, străchini;
- secolele III–II î.Hr.–se generalizează fabricarea ceramicii lucrată la roată, preluată de la greci, tracii de sud sau celţi; dispar unele forme şi apar altele noi; dintre formele noi, care se impun, sunt urcioarele de lux, cu gâtul înalt cilindric;
- secolele I î.Hr.–I d.Hr.–reprezintă faza de maturitate , de apogeu a ceramicii geto-dace; cantitatea de ceramică descoperită este deosebit de mare, ceea ce atestă existenţa unor centre specializate; acum sunt transpuse la roată toate formele specifice, cu o singură excepţie–ceaşca opaiţ (căţuia)–care va fi lucrată în continuare cu mâna; pe lângă influenţele elenistice, sud–tracice şi celtice se impune acum, cu mare putere influenţa romană;
- secolele II–VI–situaţia ceramicii geto-dace se prezintă diferenţiat, în funcţie de situaţia concretă (teritorii ocupate de romani sau ocupate de dacii liberi); în teritoriile ocupate vor fi foarte puternice influenţele romane, deşi în săpăturile arheologice s-au mai descoperit ceşti-opaiţe, vase-borcan, fructiere (în aşezările rurale, castre, chiar oraşe–până în secolul VI); în teritoriile dacilor liberi, ceramica specifică geto-dacă, lucrată cu mâna sau la roată, va continua să fie produsă pe scară largă, existând chiar centre specializate: de exemplu la Medieşul Aurit (cel

puţin 10 cuptoare; influenţele romane vor pătrunde însă şi în lumea dacilor liberi la care se adaugă cele sarmatice sau germanice;
- secolele VI–VII–se constată o anumită diferenţiere tipologică între zonele intracarpatice şi cele extracarpatice; pe întreg teritoriul se continuă prelucrarea ceramicii cu mâna, observându-se o continuitate de tehnică, pastă şi ornamente din perioada anterioară (secolele IV–V);
- secolele VII–VIII–în întreg spaţiul nord-danubian se observă unitatea remarcabilă a tipologiei şi tehnicii de prelucrare a vaselor, concretizată în pasta nisipoasă de culoare brun-roşcată, lucrată la roată lentă, ornamentată cu benzi de linii orizontale sau în val, incizate, forma caracteristică fiind oala-borcan.

Deşi problematica studiului ceramicii este deosebit de stufoasă, considerăm că această succintă prezentare a scos în relief un important aspect: ceramica, toate elementele care sunt implicate în studiul acestui aspect cultural, oferă informaţii deosebit de valoroase de ordin economic, cronologic, tehnologic, demografic…, informaţii „obiective” şi abundente care ajută arheologia să reconstituie, realist, aspecte fundamentale ale societăţilor trecute.

Sfragistica (sigilografia)[45]

Numele provine din limba greacă „sfragis”–sigiliu; disciplină istorică, care studiază sigiliile. S-a încetăţenit ideea că sigilografia ar fi o disciplină caracteristică evului mediu şi perioadelor următoare, studiind sigiliile întrebuinţate pentru autentificarea actelor publice sau private; în evul mediu sigilografia s-a dezvoltat în strânsă legătură cu diplomatica.

Sigiliile erau utilizate, însă, şi în antichitate. Arheologia clasică (greco-romană) are în vedere sigiliile de plumb, de lut ars, ştampilele

[45] M. Gramatopol, în **Enciclopedia civilizaţiei romane** (coordonator D. Tudor), Bucureşti, 1982, p. 723; I. Barnea, în **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României**, vol. I (A-C), Bucureşti, 1994, pp. 62–64; M. Grec, **O istorie a Daciei Porolissensis** (**istoria militară a provinciei în material tegular**), Arad, 2000, pp. 25–35.

şi ponsoanele de pe materialul ceramic, de pe vase metalice şi de sticlă.

Amforele, vase înalte cu două toarte, erau utilizate pentru păstrare, dar mai ales pentru transportul lichidelor (untdelemnului, vinului); de origine greacă, vasele de acest tip au devenit obişnuite în Imperiul Roman. Deseori, pe una din toarte sau pe gâtul amforei, se aplica o ştampilă cu numele producătorului sau o inscripţie cu vopsea („tituli picti”) care se referea–de obicei–la capacitatea vasului.

Opaiţele („lucernae”–limba latină), erau o categorie de ceramică foarte răspândită în lumea greco-romană. Au apărut în Grecia încă în secolul al VI-lea, iar în lumea romană vor pătrunde din secolul al III-lea. Erau confecţionate uzual din ceramică, rareori din bronz sau aur. Fundul opaiţelor era inelar şi de multe ori avea aplicată o ştampilă în relief, care preciza numele producătorului.

În ultimele decenii s-a impus tot mai mult în atenţia cercetătorilor tot mai mult o nouă categorie de materiale ceramice ştampilate; este vorba despre materialul tegular de construcţie: cărămizi, ţigle, olane. Acest material avea o utilizare largă–atât în mediul militar, cât şi în cel civil. La fel ca şi în cazurile subliniate mai sus (amfore, opaiţe) şi în acest caz ştampilele era utilizate ca mărci ale producătorului (civil sau militar), pentru a oferi cumpărătorului garanţia calităţii–în acest caz al materialelor de construcţie–al dimensiunilor standard, atât de necesar acestei activităţi. Instrumentele de ştampilat folosite se numeau „signacula” şi erau din metal, lut, piatră, ghips, teracotă, marmură, lemn. Cele mai multe instrumente de marcat descoperite arheologic, sunt cele din metal Instrumentele din lemn–a căror existenţă a fost doar postulată–nu au fost descoperite, situaţie de înţeles, având în vedere materialul perisabil. Este foarte posibil, însă, ca ştampilele de lemn să fi fost pe scară largă utilizate–mai în cazul textelor complicate care cuprind ligaturi.

Cercetările arheologice au scos la lumină numeroase obiecte (vestigii) purtând ştampile (amfore, opaiţe, material tegular de construcţie, vase de ceramică, intalii…), catalogarea acestor ştampile, corelaţiile care se pot face în raport cu tipurile de obiecte pe care au fost aplicate, consideraţiile privind tehnica aplicării ştampilelor… au

determinat cercetătorii să le acorde o atenţie din ce în ce mai mare, pe de o parte, contribuţia acestor studii la obiectivarea rezultatelor cercetărilor arheologice fiind din ce în ce mai importantă, pe de altă parte.

Toreutica

Denumirea termenului derivă din limba greacă, respectiv de la verbul „toreuo”, desemnând meşteşugul sau arta decorării cu ajutorul dălţiţei sau dornului a unei suprafeţe metalice; motivele ornamentale pot fi executate în relief sau în adâncime. Decoratorul vaselor era în mod implicit şi realizatorul lor, deci toreutica se referă la întregul proces de fabricare şi împodobire a recipientelor metalice sau a altor obiecte din bronz, argint şi aur. Vasele de argint şi aur erau confecţionate prin batere la rece într-un disc metalic. Profilului astfel obţinut cu diverse unelte şi „calapoade” i se adăuga podoaba în relief, geometrică, zoomorfă sau antropomorfă; în ultimele două cazuri se utilizau modele de ipsos, cu duritate mare.

Dacă în cazul aurului şi argintului procedeul era într-o oarecare măsură relativ simplu (aceste metale sunt omogene), nu aceeaşi era situaţia în cazul bronzului, care după cum se ştie este un aliaj. Executarea şi împodobirea vaselor de bronz se făcea manual, cu excepţia acelora care erau turnate. Pentru o bună prelucrare a vaselor de bronz prin ciocănire, interveneau repetate încălziri la 500–600 grade menite a plasticiza metalul şi a împiedica spargerea acestora. Pe tot parcursul procesului tehnologic se căuta să se menţină grosimea egală şi rezistenţa constantă a pereţilor vasului confecţionat dintr-o singură bucată. Mânerele, buza, fundul şi piciorul se lucrau aparte, turnate în tipare, iar mai apoi se lipeau.[46]

[46] M. Gramatopol, **Dacia Antiqua–perspective de istoria artei şi teoria culturii**, Bucureşti, 1982, pp. 194–195; **Idem**, **Arta romană în România**, Bucureşti, 2000, pp. 148-157.

Izvoarele istorice scrise (Plinius cel Bătrân) menţionează numele unor toreuţi (meşterii specializaţi în toreutică)–dar izvoarele de prima mână sunt semnăturile de pe operele lor. Numele primului toreut roman este menţionat pe „Cista Ficoroni”, descoperită la Palestrina şi datând din secolul al IV-lea î.Hr.: „…Novios Plautios med Romai fecit” („…Novios Plautius m-a făcut la Roma”). Este vorba despre un campanian stabilit la Roma; de altfel cei mai vestiţi meşteri din Italia erau cei etrusci, campanieni şi tarentini.

Cuceririle romane în sudul Italiei, în Grecia şi Asia Mică au vărsat în tezaurul statului zeci de mii de piese de argintărie cizelată. După cucerirea Magneziei (în 188 î.Hr.), de către Scipio Asiaticus, deşi prada de război constând în vase de argint era considerabilă, ambasada etoliană primită în 172 î.Hr., de către Aelius Cato a mâncat în veselă de lut. În secolul I d.Hr. folosirea vaselor de argint devine comună, în rândurile aristocraţiei chiar la bucătărie. În ceea ce priveşte modelele utilizate se caută imitarea modelelor greceşti.

Perioada lui Augustus este dominată de producţia din atelierele microasiatice şi celor sud-italice, care domină prin marele număr de produse artistice; dovadă sunt numeroasele tezaure de la: Hoby, Hildesheim, Boscoreale, Alesia, Berthouville… Predomină iconografia greacă, dar se constată şi o preocupare de adaptare a acesteia la evenimentele şi personajele familiei imperiale.

Secolul al II-lea d.Hr. este mai puţin reprezentat prin descoperiri toreutice, deşi perioada de pace şi de bogăţie ar presupune un foarte mare număr de ateliere în toate provinciile imperiului. Reprezentative sunt–pentru această perioadă–coifurile (cu sau fără mască) bogat ornamentate (scopul acestora era parada).

În ceea ce priveşte tehnica de confecţionare, predomina turnarea vaselor cu decoraţie, spre deosebire de perioada anterioară în care predomina lucrul prin ciocănire. Astfel–prin tot imperiul circulă–produse care răspund cerinţelor militare, dar şi celor civile. În secolul al II-lea tehnica se perfecţionează foarte mult, crescând foarte mult popularitatea emailului; în acelaşi timp se practica şi intarsierea decoraţiei în masa metalului, facilitată de aliajele moi ale argintului.

Secolele II–V, sunt bogat reprezentate prin numeroase tezaure de obiecte de toreutică. Din secolul al IV-lea, încep să apară pe produsele toreutice ştampile oficiale, care demonstrează controlul statului asupra metalului preţios, control care se va intensifica în secolele următoare (VI–VII).[47]

În provincia Dacia marea majoritate a produselor toreutice descoperite–fie din argint, fie din bronz–nu sunt realizate în Dacia, ci importuri din marile ateliere ale imperiului. Unicul tezaur de vase din argint, de pe teritoriul României, este cel descoperit în afara graniţelor imperiului, la Muncelul de Sus (jud. Iaşi). Din tezaurul, descoperit întâmplător, s-au mai păstrat întregi patru cupe, mânerul şi o parte a buzei unei caserole, precum şi un fragment din peretele unui bol.

Săpăturile arheologice nu abundă în descoperiri de acest gen în spaţiul nostru geografic. Cele mai frecvente descoperiri sunt: mânerele de pateră, de obicei turnate (capul antropomorf sau zoomorf de lup, leu, berbec, pasăre… turnat masiv, iar mânerul propriu-zis în ceară pierdută şi apoi umplut cu plumb topit), desprinse uşor de vasele cărora le erau nituite sau lipite.

După cum era de aşteptat cele mai numeroase piese spectaculoase aparţin mediului militar. În castrele de pe „limes” se găsesc armuri de paradă, coifuri sau măşti destinate paradelor sau întrecerilor militare. Toreuţii aveau în atenţie însă şi coifurile de luptă şi platoşele.[48]

[47] **Idem**, în **Enciclopedia civilizaţiei romane** (coordonator D. Tudor), Bucureşti, 1982, pp. 770–771.

[48] **Idem**, **Dacia Antiqua–perspective de istoria artei şi teoria culturii**, Bucureşti, 1982, pp. 194–199 (sunt tratate pe larg cu o bibliografie bogată şi exemple concrete aspecte ale toreuticii–în general–dar şi aspecte ale toreuticii din provincia Dacia); pentru toreutica traco-dacică se poate consulta. **Idem**, **Artă şi arheologie dacică şi romană**, Bucureşti, 1982, pp. 80–97.

Gliptica[49]

Acest termen („glipto”–a sculpta) desemnează sculptura în pietre preţioase (cazuri foarte rare) şi semipreţioase. Poate fi vorba despre redarea imaginii în adâncimea rocii (intalii), sau în relief (camee, modalitate practicată de la începutul secolului al III-lea î.Hr. cu precădere pe roci cu straturi policrome suprapuse, pentru a crea impresia naturalismului şi a altoreliefului şi în cazul respectivelor realizări miniaturale). Două sunt aspectele de care va trebui să ţinem seama atunci când analizăm categoria artistică despre care discutăm:
1. în epoca romană cele mai numeroase sunt intaliile, utilizate mai ales ca accesorii ale podoabelor, în special ale inelelor;
2. tematica pietrelor gravate reflectă cele mai populare imagini care pot fi regăsite în reprezentări statuare, pictură şi mai ales pe reversul monedelor, meşterii gravori („cavatores gemmarum”) fiind–nu de puţine ori–cei care lucrau matriţele metalice destinate emisiunilor monetare (bani de aur, argint sau bronz), ale monetăriilor imperiului.

Artele miniaturale, de asemenea şi gliptica, presupune nu numai existenţa unor albume de modele foarte bogate ci şi un limbaj comun, o legitate artistică specifică, bazată pe o tehnologie foarte veche, rămasă–în liniile ei generale–aceeaşi din perioada veche greacă până în Renaştere şi epoca modernă.

Gravarea pietrelor cu ajutorul dăltiţelor cu profiluri diferite, utilizarea unei paste abrazive obţinută dintr-un liant gresant şi pulbere de diamant şi al unui strung rudimentar, care acţiona dăltiţele pe rând era o tehnologie care se afla în prelungirea alteia, care consta în aşchierea nucleelor de rocă (fasonarea pietrelor), în bizotarea şi polizarea lor primară, pentru ca în final să fie lustruite, iar mai apoi utilizate în funcţie de cerinţe.

[49] **Idem**, **Dacia Antiqua–perspective de istoria artei şi teoria culturii**, Bucureşti, 1982, pp. 205–214 (sunt tratate pe larg problemele legate de gliptică–atât la nivelul întregului imperiu, cât şi la nivelul Daciei); **Idem**, **Artă şi arheologie dacică şi romană**, Bucureşti, 1982, pp. 180–193 (este analizată marea camee a României, dar totodată se fac interesante consideraţii asupra glipticii–în general); **Idem**, **Arta romană în România**, Bucureşti, 2000, pp. 107-126.

Cererea de pietre lustruite fiind din ce în ce mai mare, a condus la apariţia unor artefacte de tip nou, facsimilele din pastă de sticlă divers colorată. Masa sticloasă era turnată în diferite forme, imaginea obţinându-se fie prin turnare (cazul unor piese artizanale de proastă calitate), fie prin gravare cu materiale abrazive specifice materialului în discuţie (sticla).

Consumul unor astfel de podoabe era deosebit de ridicat, atât în imperiu cât şi în provincia Dacia. În cazul montării acestora în inele puteau servi şi ca peceţi, mai ales atunci când proprietarul solicita executarea unor anumite imagini însoţite de iniţialele numelor sale („tria nomina").

Pentru a ne face doar o simplă imagine, să ne imaginăm că în provincia Dacia au staţionat în toată perioada–în medie 50.000 de militari (toţi aveau cel puţin un inel), acestora li se adăugau cel puţin de două ori pe atâta civili–virtuali purtători de pietre gravate.

Epigrafia[50]

„ Epigraphike", termen de origine greacă, compus din cuvintele „epi" şi „graf"–desemnează scrierea sau zgârierea unor semne sau litere pe un material. Cu alte cuvinte, epigrafia antică este disciplina sau ştiinţa inscripţiilor. Este vorba cu precădere de texte gravate pe materiale dure (piatră, marmură, metal, lut ars, os…), de obicei din antichitatea greco–romană şi a civilizaţiilor cu care grecii şi romanii au intrat în contact. Nu intră în sfera preocupărilor epigrafice monedele, medaliile (numismatica), nici textele pe papyri (papirologia), dar cu aceste domenii epigrafistul întreţine relaţii apropiate, la fel cum este interesat şi de preocupările sigilografiei, având în vedere că toate aceste discipline au în atenţie cuvântul scris.

Termenul s-a extins şi asupra studiului inscripţiilor altor popoare antice (sumerieni, hitiţi, egipteni, etrusci, puni…), după cum se poate

[50] I.I.Russu, **Inscripţiile Daciei Romane**, vol. I, Bucureşti, 1975, pp. 33–63; D. Tudor, în **Enciclopedia civilizaţiei romane**, Bucureşti, 1982, pp. 298–301; C. C. Petolescu, în **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României**, vol. II (D-L), Bucureşti, 1996, pp. 112–114.

vorbi şi despre o epigrafie medievală, în limba latină, greacă sau slavonă. Este unul dintre domeniile care studiază trecutul în strânsă legătură cu arheologia, care îi furnizează–de cele mai multe ori– materialul aflat în cercetare, iar nu de puţine ori cercetările arheologice contribuie decisiv la înţelegerea sensului inscripţiilor. Epigrafia aduce de multe ori ştiri noi privind domenii variate ale antichităţii, astfel încât epigrafistul trebuie să fie un bun istoric, la fel arheologul trebuie să deţină cunoştinţe fundamentale de epigrafie.

Încă din perioada Renaşterii au existat preocupări pentru colecţionarea sau copierea inscripţiilor, dar despre o disciplină care să îşi formeze un instrumentar ştiinţific de cercetare nu se poate vorbi, decât din secolul al XIX-lea, când încep a fi publicate primele culegeri de texte, utilizate şi astăzi. Pentru epigrafia greacă pot fi menţionate următoarele culegeri:

- „Corpus Inscriptionum Graecarum” (sub redacţia lui A. Boeckh, 4 volume, publicate în perioada 1828 – 1877);
- „Inscripţiones Graecae” (editate din 1903);
- „Supplementum Epigraphicum Graecum” (începând cu 1923);

În epigrafia latină trebuie menţionată, în primul rând, apariţia monumentalei culegeri „Corpus Inscriptionum Latinarum” (începând cu 1863, la iniţiativa şi prin efortul lui Th. Mommsen (1817–1903), efort la care se asociază şi mulţi alţi epigrafişti. Până în prezent au apărut 16 volume, divizate pe zone geografice. Alte culegeri importante:

- „Ephemeris epigraphica” a publicat periodic noi inscripţii;
- „L’Annee epigraphique” (apare în 1888, sub îngrijirea lui R. Cagnat);

În munca epigrafistului sunt deosebit de importante unele instrumente indispensabile de lucru: „Real–Encyclopadie (Pauly–Wissowa-Kroll), „Dictionnaire des Antiquites grecques et romaines” (Daremberg - Saglio-Pottier) sau „Prosopographia Imperii Romani saec. I,II,III

(Klebs, Dessau–3 volume–începând cu 1897; din 1933 ediţia a II-a, E. Groag, A. Stein, continuată de Leiva Petersen).

Dintre toate culegerile de inscripţii (menţionate sau nu mai sus), cea mai importantă este CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM (CIL). Este lucrarea de temelie pentru studiul tuturor zonelor Imperiului roman. Începând cu 1863, în mai multe etape, opera a grupat un imens material epigrafic (în limba latină şi greacă), material grupat într-o manieră omogenă, unitară, cu o interpretare ştiinţifică de înaltă ţinută. Cel care a fost desemnat „Nestorul epigrafiei latine", Th. Mommsen, şi-a alcătuit un colectiv de muncă de o valoare excepţională, în mare parte foşti elevi: W. Henzen, G. B. De Rossi, E. Huebner, G. Wilmanns, Chr. Huelsen, O. Hirschfeld, H. Dessau, E. Bormann, A. Domaszewski, R. Cagnat…

La iniţiativa lui Mommsen, s-au urmărit mai multe direcţii de acţiune:

- examinarea şi copierea tuturor textelor inscripţiilor cunoscute din veacurile trecute şi păstrate în muzee, colecţii sau risipite în diferite colţuri ale fostului Imperiu roman;
- colectarea, iar mai apoi controlul textelor epigrafice cunoscute numai din copii, în manuscrise aflate în arhive sau publicaţii, având în vedere numeroasele copii existente din perioada Renaşterii. Este cunoscut faptul că multe dintre copiile vechi–chiar dacă au fost făcute de cunoscători–au numeroase lacune, alterări de cuvinte, erori, confuzii, tocmai datorită faptului că datează dintr-o perioadă în care epigrafia nu era fundamentată ca disciplină ştiinţifică.

Tocmai prin această imensă activitate, epigrafia, şi-a fundamentat caracterul de ştiinţă, sub atenta supraveghere a lui Th. Mommsen, şcoala lui reuşind să clasifice inscripţiile în categorii aparte de „texte epigrafice".

O problemă greu de rezolvat–atât pentru Mommsen, dar şi pentru epigrafiştii din generaţiile următoare–a fost cea a depistării inscripţiilor false. Majoritatea acestor producţii se datorează ambiţiilor

unor umanişti, care doreau să „publice” cât mai multe texte epigrafice inedite. Falsurile produceau numeroase confuzii, uneori rezultatul relevat de asemenea inscripţii era de-a dreptul aberant. „Nestorul” falsificatorilor a fost Pyrrhus Ligorius (Pirro Ligorio, 1510–1583/93) arhitect şi pictor napoletan; acesta a depăşit toate recordurile, numai pentru Roma, ***inscripţiile*** confecţionate de el atingând cifra de 3.000. Ligorius nu s-a mulţumit doar să compună texte epigrafice pe hârtie, el a confecţionat–în calitatea sa de meşter pietrar–din piatră sau marmură „inscripţii” care i-au derutat chiar şi pe marii epigrafişti, din secolul al XIX-lea. Multe dintre falsuri au fost identificate, multe poate mai sunt, încă, considerate autentice, cum este posibil ca unele texte epigrafice autentice să fie considerate falsuri.

Incontestabil, valoarea de document a textelor conţinute în CIL nu poate fi, decât foarte greu depăşită, în etape–o dată cu apariţia culegerilor de inscripţii provinciale–deoarece în CIL sunt adunate materiale epigrafice din manuscrise (codice, corespondenţe, diferite alte documente, lucrări istoriografice nepublicate…); multe dintre aceste texte au dispărut între timp sau au fost deteriorate astfel încât nu mai pot fi consultate.

Metodologia editorilor CIL, preluată mai apoi de editorii culegerilor ulterioare, cuprinde:

- prezentarea, din punct de vedere filologic, a materialului–în sensul clasic al termenului–adică stabilirea formei corecte (sau mai probabile) a textelor antice redate tipografic în facsimil cu litere capitale, ligaturi, „punctuaţie”, succesiunea originală a rândurilor;
- adăugarea de date despre piesa în discuţie, indicaţii paleografice, arhivistice, bibliografice…
- lectura completă a textului (sau cel puţin explicarea unor termeni, amănunte, nume proprii);
- prezentarea (în puţine cazuri) a unor aspecte „arheologice”: natura şi destinaţia piesei epigrafice, roca din care a fost confecţionată, dimensiunile,

elemente ale plasticii, gliptica, elemente de arhitectură…
- fiecare volum este încheiat printr-un excelent induce, care ajută la găsirea rapidă a textelor epigrafice din categoria dorită.

Pentru istoria Daciei romane, apariţia volumului III, din CIL, a marcat o cotitură deosebit de importantă. Volumul, redă inscripţiile descoperite în Dacia, sub numerele 786–1640; la p. 857 diploma din anul 86 (DiplD XXIV), p. 858 diploma din anul 92 (DiplD XXV), p. 868 diploma din anul 110 (DiplD II), p. 876 diploma din anul 129 (DiplD X), p. 882 diploma din anul 157 (DiplD XV), p. 886 diploma din anul 157/8 (DiplD XVII), p. 921–960 table cerate de la Alburnus Maior (Roşia), cu ilustraţii; partea a II-a, p. 1013–1019, nr. 6245–6288 rectificări şi adăugiri. Dispunerea materialului epigrafic, pentru provincia nord-dunăreană, s-a făcut după localităţi (cu „territorium” de oraşe, uneori greşit), geografic–topografic, într-o ordine puţin firească, nerealistă (pentru un mare savant, cum este Th. Mommsen): începând din marginea de nord a provinciei, de la Someşul Mare, Ilişua, Căşeiu, Porolissum (mai firesc ar fi fost să se respecte direcţia pe care au pătruns romanii, dinspre sud şi vest). Mommsen a prezentat materialul în ordinea localităţilor pe care le-a vizitat în 1857, când a străbătut o parte a Transilvaniei de nord şi centru, pentru a culege şi verifica inscripţiile din localităţi, colecţii, muzee, biserici. În periegheza pe care a efectuat-o, marele istoric, a trecut prin: Cluj-Napoca, Ilişua, Beclean, Turda, Luncani, Aiud, Blaj, Zlatna, Abrud, Roşia, Alba Iulia, Orăştie, Deva, Micia, Mintia, Zam şi numeroase sate din Valea Mureşului şi Streiului, Ulpia Traiana, Ţara Haţegului, Sibiu, Sighişoara…

Cum este şi firesc, săpăturile arheologice–efectuate pe arii din ce în ce mai extinse–descoperirile întâmplătoare, au condus peste tot, în fostele teritorii ale Imperiului roman, la descoperiri din ce în ce mai multe în ceea ce priveşte materialul epigrafic. Astfel s-au născut „corpusurile” epigrafice, regionale. Dacia nu a făcut excepţie. În 1975, corpusul naţional de inscripţii a prins viaţă, sub titlul „Inscripţiile Daciei Romane” (IDR), din care au apărut volumele:

- I (1975)–diplomele militare şi tăbliţele cerate;
- II (1977)–inscripţiile din Oltenia şi Muntenia;
- III/1 (1977)–inscripţiile din Banat;
- III/2 (1980)–inscripţiile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa;
- III/3 (1984)–inscripţiile din zona Germisara-Micia-Alburnus Maior;
- III/4 (1988)–inscripţiile din Dacia Superior.

Altă serie importantă, este „Inscripţiile din Scythia Minor" (ISM), din care au apărut volumele:

- I (1983)–Histria;
- II (1987)–Tomis;
- V (1980)–zona limesului dunărean, de la Capidava până la vărsarea Dunării în Marea Neagră.

Deosebit de aceste serii, dar în cadrul aceleaşi culegeri naţionale, Em. Popescu, a publicat „Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV–XIII descoperite în România" (1976). La toate acestea trebuie să adăugăm numeroasele inscripţii publicate, periodic, în revistele de specialitate, precum şi iniţiativa (din 1981) revistei „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" (Bucureşti), care publică anual „Cronica epigrafică a României", cuprinzând note despre studiile epigrafice.

Între lucrările cele mai recente care au îmbogăţit repertoriul epigrafic naţional, menţionăm:

C. C. Petolescu "Inscriptions de la Dacie Romaine–Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I–III siecles); tome I-er: L'Italie et les provinces occidentales, Bucureşti, 1996; tome II: Zones du CIL III et du CIL VIII, Bucureşti, 2000; adăugăm și lucrarile proprii:

M. Grec „O istorie a Daciei Porolissensis (istoria militară a provinciei în material tegular)", Arad, 2000.

M. Grec „Imaginea Legiunii V Macedonica în înscripţii", Arad, 2004.

M. Grec **"**TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE**"**, Arad, 2006;

În lucrările consacrate, care studiază materialul epigrafic sub toate aspectele, s-au stabilit reguli clare de publicare a textelor epigrafice, în funcţie de locul de descoperire. La fiecare localitate se face o scurtă introducere cu caracter istorico-arheologic, indicându-se datele cele mai importante despre aşezarea respectivă; fiecare localitate este desemnată cu numele modern la care se adaugă – dacă se cunoaşte – numele din antichitate. Principalele categorii de inscripţii, analizate separat, pe categorii, sunt:

- diplomele militare;
- tăbliţele cerate;
- inscripţii cu caracter public, obştesc, liste de persoane, acte;
- inscripţii pe clădiri sau lucrări publice;
- inscripţii onorifice pentru împăraţi, casa imperială, magistraţi, patroni, rude, prieteni…
- inscripţii votive – religioase;
- inscripţii funerare;
- inscripţii cu caracter ne-determinat, fragmente nesigure, piese descoperite într-o anumită localitate dar aduse acolo din altă parte …
- cărămizi, material tegular ştampilat, vase, graffiti, „instrumentum” (cel puţin menţionate ştampilele de pe amfore, opaiţe…).

Epigrafia s-a constituit ca disciplină conexă arheologiei şi, în general, istoriei, în timp pe măsură ce şi-a creat un instrumentar de analiză din ce în ce mai performant. Epigrafistul, trebuie să deţină cunoştinţe vaste privitoare la epoca pe care o analizează, a vieţii politice, militare, economice, culturale, să fie un filolog de marcă, care

să cunoască–în cele mai mici detalii–evoluţia limbii în care este redactată inscripţia. Pe parcursul analizei informaţiilor pe care textul epigrafic îl conţine, se face apel la informaţia istorică de ordin general în care se încadrează sau pe care o completează. Inscripţiile – pe lângă informaţia deosebit de importantă pe care o oferă – au un deosebit de important rol cronologic. La fel ca monedele, epigrafele (în marea lor majoritate pot fi datate cu mare certitudine) oferă un punct (dată), de la care se poate face datarea complexului arheologic sau contextului în care au fost descoperite.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Moto: **„Când adevărul nu poate fi cercetat, neadevărul sporeşte” (Curtius)**

Antichitatea, în mare parte cunoscută astăzi prin munca migăloasă a unui număr important de arheologi, majoritatea dintre ei necunoscuţi marelui public, este un puternic filon de resurse culturale pentru lumea contemporană şi un motiv de admiraţie pentru milioane şi milioane de oameni obişnuiţi, care, atraşi de mirajul creaţiei antice–an de an–se deplasează în cohorte de turişti, în cele mai diverse colţuri ale planetei. O mare parte a acestora încearcă să calce cu piciorul pe urmele înaintaşilor celebrii, numele „eroilor” legendari fiind cunoscuţi din lecturi, filme documentare, relatări de presă…

Călătoria nu este o activitate recentă, o atracţie descoperită de omul contemporan, înseamnă dorinţă de cunoaştere şi se practică de când există omenirea civilizată. Călătoriile epocii greceşti vechi sunt călătorii ştiinţifice, legate de itinerariile comerciale. Aristotel, în „Statul atenienilor”, spunea despre Solon–marele om de stat–care pe la 590 î.Hr. a pornit într-o călătorie în Egipt: „A c*ălătorit în Egipt* pentru a face *negoţ şi pentru a-şi face o idee despre ţară*”. Aceste călătorii timpurii erau determinate de diferite interese, dar cu totul nesentimentale: obiceiuri, tehnici, minuni ale naturii, forme de guvernare, fenomene religioase…

Încă din secolul al VI-lea î.Hr. călătoriile au avut rezultate ştiinţifice valoroase: în prima jumătate a secolului Anaximandru din Milet întocmea o hartă a pământului, iar pe la anul 500 compatriotul său, Hekataios a elaborat, sub titlul „Periegesis”, o descriere cuprinzătoare a ţărilor cercetate până atunci. Modul grecesc de a călători se distinge prin caracterul obiectiv al relatării, până în epoca elenistică, chiar şi după aceea. Astăzi, călătoria cu scopuri culturale câştigă tot mai mult teren, pe măsură ce omul contemporan este mai informat asupra trecutului.

Fie ca lucrarea de faţă să susţină această paradigmă a lumii contemporane: aceea de trecere, fără oprelişti, dinspre **trecut** spre **prezent** cu mijloacele culturale pe care **arheologia** ni le pune la dispoziţie.

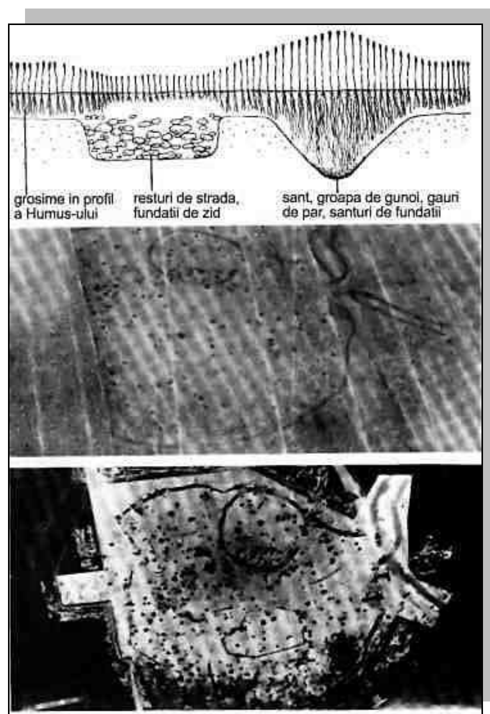
ANEXE

(Material ilustrativ pentru unele dintre temele abordate în volum)

(după: www.acad.ro)

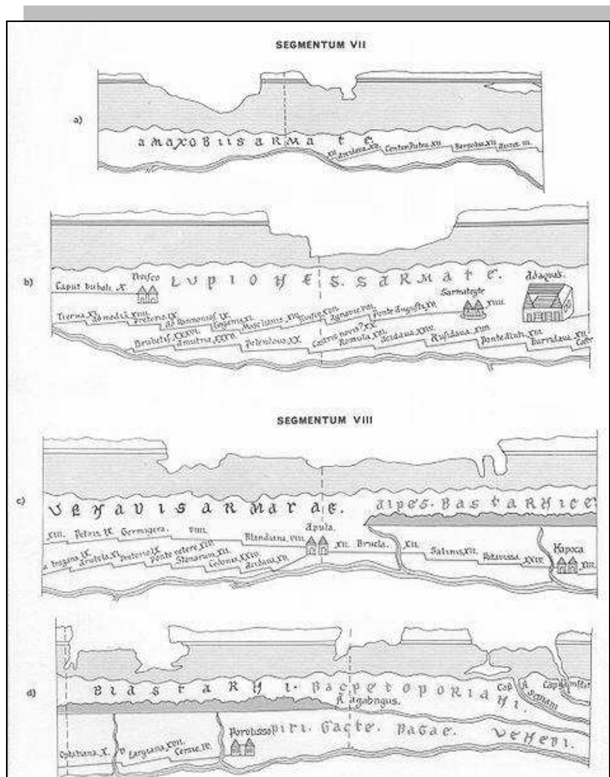
ROMULA, colonia, Reşca, jud Olt–în centrul fotografiei se distinge Romula Quadrata-prima incintă a oraşului roman; o primă extindere a fortificaţiilor urbane a inclus o suprafaţă întinsă la nord de râul Teslui; o nouă extindere şi mai amplă cuprinde un cartier dezvoltat la sud de Teslui. Pe poarta de sud a acestei incinte, pătrunde drumul imperial de pe valea Oltului, ce facea legătura cu OESCUS.

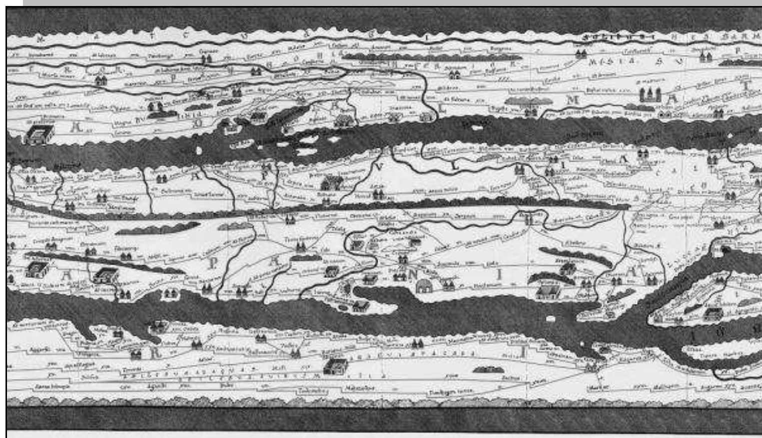
(după: inoe.inoe.ro/ianus/Radu%20Florescu.htm)

Arheologie aeriană. În partea de sus: conformaţie arătată de diferenţele de creştere (crop marks) a vegetalelor, aşezare din Epoca fierului, All Saints, Dorset, Anglia (după Webster 1971). În mijloc, fotografia aeriană lasă să se distingă, prin diferenţele de creştere (crop marks), modelul de linii şi puncte. Jos, vedere aeriană a aceluiaşi sit în timpul săpăturilor arheologice.

Tabula Peutingeriana
(După, http://ro.wikipedia.org/wiki/Tabula_Peutingeriana)
Fragment reprezentând Dacia

Tabula Peutingeriana

(După, http://www.descopera.ro/cultura/1066892-tabula-peutingeriana-a-fost-expusa-publicului)

În cadrul unui eveniment extraordinar organizat de UNESCO, Biblioteca Natională Austriacă a prezentat publicului, pentru o zi, singura hartă existenta a Imperiului Roman, Tabula Peutingeriana. Importanța expozitiei este cu atât mai mare cu cât manuscrisul, care nu este expus niciodată, este unul extrem de sensibil, putând fi afectat până și de lumina solară.

Imagini de pe Columna lui Traian de la Roma

Traian

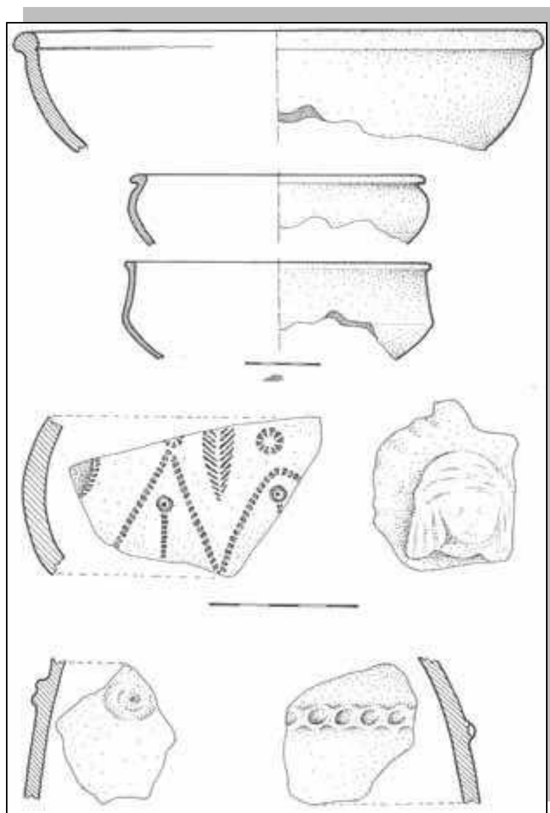
Decebal

Coiful de la Berzovia

(După, http://coifuri.blogspot.com/2007/11/blog-post.html)

Ceramică

(După: http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2002/planse/212/imagepages/image4.htm)

Stelă funerară

(După, http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/xxi/07.htm)

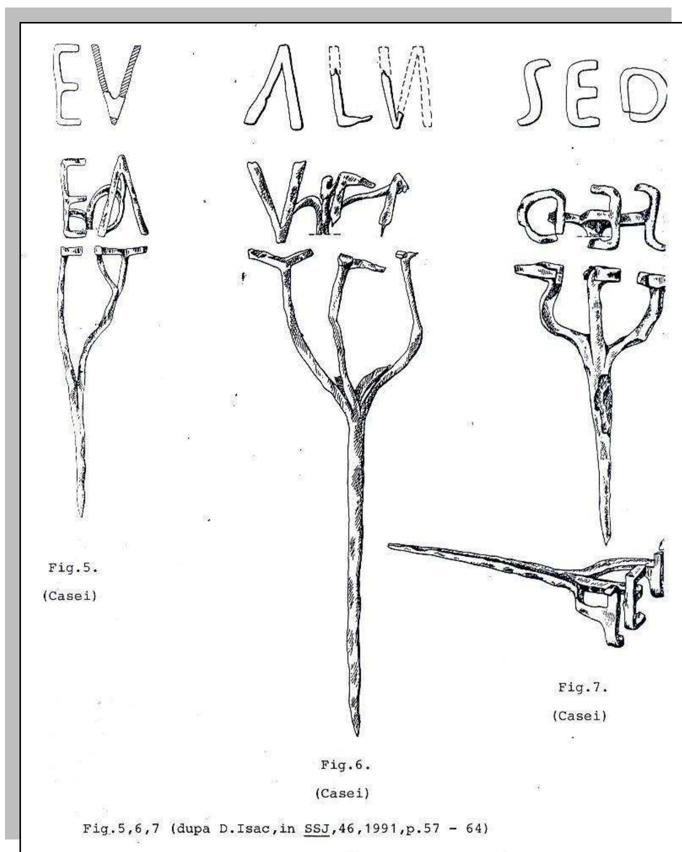
Signacula

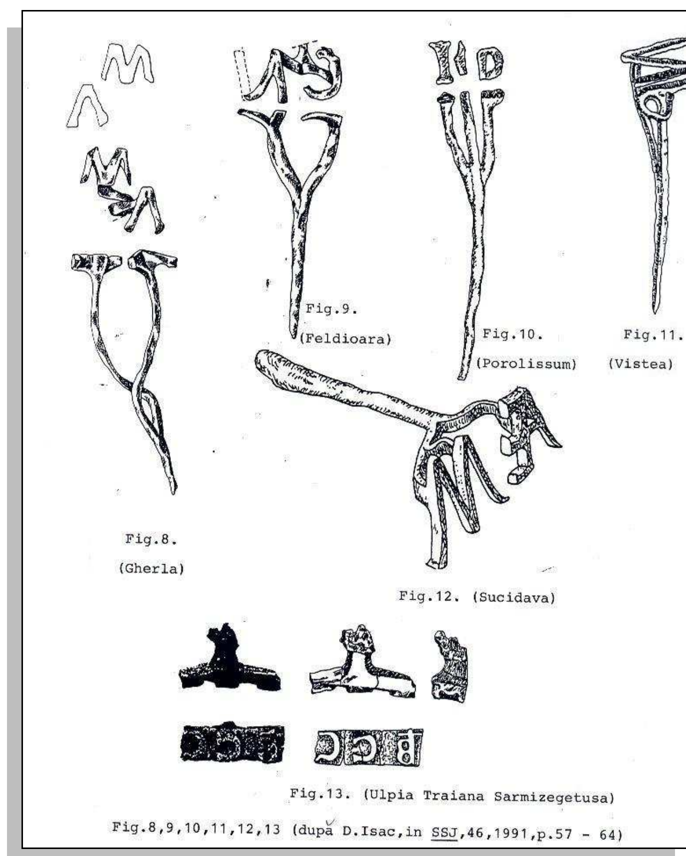
.

(După, www.comune.rimini.it/.../pagina3-201.html)

Signacula - Dacia Porolissensis.

(După, M. Grec, **O istorie a Daciei Porolissensis**, Arad, 2000, p. 28.)

(După, M. Grec, **O istorie a Daciei Porolissensis**, Arad, 2000, p. 29.)

Toreutică.

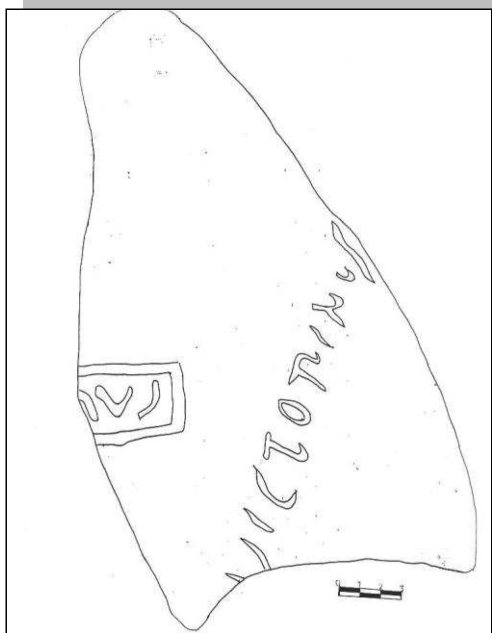

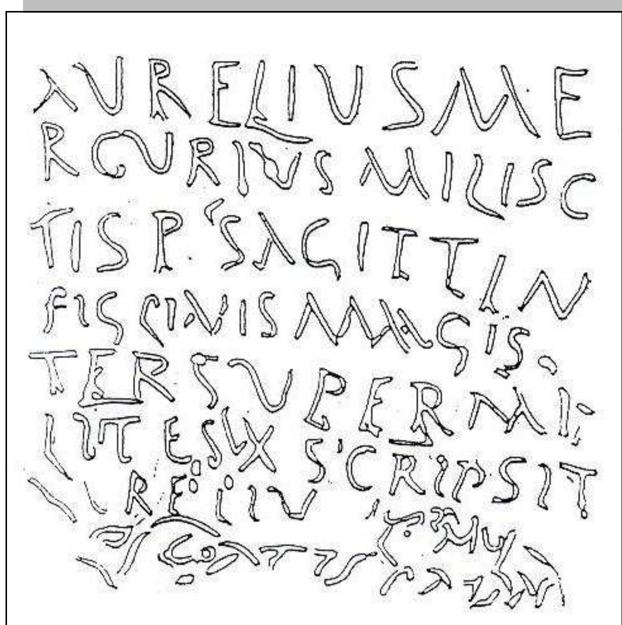
(După, http://www.engramma.it/engramma_revolution/51/img/051_b_39a_220.jpg)

Fragment de cărămidă cu ștampila Legiunii V Macedonica,
cu scriere cursivă: **VICTORINVS**

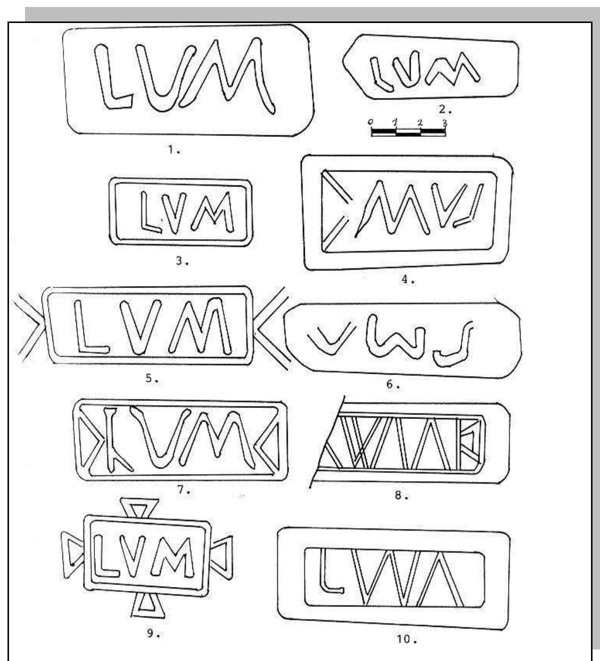
(După, M. Grec, **TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE**,
Arad, 2006, p. 99.)

Inscripție pe material tegular, la Drobeta.

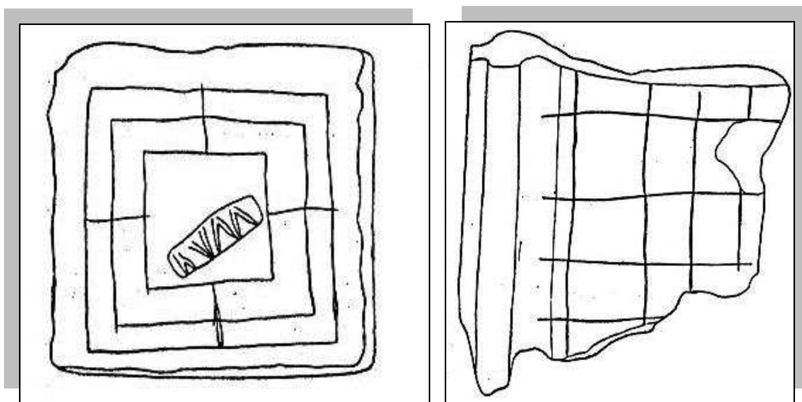
(După **IDR II**, 107)

Ștampile tegulare ale Legiunii V Macedonica de la Potaissa.

(După, M. Grec, **TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE**, Arad, 2006, pp. 56-58.)

Jocuri de noroc, pe material tegular descoperit la Turda, care aparține Legiunii V Macedonica.

(După, A. Paki, S. Cociș, în **Ephemeris Napocensis**, III, 1993, p. 158.)

LITERE CAPITALE | LITERE CURSIVE HIBRIDE

209

Fig.129.

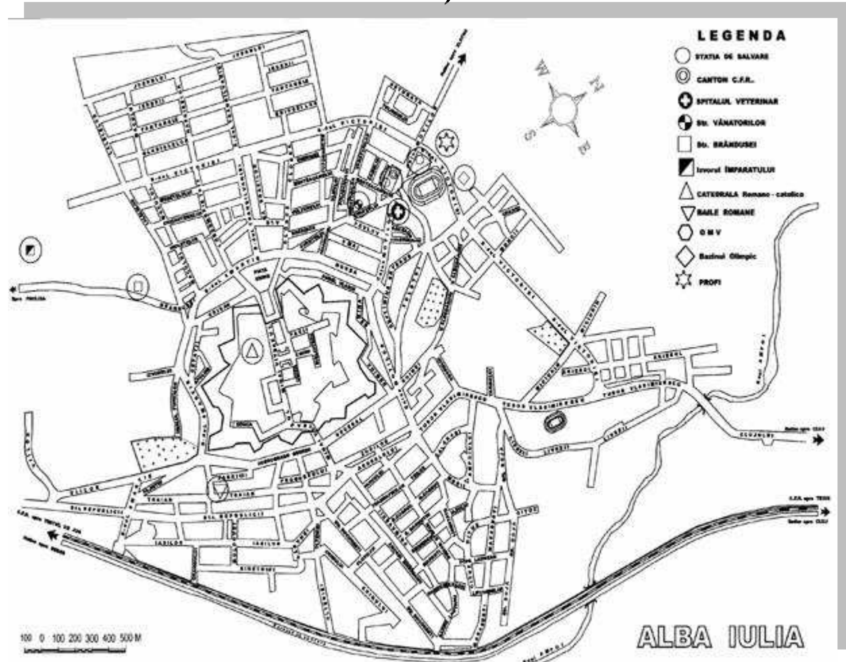
Tabel cu tipurile de litere capitale si cursive intrebuintate.

Fig.130.

Tabel cu tipurile de litere folosite pe tablitele cerate de la Alburnus Maior.

(După, M. Grec**, TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE**, Arad, 2006, pp. 114-115.)

Alba Iulia. Necropole romane şi medievale (după *Dragotă* – colab. 2003).

(După,http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/relatii%20interetnice%20in%20transilvania/9%20dragota/articol1.htm)

POMPEI – orașul îngropat

(După, http://2012en.wordpress.com/2008/12/12/pompei-orasul-ingropat/)

Sânnicolaul Mare – sala mare a castelului Nacu
Festivitate de evocare: 210 ani de la descoperirea Tezaurului de obiecte de aur de la Sânnicolaul Mare (23 aprilie 2009)

Răzvan Theodorescu (Academia Română), **Leopold Ciubotaru** (Muzeul Banatului), **Marius Grec** (UVVG Arad)

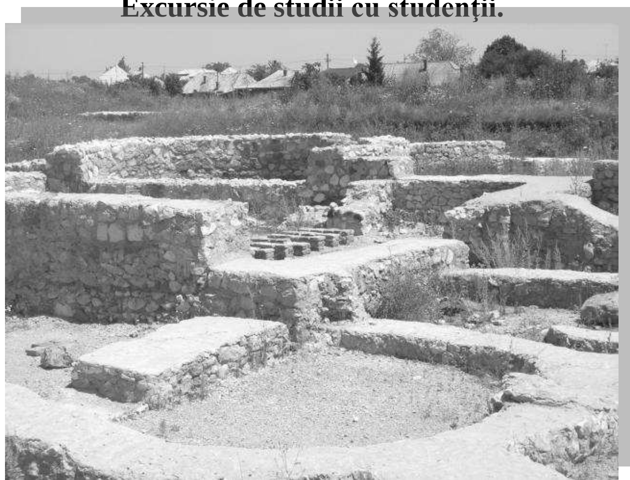
Cu studenții în excursie arheologică la Porolissum.
(arhiva personală)

Castrul roman de la Turda (Potaissa) al Legiunii V Macedonica.
Excursie de studii cu studenţii.

Excursie de studii cu studenţii de la specializarea istorie. (UVVG Arad, 2008 – arhiva personală)

Memoriu arheologic sau Raport de cercetare arheologică (sinteză realizată pe 10 ani)

Anul	1983 - 1992
Epoca	Epoca romană timpurie (sec. I - III);
Categorie	Apărare (construcţii defensive); Civil;
Tip sit	castru;
Judet	Cluj
Localitate	Turda
Comuna	mun. Turda
Punct	Dealul Viilor - Cetăţii
Sector	
Toponim	

Colectiv	**Mihai Bărbulescu, Ana Cătinaş, Claudia Luca, Ana Hopârtean, Adrian Husar, Marius Grec, Pavel Husarik, arh.Cornelia Bărbulescu, topograf Dorin Ursuţ.**
Colectiv sector	
Cod RAN	**55268.01**
Raport	**Castrul Legiunii V Macedonica; anii 169-271. Cercetări sistematice; 1983-1992; Cercetările dintre anii 1983-1992 reprezintă continuarea săpăturilor întreprinse la castrul roman de la Turda (Potaissa), începute în 1971. Obiectivele cercetate între 1983-1992 sunt următoarele: 1) Clădirea comandamentului (principia): dezvelirea laturii sudice, cu încăperile 15-28; dezvelirea laturii estice, cu intrarea în principia şi încăperile I. J. K, L, M, N, O, P; camerele 15-28 constituie depozitul de armament (armamentaria), camerele încălzite I - L erau utilizate drept officia, iar în camerele O şi P exista un depozit de amfore. Cercetări în curtea edificului. Basilica a fost cercetată în întregime, împreună cu tribunalul H. De remarcat numeroasele fragmente de inscripţii onorifice, pentru dinastia Severilor, descoperite în basilica. A continuat şi s-a încheiat decopertarea laturii vestice a clădirii comandamentului, cu sanctuarul castrului (A), tezaurul - aerarium (F), officia E', B', C', C şi E, precum şi coridoarele D şi D'. 2) Retentura; cercetări cuprinzând spaţiul neconstruit din spatele clădirii comandamentului precum şi sondarea unor cazărmi pentru cohortes quingenariae din**

retentura sinistra şi din retentura dextra. 3) Latus praetorii dextrum; s-a descoperit parţial cazarma cohortei I miliaria. 4) Latus praetorii sinistrum; continuarea cercetărilor la depozite pentru cereale (horrea). S-au executat lucrări de conservare la clădirea comandamentului, camerele 22, 23, 24, la latura estică, precum şi lucrări de întreţinere a conservării la porta decumana. Cercetările arheologice din campaniile 1983-1992 au dus la descoperirea unui material arheologic bogat: ceramică uzuală, opaiţe, ceramică de import (amfore şi terra sigillata), unelte şi ustensile din fier şi bronz, vase de sticlă, piese de armament şi echipament militar, greutăţi de cântar (pondera), fibule, podoabe, geme, monede, fragmente de statui imperiale, statuete de bronz, reliefuri de piatră, inscripţii onorifice; materiale arheologice aparţinând sec.IV-V şi VIII-X. M. Bărbulescu, Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonia şi castrul de la Potaissa, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1987, 204 p.; idem, Les principia du camp legionnaire de Potaissa, în Akten des 14.Internationalen Limeskongresses 1986, in Carnuntum, Wien, 1990, p.821-831; idem, Das römische Legionslager von Potaissa, în Antike Welt. Zeitschrift für Archaeologie und Kulturgeschichte, 22, 1, Mainz, 1991, p.22-30; idem, Potaissa. Studiu monografic, Dissertationes Musei Potaissensis I, Turda, 1994, p.93-103. Materialele arheologice sunt depozitate la Muzeul de Istorie - Turda.

Rezumat	
Bibliografie	
Note Bibliografice	
Sursa	Cronica cercetărilor arheologice din România
Editor	CIMEC
Limba	RO

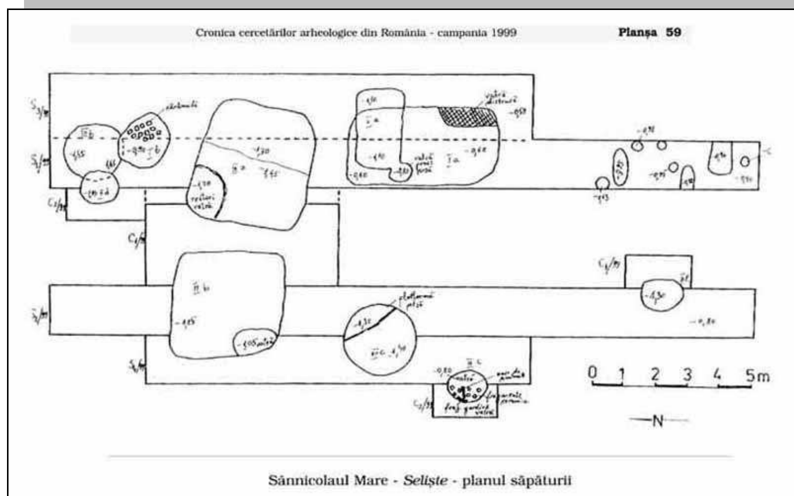
Raport de cercetare arheologică (material realizat pe o singură campanie arheologică)

Anul	1997
Epoca	Dacii liberi; Epoca medievală timpurie (sec. X - XIII); Epoca medievală (sec. XIII - XVIII);
Categorie	Domestic;
Tip sit	aşezare;
Judet	Timiş
Localitate	Sânnicolau Mare
Comuna	or. Sânnicolau Mare
Punct	Selişte
Sector	
Toponim	
Colectiv	Adrian Bejan, Marius Grec
Colectiv sector	
Cod RAN	155537.03
Raport	I. S-a lucrat doar cu studenţi ai Facultăţii

de Litere - Filosofie şi Istorie, secţia Istorie, care şi-au efectuat aici practica arheologică (de specialitate), condiţionând astfel durata campaniilor arheologice anuale, perioada (luna iulie) şi zona de cercetare respectiv marginile platoului - pentru a evita distrugerea recoltei. La marginea unei parcele agricole aflată la 110 m distanţă vest de latura estică a platoului "Selişte" s-au deschis două secţiuni S1 = 30 x 1,5 m; S2 = 14 x 2 m şi trei casete adiacente C1 = 3 x 2 m; C2 = 2 x 1,5 m şi C3 = 5 x 1,5 m. Au rezultat următoarele complexe de locuire: 1) Locuinţă bordei sec. XI - XII orientată est-vest. Porneşte de sub stratul feudal. Are formă patrulateră, cu colţuri rotunjite, cu pereţii uşor oblici, rezultând o uşoară micşorare a dimensiunilor spre fund. Dimensiuni: la gaură 2,50 x 2,80 m; la fund 2,15 x 2,30 m. Pe latura vestică, la adâncimea de 2,10 m se găsea vatra dreptunghiulară (1 x 0,50 m) rotunjită la colţuri, aşezată pe un strat de pietre şi fragmente de chirpici. Din jurul vetrei şi de pe fundul locuinţei s-au recuperat fragmente ceramice din sec. XI - XII. 2) Bordei, aceeaşi perioadă (sec. XI - XII), orientat nord-sud, având un cuptor în colţul nord-vestic. S-au degajat pereţii circulari ai cuptorului şi vatra. Pereţii aveau grosime de 8 - 10 cm. În secţiune pereţii erau concavi lăţindu-se la bază şi îngustându-se în partea superioară. Vatra, circulară avea un diametru de 1,40 m şi se găsea la 1,60 m adâncime. Cuptorul a fost scobit în colţul

nord-estic al locuinţei. Locuinţa are dimensiunile 4,20 - 2,20 m adâncindu-se până la 2 m faţă de nivelul actual. Sub podeaua locuinţei în jumătatea sudică a sa, se afla o groapă de provizii puţin concavă în secţiune, circular ovală cu axele 1,60 x 1,70 m, coborând până la adâncimea de 2,65 m (0,65 m sub podeaua locuinţei). Ceramica fragmentară datează complexul. 3) Groapă de provizii sec. III - IV. De formă concavă (butoi), cu diametrul la gură şi fund de aproximativ 1,80 m, diametrul maxim (pe centrul înălţimii) 2,10 m. Pe fundul gropii, în zona sudică se află un craniu de animal (câine?) foarte distrus şi fragmente ceramice cenuşii lucrate la roată. În extremitatea opusă un maxilar de animal mare. Din umplutura gropii au rezultat două bucăţi fragmentate de mozaic roman în formă de pişcot. Adâncimea gropii -2,80 - 3 m de la nivelul de călcare actual, aproximativ 1 m adâncimea propriuzisă. 4). Şanţ cu fund albiat, adânc de 0,20 m, traversând oblic S1, având adiacent pe latura vestică a secţiunii o groapă ovală de stâlp cu diametrul de 0,50 - 0,60 m şi adâncă cu 15 - 20 cm mai mult decât şanţul. Din umplutură, fragmente ceramice mărunte cenuşii, la roată, din sec. III - IV. 5). Două locuinţe din feudalismul dezvoltat (sec. XVII - XVIII), din care, una mare, patrulateră, cu dimensiunile 4,80 x 3,50 m. Ele au distrus complexele mai vechi din zonă. Spre sfârşitul campaniei de cercetare sub locuinţa mare au apărut

	urmele a două gropi din sec. XI - XII, timpul limitat nemaipermiţând cercetarea lor integrală. II. a) După trei campanii de cercetare se poate constata că platoul "Selişte", de mari dimensiuni, a cunoscut zonal mai multe perioade de locuire, unele suprapunându-se parţial şi întinzându-se din preistorie şi până în feudalism. Zona cercetării în cele trei campanii de săpături cuprinde aşezări din primul mileniu p. Chr. şi din feudalism (timpuriu şi dezvoltat) începând să se delimiteze zona de maximă locuire feudală de restul platoului; cercetările viitoare urmând să permită repartizarea geografică şi cronologică a urmelor de locuire din punctul "Selişte". b) Împreună cu localnicul Kalciov Constantin (absolvent al Facultăţii de Istorie de la Sofia - Bulgaria) s-au efectuat periegheze în zona Sânnicolaul Mare - Dudeştii Vechi. Obiectivele depistate au fost integrate repertoriului arheologic al zonei, cuprinzând 81 de puncte arheologice descoperite în peste zece ani de cercetări de teren, de către susnumitul Kalciov Constantin, repertoriu ce urmează a fi publicat.
Rezumat	
Bibliografie	
Note Bibliografice	
Sursa	**Cronica cercetărilor arheologice din România**
Editor	**CIMEC**

Sânnicolaul Mare - *Seliște* - planul săpăturii

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ
(principalele volume utilizate în redactarea textului)

Adam P. J., **Arheologia între adevăr şi impostură**, Bucureşti, 1978;
Bărbulescu M., **Din istoria militară a Daciei romane, legiunea V Macedonica şi castrul de la Potaissa**, Cluj–Napoca, 1987;
Bărbulescu M., **Potaissa (studiu monografic)**, Turda, 1994;
Bejan A., Micle D., **Arheologia o știință pluridisciplinară. Metode clasice și moderne de lucru,** Timișoara, 2006;
Bloch R., **Etruscii**, Bucureşti, 1966;
Carcopino J., **Viaţa cotidiană în Roma la apogeul imperiului**, Bucureşti, 1979;
Ceram W. C., **Zei**, **morminte**, **cărturari**. **Romanul arheologiei**, Bucureşti, 1968;
Cândea V., **Istoria ieroglifică**, Bucureşti, 1973;
Cristian V., **Istoriografie generală**, Bucureşti, 1979;
Crişan I. H., **Origini**, Bucureşti, 1977;

xxx Cronica cercetărilor arheologice (campania 1996), Bucureşti, 1997;
Didier J., **Dicţionar de filozofie** (**Larousse**), Bucureşti, 1998;
Dîmboviţa M. P., **Scurtă istorie a Daciei preromane**, Iaşi, 1978;
Fleming W., **Arte şi idei**, Vol. I–II, Bucureşti, 1983;
Fredouille Cl. J., **Dicţionar de civilizaţie romană** (**Larousse**), Bucureşti, 2000;
Gramatopol M., **Dacia antiqua. Perspective de istoria artei şi teoria culturii**, Bucureşti, 1982;
Gramatopol M., **Artă şi arheologie dacică şi romană**, Bucureşti, 1982;
Gramatopol M., **Arta romană în România**, Bucureşti, 2000;
Grec M., **O istorie a Daciei Porolissensis** (**istoria militară a provinciei în material tegular**), Arad, 2000;
Grec M., **Imaginea Legiunii V Macedonica în înscripţii**, Arad, 2004;
Grec M., **Noțiuni de preistorie generală**, Arad, 2004.
Grec M., **TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE**, Arad, 2006;
Himmelmann N., **Trecutul utopic** (**arheologia şi cultura modernă**), Bucureşti, 1984;
xxx Istoria României, vol. I, Bucureşti, 1960;
xxx Istoria Românilor, Academia Română (secţia de ştiinţe istorice şi arheologie), vol. I (**Moştenirea timpurilor îndepărtate**–coordonator M. Petrescu Dâmboviţa), vol. II (**Daco-romanii, romanici şi alogeni**–coordonatori D. Protase, Alex. Suceveanu), Bucureşti, 2001;
Jockey Ph., **L' Archeologie**, Paris, 1999;
Kellogg Fr., **O istorie a istoriografiei române**, Iaşi, 1996;
Macrea M., **Omagiu lui Constantin Daicoviciu**, Bucureşti, 1960;
xxx Manolescu R. (coordonator), **Istoria medie universală**, Bucureşti, 1980;
Maşek V. E., **J. Joachim Winckelmann**, **redescoperitorul Greciei antice**, în **De la Apollo la Faust**, Bucureşti, 1978;
Michalowski K., **Cum şi-au creat grecii arta**, Bucureşti, 1975;
Milescu Spătaru N., **Jurnal de călătorie în China**, Bucureşti, 1987;

Moscati S., **Vechile civilizaţii semite**, Bucureşti, 1975;
Novăceanu D., **Precolumbia**, Bucureşti, 1977;
Olteanu P., **Nicolae Milescu**. **Aritmologie**. **Etica şi Originalele lor latine**, Bucureşti, 1982;
Oţetea A., **Renaşterea şi reforma**, Bucureşti, 1968;
Padron M. F., **Istoria descoperirii şi cuceririi Americii**, Bucureşti, 1979;
Parrot A., **Aventura arheologică**, Bucureşti, 1981;
Parrot A., **L' Archeologie**, Paris, 1996;
xxx Pippidi M. D. (coordonator), **Dicţionar de istorie veche a României** (paleolitic–sec X.), Bucureşti, 1976;
Pârvan V., **Dacia** (**civilizaţiile antice din ţările carpato – dunărene**), Bucureşti, 1972;
Popilian G., **Necropola daco-romană de la Locuşteni**, Craiova, 1980;
Preda C. (coordonator), **Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României**, Bucureşti, vol. I (A–C), 1994, vol. II (D–L), 1996, vol. III (M–Q), 2000;
Rachet G., **Universul arheologiei**, vol. I–II., Bucureşti, 1977;
Rachet G., **Dicţionar de civilizaţie greacă** (**Larousse**), Bucureşti, 1998;
Rusu M., **Tezaurul de la Sânnicolaul Mare** (**noi puncte de vedere**), în **Anuarul Institutului de istorie şi arheologie** Cluj–Napoca, XXVII (1985–1986), Cluj–Napoca;
Schliemann H., **Pe urmele lui Homer**, Vol. I–II, Bucureşti, 1979;
Ştefănescu Şt. (coordonator), **Enciclopedia istoriografiei româneşti**, Bucureşti, 1978;
Thukydides, **Războiul peloponesiac**, Bucureşti, 1966;
Tudor D., **Arheologia romană**, Bucureşti, 1976;
Tudor D. (coordonator), **Enciclopedia civilizaţiei romane**, Bucureşti, 1982;
Zamarovsky V., **La început a fost Sumerul**, Bucureşti, 1981.
http://www.cimec.ro/a_arheologie.htm